MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
SOCIALINĖS POLITIKOS FAKULTETAS
PENITENCINĖS TEISĖS IR VEIKLOS KATEDRA

NUTEISTŲJŲ LAISVĖS ATĖMIMU KLASIFIKAVIMAS IR DIFERENCIJAVIMAS

Teisės ir valdymo magistro baigiamasis darbas
Studijų programa 62101S112

Konsultantas

_____ Dr. D.Usik
2008 12

Vadovas

_____Lekt. K.Šerkšnas
2008 12

Recenzentas
_____

_____
200_

Atliko studentas

_____ A.Stankevičius
2008 12 15

Vilnius, 2009

T U R I N Y S

ĮVADAS 4

1. Nuteistųjų laisvės atėmimu klasifikavimo ir diferencijavimo samprata 8

1.1. Klasifikavimo ir diferencijavimo sąvokų santykis 8

1.2. Nuteistųjų klasifikavimo prasmė ir paskirtis 12

1.3. Nuteistųjų diferencijavimo prasmė ir paskirtis 13

1.4. Nuteistųjų teisinės padėties ir klasifikavimo (diferencijavimo) santykis 15

2. Nuteistųjų laisvės atėmimu klasifikavimas tarptautiniame kontekste 18

2.1. Požiūriai į nuteistųjų klasifikavimą tarptautiniuose teisės aktuose 18

2.2. Klasifikavimo kriterijų ir subjektų įvairovė užsienio valstybių praktikoje 22

3. Nuteistųjų klasifikavimo procesas: teorijos santykis su praktika 30

3.1. Klasifikavimo (diferencijavimo) subjektai 30

3.2. Nuteistųjų klasifikavimo procesas ir mechanizmai 33

3.3. Nuteistųjų diferencijavimo pataisos įstaigoje procesas ir mechanizmai 44

3.4. Klasifikavimo ir diferencijavimo sėkmę lemiantys veiksniai 55

4. Nuteistųjų laisvės atėmimu klasifikavimo ir diferencijavimo tobulinimo tendencijos ir galimybės. Apklausa 61

IŠVADOS 70

LITERATŪRA 72

ANOTACIJA LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBOMIS 74

SANTRAUKA 75

SUMMARY 76

PRIEDAI 78

PRIEDAI

1 priedas. Nuteistųjų diferencijuoto paskirstymo (Marijampolės) pataisos namuose schema 79
2 priedas. Apklausos (anketavimo) statistinių duomenų grafinė analizė 80
3 priedas. Apklausos (anketavimo) statistinių duomenų grafinė analizė 81
4 priedas. Apklausos (anketavimo) statistinių duomenų grafinė analizė 82
5 priedas. Apklausos (anketavimo) statistinių duomenų grafinė analizė 83
6 priedas. Apklausos (anketavimo) statistinių duomenų grafinė analizė 84
7 priedas. Apklausos (anketavimo) statistinių duomenų grafinė analizė 85
8 priedas. Apklausos (anketavimo) statistinių duomenų grafinė analizė 86
9 priedas. Apklausos (anketavimo) statistinių duomenų grafinė analizė 87
10 priedas. Apklausos (anketavimo) statistinių duomenų grafinė analizė 88

LENTELĖS

Lentelė. Apklausos respondentų kiekis ir apibūdinimas 63

PAVEIKSLAI

1 pav. Nuteistųjų laisvės atėmimu klasifikavimo procesas 16
2 pav. Klasifikavimo ir diferenciacijos subjektai bei jų kompetencija 31
3 pav. Vidutinis pataisos įstaigose laikomų nuteistųjų skaičius 40
4 pav. Kalėjimų departamentui pavaldžių įstaigų perpildymas (2008-01-01) 41
5 pav. Visų laisvės atėmimo bausmę atliekančių nuteistųjų pasiskirstymas pagal grupes 47

ĮVADAS

Bausmė yra valstybės prievartos priemonė, skiriama teismo nuosprendžiu nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą padariusiam asmeniui. Kriminalinė bausmė nėra ir negali būti svarbiausia priemone užkertant kelią nusikalstamumui, tačiau visa žmonijos istorija rodo, kad nė viena visuomenė neegzistavo ir negali egzistuoti be tam tikrų fizinės ar psichinės prievartos formų. Laisvės atėmimo bausmės tikslas yra ne tik sulaikyti asmenį nuo nusikalstamų veikų darymo, nubausti jį, bet kryptingai ir teigiamai paveikti asmenį, kad jis atlikęs bausmę laikytųsi įstatymų ir savo gyvenimo tikslų siektų teisėtais būdais ir priemonėmis. Sunku objektyviai išskirti, ar svarbiau yra asmenį nubausti, tokiu būdu įvykdant teisingumą, ar vis dėl to atskyrimą nuo visuomenės traktuoti kaip būtiną įrankį efektyviai paveikti nuteisto asmens mąstymą bei elgseną ir parengti jį tinkamam sugrįžimui į tą pačią visuomenę. Ko gero abu šie požiūriai yra vieningo bausmės proceso lygiareikšmės dedamosios. Juk būtent nuo bausmės kokybės didžiąja dalimi priklauso, koks asmuo išeis į laisvę, pasibaigus bausmės laikui. Ar tai bus tokių pačių negatyvių dorovinių ir teisinių nuostatų asmenybė, kaip ir iki bausmės atlikimo, tik įgijusi platesnės kriminalinės patirties ir sukaupusi pyktį ant ją atstūmusios visuomenės, ar tai bus asmenybė, pripažinusi ir supratusi savo ankstesnės veiklos žalą ir neperspektyvumą, siekianti ištaisyti tą žalą ir statyti savo tolesnį gyvenimą ant pagarbos įstatymui ir visuomenei bei atsakomybės pamatų.

Vienas iš pačių svarbiausių bausmės kokybę lemiančių veiksnių ir yra šio magistro studijų baigiamojo darbo tema – **nuteistųjų laisvės atėmimu klasifikavimas ir diferencijavimas**. Tai yra tikslingas ir sistemingas nuteistųjų skirstymo į gimininges kategorijas, pagal tam tikrus kriterijus ir požymius, procesas, sukuriantis prielaidas efektyviai nuteisto asmens pataisai. Kiekvienas žmogus yra nepakartojama asmenybė, lyginant su kitu žmogumi jis turi daugybę panašumų ir begales skirtumų, todėl kriterijų, pagal kuriuos žmones galima skirstyti į įvairias kategorijas, galima atrasti be galo daug. Kaip tuos kriterijus susisteminti, apibrėžti, išryškinti, apjungti į vieningą, nuteistųjų pataisą svariai įtakojantį procesą? Būtent čia ir išryškėja šio ***darbo problema*** – *klasifikavimo ir diferencijavimo procesų apibrėžtumas, ribos, teorinis ir praktinis santykis tarp šių sąvokų, teorinių mechanizmų praktinio taikymo problematika ir tobulinimo galimybės.* Todėl, mano nuomone, klasifikavimo esmę daug tiksliau ir tiksliau galima atskleisti per jo paskirtį, todėl į tai ir bus orientuojamasi šiame darbe.

Nuteistųjų laisvės atėmimu klasifikavimui keliami tokie uždaviniai, kaip racionalios laisvės atėmimo bausmes vykdančių institucijų sistemos sukūrimas, tinkamų sąlygų laisvės atėmimo bausmei vykdyti bei galimybės individualizuotam poveikio priemonių ir metodų taikymui sudarymas. Šiuos uždavinius efektyviai gali spręsti tik tokia nuteistųjų klasifikacija, kuri turi aiškų mokslinį pagrįstumą.

Todėl šio tiriamojo ***darbo objektas*** – nuteistųjų laisvės atėmimu klasifikacija ir diferenciacija bei santykis tarp jų.

Darbo aktualumą nulemia visa pastarąjį dešimtmetį didžiules permainas išgyvenanti bausmių vykdymo teisės doktrina. Šių permainų pamatu tapo 1998 metais Lietuvos Respublikos Seimo patvirtinti Teisinės sistemos reformos metmenys. Šių metmenų 4 skyriuje (Bausmių vykdymo sistemos reforma) teigiama: *Reformos metu daugiausia dėmesio skiriama laisvės atėmimo bausmės vykdymui. Esminiai pakeitimai siejami su nuteistųjų* ***klasifikavimu****, skatinimo priemonių pagausinimu, profesinio rengimo ir mokymo perorientavimu*[1]. Įsibėgėjus reformai, vis plačiau analizuojama ne tik, kaip saugiai ir efektyviai izoliuoti nusikaltėlius, suvaldyti jų mases įkalinimo įstaigose, bet ir kaip išskirti kiekvieną nuteistąjį iš tos minios ir bausmės atlikimo eigą paversti dinamiška, nuteistojo teisių ir privilegijų apimtį kaitaliojant proporcingai jo reakcijai į auklėjamojo poveikio priemones bei nuoseklų jam priskirtų pareigų vykdymą. Įgyvendinant šias kryptis priimta eilė teisės aktų, kurie ryškiai padidino ir nuteistųjų klasifikavimo bei diferencijavimo svarbą. Daugelis reformos metu sukurtų bausmių vykdymo teisės aktų yra sąlyginai nauji, nėra ištaisytos kai kurios klaidos ar spragos, nėra pakankamai ir jų taikymo problematiką analizuojančių tyrimų ir studijų, todėl šiuo metu šio darbo aktualumas yra ypatingai reikšmingas, nes juo siekiama prisidėti prie bausmių vykdymo sistemos reformos įgyvendinimo teorinės ir praktinės analizės formavimo.

Nuteistųjų klasifikavimo ir diferencijavimo moksliniai tyrimai Lietuvoje įgavo naują pagreitį nuo 2003 m. gegužės 1 d. įsigaliojus naujiems baudžiamajam, baudžiamojo proceso bei bausmių vykdymo kodeksams. Bene ryškiausia po šių modernių teisės aktų įsigaliojimo išleista bausmių vykdymo teisę, o tuo pačiu ir nuteistųjų laisvės atėmimu klasifikavimą, plačiai analizuojanti mokslinė knyga – 2004 metais išleistas vadovėlis „Penitencinė (bausmių vykdymo) teisė“, kurį parengė Mykolo Romerio universiteto Socialinės politikos fakulteto Penitencinės teisės ir veiklos katedros dėstytojai J.Blaževičius, J.Dermontas, D.Usik, P.Stalioraitis. Tai pirmoji Lietuvoje knyga, kuri išsamiai teoriškai pagrindžia visų kriminalinių bausmių, nustatytų Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 42 ir 43 straipsniuose, vykdymą. Šioje knygoje yra atskiras skyrius, skirtas nuteistųjų laisvės atėmimu klasifikacijai, pateikiama klasifikavimo samprata, paskirtis, klasifikavimo kriterijai, klasifikavimo subjektai bei nuteistųjų laisvės atėmimu klasifikacijos ir laisvės atėmimo bausmės vykdymo sąlygų diferenciacijos santykis. Visgi šioje knygoje nuteistųjų klasifikacija nagrinėjama tik teoriniame lygmenyje. Rengiant šį vadovėlį, dar visiškai nebuvo susiformavusi bausmių vykdymo kodekso normų taikymo praktika, todėl autoriai objektyviai negalėjo pateikti normų realizavimo ypatumų bei įvertinti jų efektyvumą, taip pat liko praktiškai nepaliestos 2003 m. rugpjūčio 1 d. įsigaliojusios Pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklės.

[1] Lietuvos Respublikos Seimo 1998 m. birželio 25 d. nutarimas Nr. VIII-810 „Dėl teisinės sistemos reformos metmenų (nauja redakcija) ir jų įgyvendinimo“// Valstybės žinios. 1998, Nr. 61-1736.

Prie svarbesnių mokslinių literatūrinių šaltinių bausmių vykdymo teisės srityje, plačiau analizavusių taip pat ir nuteistųjų klasifikavimo problematiką, dar būtina paminėti 2004 metais išleistą Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso komentarą, kuris praplėtė įstatymo normų, tarp jų ir klasifikavimo srityje, interpretavimą. 2003 m. išleistą G.Švedo darbą „Laisvės atėmimo bausmė: baudžiamosios politikos, baudžiamieji teisiniai ir vykdymo aspektai.“, taip pat tų pačių metų to paties autoriaus mokymo priemonę „Bausmių vykdymo teisė. Bendroji dalis“. Pirmojoje iš šių knygų vienas skirsnis nagrinėja kalinių klasifikavimą, aptariami teoriniai ir praktiniai klasifikavimo aspektai. Tačiau šis darbas parengtas dar iki minėtų naujųjų įstatymų (kodeksų) įsigaliojimo, autorius šių dokumentų įnešamas naujoves nagrinėja tik lyginamuoju aspektu, kai kur netgi kiek hipotetiškai, iš esmės teoriniu lygmeniu analizuodamas nuteistųjų klasifikavimą pagal dabar jau negaliojantį Pataisos darbų kodeksą. Iki šių paminėtų veikalų, po nepriklausomybės atkūrimo galima rasti tik pavienius smulkius darbus bausmių vykdymo tematika. Pastaraisiais metais jau atsiranda vienas kitas platesnis mokslinis veikalas, dažniausiai nagrinėjantis apibrėžtą atskirą bausmių vykdymo teisės sferą, tačiau dauguma jų nuteistųjų klasifikavimo plačiau taip ir nepaliečia. Visa tai dar kartą išryškina ne tik šio tiriamojo darbo tematikos aktualumą, bet ir mokslinį naujumą – neabejotinai yra poreikis plačiu moksliniu lygmeniu nagrinėti naujosios bausmių vykdymo teisės doktrinos temas, tarp jų ir nuteistųjų laisvės atėmimu klasifikavimą bei diferencijavimą.

Šio ***darbo tikslas*** yra teoriškai pagrįsti teisės aktų, susijusių su nuteistųjų laisvės atėmimo bausme klasifikavimu ir diferencijavimu, nuostatas, apibrėžti šių nuostatų taikymo praktikoje mechanizmą bei įvertinti jų realizavimo efektyvumą, išskiriant ne tik realijas, bet ir tendencijas. Šiam tikslui pasiekti suformuojami tokie šio ***darbo uždaviniai***: 1*) išanalizuoti bei apibendrinti literatūrą bausmių vykdymo, o ypač nuteistųjų laisvės atėmimu klasifikavimo ir diferencijavimo, klausimais;* 2) *atskleisti nuteistųjų laisvės atėmimu klasifikavimo ir bausmės atlikimo sąlygų diferenciacijos sampratas ir nustatyti santykį tarp jų;* 3) *išnagrinėti su nuteistųjų klasifikavimu susijusį tarptautinių teisės aktų reglamentavimą, bei praktinį tokių normų taikymą kai kuriose užsienio šalyse, išskirti esmines tų šalių klasifikavimo ir diferenciacijos nuostatas;* 4) *išskirti klasifikavimą vykdančius subjektus bei nustatyti jų kompetenciją kiekviename klasifikavimo proceso etape;* 5) *detaliai aptarti nuteistųjų laisvės atėmimu klasifikavimo ir diferencijavimo normas ir jų praktinio įgyvendinimo problematiką, numatyti tobulinimo tendencijas ir galimybes, šia kryptimi atlikti nuteistųjų ir pareigūnų apklausą (anketavimą), pateikti vertinimą.*

Šiuo tiriamuoju darbu siekiama patvirtinti arba paneigti ***iškeltas hipotezes***, kad:

1. Nuteistųjų laisvės atėmimu klasifikavimo ir diferencijavimo sąvokos savo skirtumais nėra priešpastatytinos, o yra vienas kitą papildantys vientiso, tikslingo ir kryptingo nuteitųjų grupavimo proceso dalys.

2. Nuteistųjų laisvės atėmimu klasifikavimas ir diferencijavimas daro esminę įtaką visiems nuteistojo laisvės atėmimo bausmės vykdymo etapams, pradedant apkaltinamojo nuosprendžio paskelbimu ir baigiant nuteistojo bausmės atlikimo pabaiga.
3. Nuteistųjų diferencijavimo pataisos įstaigose teisinis reglamentavimas nustato nepakankamai lanksčius šio proceso įgyvendinimo mechanizmus, jie pernelyg formalūs, pagal siekiamus tikslus paliekantys ne pakankamą galimybių spektrą pagrindiniam diferenciacijos subjektui – pataisos įstaigos administracijai.

Darbo ***tyrimo metodų*** pasirinkimą įtakojo tai, kad darbas yra taikomojo pobūdžio krypties t.y. siekiama konkrečios praktinės naudos – įnešti mokslinį indėlį į teisės ir jos taikymo mokslinės analizės plėtrą ir tobulinimą pasirinktoje bausmių vykdymo teisės srityje. Darbe panaudoti teoriniai bei praktiniai tyrimo metodai (mokslinės literatūros analizė, teisinių dokumentų analizė, statistinių duomenų analizė, sociologinių tyrimų duomenų analizė ir kt.). Kaip teorinių tyrimų bazė, darbe naudojami Jungtinių Tautų Organizacijos, Europos Tarybos priimti dokumentai, Lietuvos Respublikos įstatymai, Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimai, kiti teisės aktai, teisės aktų projektai, mokslinė literatūra bausmių vykdymo ir baudžiamosios teisės klausimais. Atlikti empiriniai tyrimai – empirinių duomenų (daugiausiai statistikos) analizė, situacijų analizė bei apklausa. Empirinių duomenų šaltiniai – Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos statistiniai duomenys, kai kurių pataisos įstaigų statistiniai duomenys, apklausos (anketavimo) metu surinkti empiriniai duomenys, autoriaus praktiniai pastebėjimai taikant teisės aktus darbinėje veikloje.

Darbo struktūrą sudaro įvadas, keturi dėstomieji skyriai su poskyriais, išvados, naudotos literatūros sąrašas, bei santrauka (lietuvių ir anglų kalbomis), kitos privalomos įforminimo skiltys. Pirmasis ir antrasis darbo skyriai sudaro **teorinę dalį**, trečiasis ir ketvirtasis skyriai – **praktinę (metodologinę) dalį**. Pirmajame darbo skyriuje bus bandoma atskleisti nuteistųjų laisvės atėmimu klasifikavimo ir diferencijavimo sąvokų sampratą, šių sąvokų prasmę ir paskirtį bei tarpusavio santykį. Antrajame skyriuje bus bandoma apžvelgti tarptautinę teisinę bazę ir pažangesnę patirtį nuteistųjų laisvės atėmimu klasifikavimo srityje. Trečiajame skyriuje pabandysiu pateikti teisės normų sąveiką su praktika, aptarti nuteistųjų klasifikavimo ir diferencijavimo normų praktinio veikimo mechanizmus, palyginti naujų normų privalumus ir trūkumus. Ketvirtajame pateiksiu nuomonę, kokios mano manymu yra nuteistųjų laisvės atėmimu klasifikavimo ir diferencijavimo tobulinimo galimybės ir tendencijos ateityje. Taip pat pateiksiu išsamią atliktos apklausos (anketavimo) rezultatų analizę. Pabaigoje pateikiamos išvados bei atlikto darbo apibendrinimai.

1. NUTEISTŲJŲ LAISVĖS ATĖMIMU KLASIFIKAVIMO IR DIFERENCIJAVIMO SAMPRATA

1.1. Klasifikavimo ir diferencijavimo sąvokų santykis

Pradedant analizuoti ir kalbėti apie nuteistųjų laisvės atėmimu klasifikavimą ir diferencijavimą nuoseklu būtų visų pirma aptarti pačias sąvokas, jų teisines ir praktines interpretacijas. Akivaizdu, kad klasifikavimas jau savo prasme yra bendresnė, daugiau aprėpianti sąvoka, nei diferencijavimas. Bendrąja prasme klasifikavimas – tai tam tikros aibės objektų suskirstymas į gimininges kategorijas, pagal toms kategorijoms būdingus požymius. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas[2] klasifikaciją apibrėžia dar trumpiau – skirstymas grupėmis pagal bendrus požymius. Kitaip tariant, jeigu kalbame apie žmones, klasifikavimas savo bendrąja prasme juos bando grupuoti per panašių požymių (panašumų) prizmę. Tuo tarpu diferencijavimas jau patį žodį verčiant iš anglų kalbos (diference) reiškia skirtumus (skirtingumus). Iš to galima daryti pradinę išvadą, kad šios sąvokos nėra tapačios (sinonimai), kad jos į panašų skirstymo, grupavimo procesą žvelgia kiek skirtingai, todėl tikslinga jas nagrinėti atskirai, o po to bandyti gretinti.

Teisinėje literatūroje, analizuojančioje bausmių vykdymo tematiką, yra pateikiama keletas nuteistųjų laisvės atėmimu klasifikavimo sąvokų apibrėžimų:

- nuteistųjų laisvės atėmimu klasifikavimas – tai jų suskirstymas į tam tikras grupes pagal skirtingus kriterijus, siekiant sudaryti palankias sąlygas, kad būtų galima kiek įmanoma efektyviau siekti laisvės atėmimo bausmės vykdymo tikslų[3].

- nuteistųjų klasifikavimas yra kalinių skirstymas į grupes remiantis tam tikrais baudžiamajame įstatyme numatytais kriterijais[4].

- nuteistųjų laisvės atėmimu klasifikavimas – tai jų suskirstymas į gimininges kategorijas priklausomai nuo nusikalstamos veikos charakterio ir pavojingumo visuomenei laipsnio, ankstesnių teistumų, lyties, amžiaus ir kitų asmenybės ypatybių[5].

Taigi nuteistųjų klasifikavimo apibrėžimų pateikiama pakankamai daug, visuose juose bendra yra nuostata, kad nuteistųjų laisvės atėmimu klasifikavimas yra asmenų suskirstymas į gimininges kategorijas.

Atsižvelgiant į visus šiuos apibrėžimus akivaizdu, kaip ir minėta aukščiau, kad klasifikavimas yra

---

[2] http://www.autoinfa.lt/webdic
[3] Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso komentaras. – Vilnius, Teisinės informacijos centras, 2004. P. 212.
[4] G. Švedas. Laisvės atėmimo bausmė: baudžiamosios politikos, baudžiamieji teisiniai ir vykdymo aspektai. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. P. 97.
[5] В.И. Селиверстов. Уголовно – исполнительное право России. – Москва, Юрист, 2000. P.287.

plati sąvoka, kuri prasideda nuo pačių bendriausių asmens savybių, tokių kaip lytis, amžius, teistumų skaičius ir kt., t.y. paliečia kiekvieną nuteistąjį laisvės atėmimu nuo pat tokią bausmę numatančio apkaltinamojo teismo nuosprendžio priėmimo momento. Tuo tarpu diferenciacija bausmių vykdymo teisinėje literatūroje įvardijama kaip klasifikavimo tęsinys, kuris atliekamas pataisos įstaigoje, atsižvelgiant į bausmių vykdymo įstatyme numatytus kriterijus ir asmenybės bruožus[6]. Iš šių apibrėžimų gali susidaryti pirminis įspūdis, kad nuteistųjų klasifikavimas yra baudžiamosios teisės (teismas) prerogatyva, o diferenciacija bausmių – bausmių vykdymo teisės (pataisos įstaigos) sritis. Tačiau taip nėra, nes pagrindinis nusikaltėlių klasifikavimo tikslas baudžiamojoje teisėje yra teisingai spręsti nusikaltėlio patraukimo baudžiamojon atsakomybėn ir bausmės dydžio nustatymo klausimą, kad bausmė atitiktų padarytos nusikalstamos veikos pobūdį ir jos pavojingumą visuomenei bei nusikaltėlio asmenybę. Turint omenyje tai, kad mes kalbame apie jau nuteistų asmenų laisvės atėmimo bausme klasifikavimą, šis baudžiamosios teisės klasifikavimo tikslas vienaip ar kitaip jau turi būti pasiektas ir neturi juridinio aktualumo. Iš to galima daryti išvadą, kad tiek nuteistųjų laisvės atėmimu klasifikacija, tiek jų diferenciacija yra išimtinai bausmių vykdymo teisės dalykas, todėl šiuos procesus turėtų reglamentuoti ne baudžiamosios teisės, bet bausmių vykdymo teisės aktai, o nuteistųjų skirstymą turėtų atlikti bausmių vykdymo teisės subjektai. Klasifikavimo kriterijai, pagal kuriuos skirstomi nuteistieji, turi būti reglamentuoti bausmių vykdymo teisės normose, nes būtent bausmių vykdymo teisės uždavinys yra siekti, kad nuteistieji savo gyvenimo tikslų siektų teisėtais būdais ir priemonėmis. Būtent antrasis iš ankščiau pateiktų klasifikavimo apibrėžimų, kuris teigia, kad nuteistųjų klasifikavimas yra kalinių skirstymas į grupes remiantis tam tikrais baudžiamajame įstatyme numatytais kriterijais, šiuo požiūriu nėra tikslus ir neatspindi dabartinės teisinės sistemos realijų. Jis buvo aktualus iki 2003 m. gegužės 1 d. kai įsigaliojo naujieji baudžiamieji ir bausmių vykdymo įstatymai. Pagal ankstesnės redakcijos įstatymus teismas, priimdamas apkaltinamąjį nuosprendį ir paskirdamas laisvės atėmimo bausmę, turėjo platesnį klasifikavimo kriterijų spektrą. Teismas nustatydavo ne tik pataisos įstaigos rūšį, bet ir bausmės atlikimo režimą. Kadangi klasifikavimo kriterijai buvo platesni, teismas, vadovaudamasis baudžiamųjų įstatymų nuostatomis, palikdavo labai siaurą klasifikavimo spektrą skirstymo į konkrečias pataisos įstaigas subjektui – Kalėjimų departamentui. Priimdamas tokį sprendimą teismas kartu gana reikšmingai nulemdavo ir nuteistojo laisvės atėmimu teisinę padėtį bausmės atlikimo metu, nors teismas nėra bausmių vykdymo teisės subjektas. Pagal šiuo metu galiojančius teisės aktus teismas, priimdamas apkaltinamąjį nuosprendį, remdamasis baudžiamojo kodekso 50 straipsnio 3 dalimi ir nustato nuteistojo bausmės atlikimui tik pataisos įstaigos rūšį: Laisvės atėmimo bausmę nuteistieji atlieka atvirose kolonijose,

[6] G. Švedas. Laisvės atėmimo bausmė: baudžiamosios politikos, baudžiamieji teisiniai ir vykdymo aspektai. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. P. 97.

pataisos namuose ir kalėjimuose. Bausmės atlikimo vietą parenka teismas, atsižvelgdamas į kaltininko asmenybę, padaryto nusikaltimo pobūdį ir pavojingumą. Laisvės atėmimo bausmės atlikimo tvarką ir sąlygas nustato Bausmių vykdymo kodeksas[7]. Tačiau visą tolimesnį nuteistųjų klasifikavimą, pradedant konkrečios pataisos įstaigos parinkimu, jau atlieka bausmių vykdymo sistemos subjektai vadovaudamiesi bausmių vykdymo teisės aktais. Šis pakeitimas įnešė tam tikro tikslumo į visą baudžiamąjį procesą, nes būtent apkaltinamojo nuosprendžio priėmimas, paskelbimas ir bausmės paskyrimas, yra esminis lūžis po kurio keičiasi asmens teisinis statusas (jis iš kaltinamojo tampa nuteistuoju) ir nors negalima teigti, kad baudžiamasis procesas nuteisto asmens atžvilgiu šiame taške visiškai nutrūksta, visgi jis tarsi pasitraukia į tam tikrą antrąjį planą (apeliaciniai ir kasaciniai procesai, prokuratūros ir teisminė bausmės atlikimo terminų kontrolė bei atliktos bausmės fiksavimas ir kt.) užleidžiant vietą nuo šio taško tapusiai pagrindine – bausmės vykdymo procedūrai. Šalia šių pakeitimų pasikeitė ir recidyvo sąvoka, kuri taip pat turi įtakos klasifikavimo ir diferencijavimo sąvokų aiškinimui. Po minėtos teisinės reformos nusikaltimų recidyvo samprata buvo susiaurinta. Iš ankstesnių trijų recidyvo rūšių (recidyvistas, pavojingas recidyvistas ir itin pavojingas recidyvistas) po reformos liko dvi rūšys (recidyvistas ir pavojingas recidyvistas). Kadangi, recidyvistu asmuo laikomas automatiškai (nereikia teismo sprendimo) kai asmuo, jau teistas už tyčinio nusikaltimo padarymą, jeigu teistumas už jį neišnykęs ar nepanaikintas įstatymų nustatyta tvarka, vėl padaro vieną ar daugiau tyčinių nusikaltimų, o teismo sprendimas reikalingas tik pripažįstant pavojingu recidyvistu, galima teigti, kad ir čia teisinė reforma vėlgi susiaurino teismo, kaip nuteistųjų laisvės atėmimu klasifikavimo subjekto veiksmų lauką.

Taigi, kaip jau minėta, nuteistųjų laisvės atėmimu klasifikavimas prasideda teismui priėmus apkaltinamąjį nuosprendį paskiriant nuteistajam pataisos įstaigos rūšį, ir vyksta visą bausmės atlikimo laiką, o nuteistajam atvykus į konkrečią pataisos įstaigą įsijungia ir speciali šio proceso dedamoji – nuteistųjų diferenciacija. Ir klasifikavimas, ir diferencijavimas yra vientisas nuteistųjų laisvės atėmimu skirstymo į grupes procesas, todėl išskaidyti juos į du atskirus etapus netikslinga, nes tokiu būdu būtų iškreipiama klasifikacijos esmė. Kitaip tariant, atskiriant klasifikavimo ir diferenciacijos sąvokas, pačių procesų į du skirtingus atskirti nereiktų. Šalia diferenciacijos sąvokos literatūroje dažnai aptinkama diferencijuotų bausmės atlikimo sąlygų sąvoka. Iš esmės šios sąvokos, mano manymu, yra tapačios, tik diferencijuotų bausmės atlikimo sąlygų sąvoka labiau apibrėžia paties diferencijavimą kaip procedūrą, o ne tikslų ir priemonių visumą, kokia yra diferenciacijos sąvokos apimtis. Diferencijuotų bausmės atlikimo sąlygų sąvoka randama ir bausmių vykdymo įstatyme, kai kalbama apie pataisos įstaigų režimą. Režimas – tai diferencijuotų laisvės atėmimo bausmės vykdymo sąlygų ir šią bausmę atliekančių nuteistųjų elgesio

[7] Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 89-2741.

taisyklių visuma[8]. Klasifikavimo procese, asmuo, įvykdęs nusikaltimą ir nuteistas jau nebegali įtakoti ne tik bendrųjų kriterijų, tokių kaip amžius ar lytis, bet ir tokių kaip ankstesnių teistumų skaičius ir pobūdis, nusikaltimo pobūdis. Tuo tarpu, mano manymu, diferencijavimo išskirtinis bruožas yra nuteistojo galimybė savo valia ir veiksmais įtakoti jo priskyrimą vienai ar kitai kategorijai, turėti galimybę tų savo veiksmų pasekoje pereiti iš vienos kategorijos į kitą. Tai numato ir Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso 9 straipsnis, kuris teigia, kad nuteistųjų teisinė padėtis, atsižvelgiant į jų elgesį bausmės atlikimo metu, nustatytų pareigų ir draudimų laikymąsi, požiūrį į darbą ir mokymąsi, reagavimą į psichologinį poveikį ir socialinės reabilitacijos priemones, Baudžiamojo kodekso, Baudžiamojo proceso kodekso ir šio Kodekso nustatyta tvarka gali būti švelninama arba griežtinama[9]. Manau, šis kodekso straipsnis geriausiai atspindi diferencijavimo esmę, todėl iš jo galima suformuoti ir diferencijavimo apibrėžimą, kuris galėtų skambėti taip: nuteistųjų laisvės atėmimu diferenciacija – tai bausmės vykdymo sąlygų skirtingoms nuteistųjų grupėms sudarymas, atsižvelgiant į kiekvieno nuteistojo asmenybę, elgesį bausmės atlikimo metu, nustatytų pareigų ir draudimų laikymąsi, požiūrį į darbą ir mokymąsi, reagavimą į psichologinį poveikį ir socialinės reabilitacijos priemones, siekiant individualizuoti bausmės atlikimą. Būtent individualizuotų laisvės atėmimo bausmės sąlygų sudarymas ir yra diferenciacijos sąvokos esmė.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad klasifikavimas ir diferencijavimas yra savitos to paties vientiso nuteistųjų grupavimo proceso dalys. Šios sąvokos sudaro bendrą procesą ir tuo pačiu viena kitą papildo, nes nuteistų asmenų skirstymą iš esmės vykdo priešingais požiūriais, bet panašiais tikslais – t.y., jeigu klasifikavimas sugrupuoja nuteistuosius daugiausiai pagal jų bendruosius panašumus, tokius kaip lytis, amžius, nusikaltimo sunkumas, recidyvas ir pan., siekiant, kad kiekvienoje atskiroje pataisos įstaigoje bausmę atlikinėtų iš esmės vienodus minėtus bruožus turintys asmenys, tai diferencijavimu siekiama jau konkrečioje pataisos įstaigoje nustatyti tų panašius bendruosius bruožus turinčių asmenų skirtumus (daugiausiai elgesio ir motyvacijos), tuos skirtumus aiškiai įvardinti (kaip teigiamus ar neigiamus) ir pagal juos sudaryti skirtingas (diferencijuotas) bausmės atlikimo sąlygas, siekiant teigiamos elgesio korekcijos.

Galima pastebėti, kad skirtingai nei buvo sakykime sovietmečiu, bausmių vykdymo teorija visomis išgalėmis stengiasi laisvės atėmimo bausmę paversti ne asmens izoliavimo nuo visuomenės, bet jo tinkamo gražinimo į visuomenę įrankiu, todėl dinamiška diferenciacijos sąvoka įgauna vis didesnę svarbą prieš dažnai statišką klasifikavimą. Tačiau iš visos šios pateiktos minėtų sąvokų santykio analizės galima daryti išvadą, kad gerai apgalvotas, tikslus ir situacijos analize pagrįstas klasifikavimas yra diferenciacijos sėkmės prielaida.

[8] Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 73-3084.
[9] Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 73-3084.

1.2. Nuteistųjų klasifikavimo prasmė ir paskirtis

Iš anksčiau pateiktų klasifikavimo apibrėžimų, mano nuomone, tiksliausias apibrėžimas yra: nuteistųjų laisvės atėmimu klasifikavimas – tai jų suskirstymas į gimininges kategorijas, priklausomai nuo nusikalstamos veikos charakterio ir pavojingumo visuomenei laipsnio, ankstesnių teistumų, lyties, amžiaus ir kitų asmenybės ypatybių. Apie klasifikavimo prasmingumą diskutuoti vargu ar verta, tenka tik pastebėti, kad klasifikavimas yra būtinybė, o ne siekiamybė, nes sakykime pagal tokius bendruosius kriterijus kaip lytis, amžius ar teistumų skaičius, nuteistieji laisvės atėmimu klasifikuojami visame civilizuotame pasaulyje ir tai daryti imperatyviai įpareigoja visa eilė tarptautinių teisės aktų žmogaus teisių srityje (plačiau žr. 2 skyriuje).

Nuteistųjų laisvės atėmimu klasifikavimo teisiniu pamatu tapo 1998 metais Lietuvos Respublikos Seimo priimti Teisinės sistemos reformos metmenys, nustatę visos mūsų teisinės sistemos gaires ir plėtojimosi kryptis. Šių metmenų 4 skyriuje, kuriame bausmių vykdymo sistemos kūrimas apibrėžiamas, kaip vienas iš svarbiausių reformos tikslų iškeliamas progresyvaus nuteistųjų klasifikavimo poreikis. Čia teigiama, kad bausmių vykdymo sistemos reforma susideda iš teisinės ir organizacinių dalių. Teisinę reformos dalį sudaro naujų Baudžiamojo ir Bausmių vykdymo kodeksų, su jais susijusių įstatymų bei kitų teisės aktų parengimas ir priėmimas. Baudžiamajame kodekse nustatomos bausmių rūšys ir apibrėžiamas jų turinys, tuo tarpu Bausmių vykdymo kodeksas reglamentuoja visų bausmių vykdymo tvarką ir sąlygas. Remiantis Europos Tarybos standartais, nuteistųjų teisinę padėtį (teises, laisves ir pareigas) privalo nustatyti tik Bausmių vykdymo kodeksas ir kiti įstatymai, o Vyriausybės nutarimai reglamentuoja tik teisių, laisvių ir pareigų įgyvendinimo tvarką. Naujajame Bausmių vykdymo kodekse atsisakoma nereikalingų teisių ir laisvių (pvz., dėvėti nuosavus drabužius ir pan.) ribojimų ir numatoma daugiau pozityvių pareigų, kurios leistų nuteistiesiems daryti įtaką savo teisinei padėčiai pagal principą: geras elgesys - daugiau teisių ir lengvatų, blogas elgesys – mažiau lengvatų.

Reformos metu daugiausia dėmesio skiriama laisvės atėmimo bausmės vykdymui. *Esminiai pakeitimai siejami su nuteistųjų klasifikavimu*, skatinimo priemonių pagausinimu, profesinio rengimo ir mokymo perorientavimu.

Nuteistųjų klasifikavimas turi sudaryti prielaidas jiems pataisyti, todėl kaip klasifikavimo kriterijus būtina įtvirtinti ne tik asmens amžių, lytį, padaryto nusikaltimo pavojingumo pobūdį, bet ir mokymo poreikį, socialinius ryšius bei elgesį. Nuteistuosius į konkrečias pataisos įstaigas skirsto Kalėjimų departamentas, o vienoje įstaigoje į tris grupes - įstaigos direktorius[10]. Šios teisinės sistemos reformos

[10] Lietuvos Respublikos Seimo 1998 m. birželio 25 d. nutarimas Nr. VIII-810 „Dėl teisinės sistemos reformos metmenų (nauja redakcija) ir jų įgyvendinimo“// Valstybės žinios. 1998, Nr. 61-1736.

bausmių vykdymo srityje pagrindas yra bausmės suasmeninimas ir žmogaus teisių užtikrinimas. Taigi ir viena svarbiausių klasifikavimo paskirčių (tikslų) yra būtent žmogaus teisių užtikrinimas. Jeigu, pavyzdžiui, diferencijavimo pataisos įstaigose niuansai yra suprantami daugiausiai šios srities mokslininkams arba darbuotojams, tai tokie veiksmai, kaip kalinių vyrų atskyrimas nuo moterų, nepilnamečių asmenų nuo suaugusiųjų ar pirmą sykį teistų nuo recidyvistų, turbūt visiems visuomenės nariams atrodo savaime suprantami ir nediskutuotini.

Mažiau suvokiami tokie kriterijai, kaip nusikalstamos veikos pobūdis ar pavojingumo visuomenei laipsnis. Būtent šie kriterijai padeda teismui priimti sprendimą, paskiriant nuteistajam pataisos įstaigos rūšį. Pavyzdžiui, nesunkų tyčinį nusikaltimą įvykdęs pilnametis asmuo gali būti pasiųstas jam paskirtą terminuoto laisvės atėmimo bausmę atlikti tiek į pataisos namus, tiek ir į atvirąją koloniją. Taip pat pilnametis asmuo, teismo nuteistas už labai sunkų nusikaltimą, gali būti nusiųstas laisvės atėmimo bausmę atlikti pataisos namuose arba kalėjime. Šiais atvejais nuteistųjų klasifikavimui neišvengiamai prireikia papildomų kriterijų per kuriuos išryškėja ir naujos klasifikavimo paskirtys – izoliuoti labai sunkius nusikaltimus padariusius nusikalstamų grupuočių lyderius, taip pat tokius nusikaltimus padariusius asmenis, kurie keltų pagrįstą grėsmę pataisos namų saugumui arba tvarkai ir režimui įstaigoje (skyrimo į kalėjimą atveju), arba sudaryti asmenims, nuteistiems už nesunkų tyčinį nusikaltimą geresnes sąlygas socialiniams ryšiams su šeima, apsaugoti asmenis padariusius tokį nusikaltimą, tačiau nekeliančius tolimesnio pavojingumo visuomenei, nuo neigiamos pataisos namų įtakos ir kriminalizacijos ten patekus (skyrimo į atvirąją koloniją atveju).

Apibendrinant galima teigti, kad nuteistųjų skirstymas pagal iš anksto apgalvotus ir nustatytus kriterijus leidžia sukurti racionalią laisvės atėmimo bausmes vykdančių institucijų sistemą. Tai palengvina skirtingų režimų ir specifinių kategorijų nuteistųjų laikymą, padeda užtikrinti nuteistųjų priežiūrą ir jų saugumą, taip pat pataisos įstaigų saugumo ir valdymo reikalavimus.

Klasifikavimas yra neatsiejamas nuo diferenciacijos ir turi sudaryti vieningą nuteistųjų laisvės atėmimu skirstymo į grupes procesą. Todėl klasifikavimas turi sukurti tinkamas prielaidas efektyviai vykdyti laisvės atėmimo bausmę. Klasifikavimo paskirtis yra užtikrinti asmenims, nuteistiems laisvės atėmimo bausme, tinkamą žmogaus teisių apsaugą, taip pat užtikrinti galimybę toliau diferencijuoti nuteistuosius pataisos įstaigose.

1.3. Nuteistųjų diferencijavimo prasmė ir paskirtis

Tiksliausias nuteistųjų diferenciacijos sąvokos apibrėžimas, kaip nurodžiau anksčiau, mano nuomone būtų toks: nuteistųjų laisvės atėmimu diferenciacija – tai bausmės vykdymo sąlygų skirtingoms

nuteistųjų laisvės atėmimu grupėms sudarymas, atsižvelgiant į kiekvieno nuteistojo asmenybę, elgesį bausmės atlikimo metu, nustatytų pareigų ir draudimų laikymąsi, požiūrį į darbą ir mokymąsi, reagavimą į psichologinį poveikį ir socialinės reabilitacijos priemones, siekiant individualizuoti bausmės atlikimą. Diferencijavimo prasmė yra padėti efektyviai vykdyti ne tik nuteistojo laisvės atėmimo bausmės atlikimą, bet ir daryti teigiamą įtaką jo elgesiui, pasitaisymui ir resocializacijai. Individualizuoti bausmės atlikimą – būtent tai ir yra pagrindinė diferenciacijos pataisos įstaigoje paskirtis. Daugelyje pažangiausias bausmių vykdymo sistemas turinčių valstybių (Švedija, Kanada, Prancūzija ir kt.) jau seniai padaryta išvada, kad nuteisto asmens pataisa ir resocializacija tuo efektyvesnė, kuo labiau diferencijuotai jis laikomas, t.y. su kiek įmanoma mažesniu skaičiumi ir kuo labiau į jį patį įvairiausiais požymiais panašių asmenų. Tam tikslui pataisos įstaigos gyvenamosios teritorijos paprastai suskirstomos į įvairiausius lokalizuotus sektorius, į kiekvieną jų skiriant atlikti bausmę nuteistuosius paprastai vadovaujamasi skirtingais kriterijais. Šiuos kriterijus galima suskirstyti į priklausančius ir nepriklausančius nuo nuteistojo elgesio. Nepriklausantys kriterijai yra tokie, kaip sveikatos būklė, amžius, nėštumas (moterų PN) ir pan. Priklausantys nuo nuteistojo elgesio kriterijai yra tokie, kaip siekis mokytis, darbinė motyvacija, tvarkos laikymasis arba nesilaikymas ir pan. Atsižvelgiant į nuo nuteistojo nepriklausančius kriterijus, diferencijuojant jam siekiama sudaryti būtinas ir adekvačias jo būsenai sąlygas, dažniausiai stabilias viso bausmės atlikimo metu. Tuo tarpu atsižvelgiant į nuo nuteistojo elgesio priklausančius kriterijus, jam siekiama sudaryti adekvačias jo elgesiui, motyvacijai ir norui taisytis sąlygas, ir jas nuolat peržiūrėti, besikeičiant nuteistojo elgesiui viso bausmės atlikimo metu.

Pamatinius diferencijavimo tikslus atskleidžia Bausmių vykdymo kodekso 70 straipsnio 1 dalis, kur nurodoma, kad nuteistųjų atskiro arba izoliuoto laikymo pataisos namuose tikslas yra:

1) atskirti nuteistuosius, kurie dėl padarytų nusikaltimų pobūdžio ar asmeninių savybių gali daryti neigiamą įtaką kitiems nuteistiesiems;

2) palengvinti nuteistųjų socialinę reabilitaciją;

3) padėti užtikrinti nuteistųjų priežiūrą ir jų saugumą;

4) padėti užtikrinti, kad būtų laikomasi pataisos įstaigų saugumo ir valdymo reikalavimų[11].

Vienas iš svarbiausių diferencijavimui keliamų tikslų yra atskirti nuteistuosius, kurie dėl padarytų nusikaltimų pobūdžio ar asmeninių savybių gali daryti neigiamą įtaką kitiems nuteistiesiems. Kiekvienas veiksmas, kurį atlieka asmuo, vienaip ar kitaip veikia žmogų kaip asmenybę. Tai ypač įtakoja asmenis, padariusius nusikaltimą ar kitą neteisėtą veiką. Atlikus tyrimus su nuteistaisiais nustatyta, kad asmenų, padariusių skirtingas nusikalstamas veikas, skiriasi moralinės, socialinės bei dorovinės normos[12]. Pataisos

[11] Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 73-3084.
[12] В.И. Селиверстов. Уголовно – исполнительное право России. – Москва, Юрист, 2000. P.106.

įstaiga yra uždara, labai ribota socialinė aplinka, todėl čia žmonių poveikis vienas kitam yra ypač ryškus. Būtent dėl to labai svarbi diferenciacijos užduotis yra atskirti tuos asmenis, kurie gyvena pagal nerašytas nusikalstamo pasaulio taisykles visiškai nesilaikydami bendrųjų visuomenės taisyklių bei skatina ar net verčia taip elgtis kitus, nuo tų, kurie gailisi dėl padarytų nusikalstamų veikų, nori kuo greičiau atlikti bausmę ir grįžti į normalų visuomenės gyvenimą. Taip pat svarbus ir teistumų skaičius, nes kiekvienas iš jų sudaro dalį kriminalinės patirties, kuo jų daugiau, tuo kriminalinė patirtis didesnė. Pirmą kartą už nesunkų nusikaltimą teistas asmuo, nuolat bendraudamas su nuteistuoju, teistu už sunkų ar labai sunkų nusikaltimą, ypač jei tai buvo smurtinis nusikaltimas, nesunkiai gali perimti šią patirtį ir išėjęs į laisvę ją panaudoti. Todėl atskiriant pavojingus nuteistuosius, sumažinama negatyvios įtakos rizika. Pavojingų, agresyvių, konfliktiškų nuteistųjų atskyrimas taip pat sumažina nepalankios socialinės aplinkos pojūtį, nes dažnai nuteistųjų asmenybę pataisos įstaigoje veikia nusikaltėlių pasaulio subkultūra, neformalios grupės, kiti asmenys. Svarbu, kad nuteistieji pataisos įstaigose netaptų blogesniais, neįgytų kriminalinės patirties, neprarastų mokėjimų, reikalingų kasdieniniame gyvenime.

Diferencijuojant nuteistuosius į tam tikras kategorijas, palengvinama ir nuteistųjų socialinė reabilitacija. Panašioms nuteistųjų grupėms lengviau galima taikyti reabilitacijos programas, poveikio metodus, lengviau organizuoti individualų darbą su nuteistaisiais, taikyti visuomeninio elgesio korekciją, tenkinti socialinius, dvasinius ir kultūrinius poreikius.

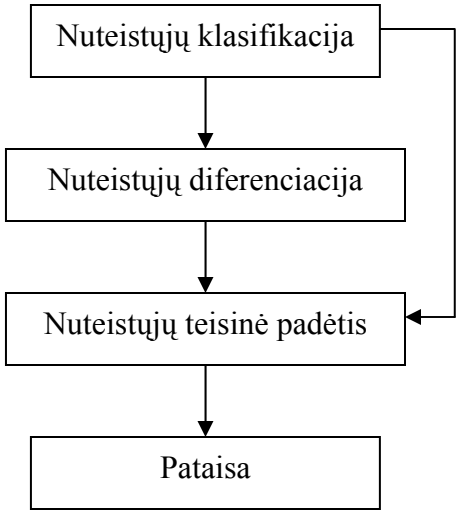
1.4. Nuteistųjų teisinės padėties ir klasifikavimo (diferencijavimo) santykis

Tam tikrą teisinę padėtį, kaip teisinį santykį su Valstybe ir kitais visuomenės nariais, turi kiekvienas asmuo. Nuteistųjų laisvės atėmimu teisinė padėtis yra jiems nustatytų apribojimų, pareigų, teisių ir laisvių visuma konkrečiu bausmės atlikimo momentu. Remiantis Europos Tarybos standartais, nuteistųjų teisinę padėtį (teises, laisves ir pareigas) privalo nustatyti tik Bausmių vykdymo kodeksas ir kiti įstatymai. Nuteistojo teisinė padėtis priklauso nuo: a)bausmės tikslų; b)bausmės rūšies; c) nuteistojo elgesio (vykdant) atliekant bausmę.

Iš esmės kiekvienas klasifikavimo etapas daro tiesioginę įtaką nuteistųjų teisinei padėčiai. Kaip jau minėta, teismas, skirdamas nuteistajam laisvės atėmimo bausmę, nustato pataisos įstaigos rūšį. Tokiu būdu, atsižvelgiant į ganėtinai skirtingas ne tik gyvenimo, bet ir teisines sąlygas atskirų rūšių pataisos įstaigose, galima drąsiai sakyti, jog jau teismas, atlikdamas pradinį diferencijavimą reikšmingai lemia nuteistojo teisinę padėtį. Tačiau, mano manymu, grupių skirstymo skirtumai skirtingose pataisos įstaigose ne tik iškraipo teisinės padėties diferencijuojant nuteistuosius modelį, bet ir prieštarauja bendrai šios sistemos koncepcijai ir net kai kuriems teisės aktams. Teisinės sistemos reformos metmenų IV skyriuje

teigiama, kad nuteistuosius į konkrečias pataisos įstaigas skirsto Kalėjimų departamentas, o vienoje įstaigoje į tris grupes – įstaigos direktorius[13]. Čia kalbama apie vieningą trijų grupių sistemą, kas taip pat pabrėžiama ir priskyrimo grupėms kriterijus nustatančio įsakymo 1 punkte, kur teigiama, kad Laisvės atėmimo bausmę atliekančių nuteistųjų priskyrimo pataisos įstaigų paprastajai, lengvajai ir drausmės grupėms kriterijų tikslas – nustatyti vieningą laisvės atėmimo bausmę atliekančių nuteistųjų priskyrimo pataisos įstaigų paprastajai, lengvajai ir drausmės grupėms, numatytoms Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso (Žin.,2002, Nr. 73-3084) 72, 76, 78 ir 84 straipsniuose, sistemą[14]. Taigi, šios teisės aktų nuostatos akivaizdžiai atskleidžia vieningos trijų grupių sistemos visose pataisos įstaigose siekį, bet detalizuojančios, net ir to paties, ankščiau minėto teisės akto normos, mano nuomone, šiek tiek išbalansuoja visą šią teisinę sistemą.

Taigi galima teigti, kad įgyvendinant teisinės sistemos reformą, bausmių vykdymo teisės sistema buvo kryptingai orientuojama į bausmės suasmeninimą, t.y. atsigręžimą į kiekvieną konkretų nuteistąjį, klasifikavimo (diferenciacijos) procesą ir jo pasekoje atsirandančius nuteistojo teisinės padėties pokyčius orientuojant į pagrindinį tikslą – nuteistojo pataisą (žr. 1 pav.).

1 pav. **Nuteistųjų laisvės atėmimu klasifikavimo procesas.**

Todėl nuteistųjų teisinės padėties ir jų klasifikavimo (diferenciacijos) sąvokos yra tiesiogiai susiję ir yra viena nuo kitos priklausomos. Teisinės reformos eigoje priimtuose teisės aktuose, vis labiau

[13] Lietuvos Respublikos Seimo 1998 m. birželio 25 d. nutarimas Nr. VIII-810 „Dėl teisinės sistemos reformos metmenų (nauja redakcija) ir jų įgyvendinimo“// Valstybės žinios. 1998, Nr. 61-1736.
[14] Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2003 m. balandžio 18 d. įsakymas Nr. 4/07-68 „Dėl laisvės atėmimo bausmę atliekančių nuteistųjų priskyrimo pataisos įstaigų paprastajai, lengvajai ir drausmės grupėms kriterijų patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2003, Nr. 38-1758.

įtvirtinamas vakarietiškomis ir krikščioniškomis vertybėmis grįstas požiūris į nusikaltusį žmogų, socialinis darbas su nuteistuoju, kai akcentuojamas ne įvykdytas nusikaltimas, o nuteistojo asmenybės trūkumai ir galimybė pačiam keisti savo gyvenimą. Būtent galimybė efektyviai ir kryptingai įtakoti nuteistojo asmens teisinę padėtį ir turėtų tapti vienu pagrindinių klasifikacijos (diferenciacijos) pamatinių akmenų. Šiuo metu tiek teorinė literatūra bausmių vykdymo teisės srityje, tiek šią sritį reglamentuojantys teisės aktai labai aiškiai nustato, kad bausmės tikslas yra ne vien nusikaltimą padariusio asmens nubaudimas izoliuojant jį nuo visuomenės, bet ir jo pataisa, resocializacija, kad toks žmogus po bausmės atlikimo grįžęs į visuomenę savo gyvenimo tikslų siektų teisėtais būdais ir priemonėmis. Todėl progresyvaus bausmių atlikimo principą realiai leidžianti įgyvendinti nuteistųjų klasifikavimo –> teisinės padėties sąvokų sąveika, realizuoja galimybes padėti nuteistajam įprasti prie visoje sveikoje visuomenėje priimtinos teisinės realybės, kai asmuo jaučia atsakomybę atlikti jam priskirtas pareigas, kad galėtų naudotis tam tikros apimties teisėmis. Kaip pastebi prof. A.Vaišvila : atsakomybė – tai tokia asmens psichinė būsena, kai asmuo suvokia, kad pareigos vykdymas yra jo subjektinės teisės garantas ir kad nuo šio vykdymo priklauso jo paties teisių likimas[15].

Apibendrinant šį skyrių, galima teigti, jog teorinės analizės metodu pavyko įrodyti darbo įvade iškeltą hipotezę (nr.1) teigiančią, kad nuteistųjų laisvės atėmimu klasifikavimo ir diferencijavimo sąvokos savo skirtumais nėra priešpastatytinos, o yra vienas kitą papildantys vientiso, tikslingo ir kryptingo nuteitųjų grupavimo proceso dalys. Šios sąvokos, kaip ir jas atspindintys procesai, papildo vienas kitą, padaro jį išbaigtu ir veikiančiu vieno galutinio tikslo – nuteistųjų pataisos labui.

[15] Vaišvila A. Teisės teorija : vadovėlis. Vilnius: Justitia, 2000. P.351.

2. NUTEISTŲJŲ LAISVĖS ATĖMIMO KLASIFIKAVIMAS TARPTAUTINIAME KONTEKSTE

2.1. Požiūriai į nuteistųjų klasifikavimą tarptautiniuose teisės aktuose

Nuteistųjų laisvės atėmimu klasifikavimas vienokia ar kitokia forma yra aptinkamas daugelio pasaulio valstybių bausmių vykdymo teisynuose. Bendru tarptautiniu aspektu šią sritį siekiama reglamentuoti daugiausiai žmogaus teisių apsaugos tikslais ir tai iš esmės daro dvi tarptautinės organizacijos – Jungtinių Tautų Organizacija ir Europos Taryba. Lietuva į šias organizacijas įsiliejo vos atgavusi nepriklausomybę 1993 metais, kai gegužės 4 dieną Lietuvos Respublikos Seimas ratifikavo Europos Tarybos Statutą. Tais pačiais metais gegužės 14 dieną pasirašyta Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija ir jos Pirmasis, ketvirtasis ir Septintasis protokolai. Valstybė įsipareigojo vykdyti Konvencijos reikalavimus, o ją ratifikavus – paklusti Europos žmogaus teisių komisijos, Ministrų Komiteto ir teismo sprendimams. Antra vertus, pasirašymo faktas buvo tarsi atskaitos taškas, nuo kurio Vyriausybė ir Seimas įstatymus turi suderinti su konvencijos bei protokolų nuostatomis[16]. Šiuos svarbius įvykius galima laikyti pažangios europietiškos teisinės minties sugrąžinimo į atkurtos nepriklausomos Lietuvos teisinę sistemą, pradžia.

Vienas iš svarbiausių dokumentų bausmių vykdymo klausimais, priimtų Jungtinių Tautų Organizacijos, yra rezoliucija 663 C (XXIV) *dėl Tipinių minimalių elgesio su kaliniais taisyklių* (1957 metai). Šiose taisyklėse, remiantis šiuolaikinės minties visuotinai pripažintais laimėjimais ir pagrindiniais tinkamiausių šiuolaikinių sistemų elementais, išdėstyta tai, kas teoriniu ir praktiniu požiūriu paprastai laikoma teisingu elgesiu su kaliniais kalinimo įstaigų valdymo srityje. Pirmoji Taisyklių dalis apima bendrą įstaigų valdymą ir taikoma visų kategorijų kaliniams nepriklausomai nuo to, ar jie įkalintieji, ar nuteistieji, antroje dalyje išdėstytos taisyklės taikytinos tik ypatingoms, kiekviename skyriuje aptariamoms kategorijoms (nuteistiems kaliniams, kaliniams psichiniams liginiams ir psichiškai atsilikusiems kaliniams, areštuotiems arba laukiantiems teismo kaliniams ir kt.).

Prie visuotinai taikomų taisyklių išskirti kalinių skirstymo į kategorijas pagrindiniai principai. Nurodoma, kad skirtingų kategorijų kaliniai laikomi atskirose įstaigose arba atskirose tos pačios įstaigos dalyse atsižvelgiant į jų *lytį, amžių, ankstesnį teistumą, teisinę jų kalinimo priežastį ir numatytą elgesį su jais*. Taigi:

[16] Stalioraitis P. Laisvės atėmimo bausmės reguliavimas tarptautiniuose teisės aktuose: mokomasis metodinis leidinys / red. S.Simutytė. – Vilnius: LTA, 1999.P.4.

a) vyrai ir moterys pagal galimybę turi būti laikomi atskirose įstaigose; jei vyrai ir moterys laikomi toje pačioje įstaigoje, tai moterims turi būti skirtos visiškai atskirtos patalpos;

b) nenuteisti kaliniai turi būti laikomi atskirai nuo nuteistų;

c) asmenys, įkalinti už skolinių įsipareigojimų nevykdymą, ir kiti, įkalinti pagal civilines bylas, turi būti laikomi atskirai nuo asmenų, įvykdžiusių kriminalinį nusikaltimą;

d) mažamečiai teisės pažeidėjai turi būti laikomi atskirai nuo suaugusiųjų.

Kaip matyti, Taisyklėse pateikiami klasifikavimo kriterijai, kuriais turi vadovautis kalinimo įstaigų administracija, skirstydama nuteistuosius. Taisyklėse taip pat suformuluoti atskiro ir izoliuoto laikymo pagrindiniai principai.

Antroji Taisyklių dalis skirta ypatingų kategorijų kaliniams. A skyriaus taisyklėse išdėstyti pagrindiniai principai, atspindintys bausmės atlikimo įstaigų darbo esmę ir tikslus, kurių šios įstaigos turėtų siekti. A skyriaus taisyklėse nurodyti klasifikacijos tikslai, t.y.:

a) atskirti nuo kitų tuos kalinius, kurie dėl savo nusikalstamos praeities arba neigiamų charakterio bruožų gali daryti blogą poveikį;

b) suskirstyti kalinius į kategorijas, kad būtų lengviau dirbti su jais ir grąžinti juos į visuomenės gyvenimą.

Taisyklėse taip pat siūloma su įvairių kategorijų kaliniais dirbti, jei yra galimybė, atskirose įstaigose arba atskiruose tos pačios įstaigos skyriuose. Kaliniui, nuteistam pakankamai ilgam terminui, atvykus ir susipažinus su jo charakteriu, kuo greičiau turi būti parengta darbo su juo programa atsižvelgiant į gautus duomenis apie jo individualius poreikius, sugebėjimus, polinkius. Norint paskatinti kalinius gerai elgtis, ugdyti jų atsakomybės jausmą, kiekvienoje įstaigose turi būti skirtingų kategorijų kaliniams pritaikyta lengvatų sistema ir skirtingi elgesio su jais būdai.

Reikėtų paminėti Jungtinių Tautų Organizacijos 1984 metų konvenciją prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą bei 1987 metų Europos konvenciją prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą. Nors šiuose dokumentuose nėra tiesioginių nuostatų dėl nuteistųjų laisvės atėmimu klasifikavimo, tačiau juose išdėstyti bendrieji principai ir priemonės, siekiant užkirsti kelią kankinimo veiksmams. Kankinimu yra laikomas kiekvienas veiksmas, kuriuo kokiam nors asmeniui tyčia sukeliamas stiprus fizinis ar dvasinis skausmas ar kančia. Organizuojant nuteistųjų klasifikavimą, jų laikymą pataisos įstaigose, yra atsižvelgiama į šį svarbų reikalavimą.

Kitas svarbus dokumentas yra Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (1966 m.)[17]. Šiuo dokumentu valstybės yra skatinamos visuotinai gerbti žmogaus teises bei laisves ir jų laikytis, nurodoma, kad su visais asmenimis, kuriems atimta laisvė, turi būti elgiamasi humaniškai ir gerbiant prigimtinį žmogaus asmenybės orumą. Dokumente išdėstyti pagrindiniai principai dėl kalinamųjų ir nuteistųjų laikymo. III dalies 10 straipsnyje nurodoma, kad suimti kaltinamieji turi būti laikomi atskirai nuo nuteistųjų ir jiems turi būti taikomas atskiras režimas, atitinkąs jų, kaip nenuteistų asmenų, statusą. Kaip ir kituose tarptautiniuose dokumentuose nustatoma, kad kaltinamieji nepilnamečiai turi būti laikomi atskirai nuo pilnamečių. Siūloma penitenciarinėje sistemoje nuteistiesiems nustatyti tokį režimą, kurio pagrindinis tikslas būtų **pataisa ir socialinis perauklėjimas**.

Žinotinas tarptautinis dokumentas yra ir 1987 m. vasario 12 d. Europos Tarybos Ministrų komiteto priimtos Europos kalinimo taisyklės. Nors taisyklės neturi tarptautinėje teisėje galiojančio teisinio statuso, jos yra plačiai pripažintos, kaip praktiškai formuojančios faktinį kalinimo įstaigų administracijų veiklos ir priežiūros kodeksą. Nors atskirose šalyse taisyklių statusas ir skiriasi, tačiau vienu ar kitu būdu jos turi svarbią įtaką moralės ir praktikos standartams, kuriais vadovaujasi kalinimo įstaigų administracijos. Taisyklės skatino aukštesnius standartus ir sąlygojo minimalių humaniškų ir padorių sąlygų kalinimo įstaigų sistemose užtikrinimą.

Nuo įstaigų diferencijavimo efektyvumo, režimo diapazono ir pagrįsto kalinių klasifikavimo bei paskirstymo, labiausiai atitinkančio jų asmenines reikmes, priklauso šiuolaikinių kalinimo įstaigų baudžiamojo režimo esmė. Labai svarbu, kad paskirstant kalinimo įstaigų sistemose turimus resursus, kuriant pataisos režimus ir apmokant darbuotojus, kalinimo įstaigų administracijos, siekdamos tai įgyvendinti, turėtų parengti bendrą strategiją su aiškiais ir nuosekliais kriterijais bei būtiną administracinę struktūrą. Europos kalinimo taisyklės pateikia supaprastintus tokių kriterijų rėmus ir nurodo pagrindines kalinių kategorijas, kurių laikymui ir pataisai užtikrinti, kalinimo įstaigų administracijos turėtų imtis specialių ar papildomų priemonių.

Rekomenduojama skirstant kalinius į skirtingas įstaigas arba skirtingus režimus tinkamai įvertinti jų teisinę padėtį, t.y. asmuo nenuteistas ar nuteistas, pirmą kartą teistas ar recidyvistas, ilga ar trumpa bausmės trukmė. Taip pat atsižvelgti į specialius elgesio su jais reikalavimus, medicinos poreikius, lytį bei amžių. Minėtame dokumente išskiriamos atskirai laikomų žmonių grupės:

1) vyrai ir moterys turi būti laikomi atskirai, tačiau jie gali kartu dalyvauti veikloje, organizuojamoje kaip įstaigos pataisos programos dalis;

[17] V.Vadapalas. Tarptautinė teisė. Pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija. – Vilnius: Eugrimas, 2003. P. 200.

2) nenuteisti kaliniai turi būti laikomi atskirai nuo nuteistųjų, išskyrus tuos atvejus, kai jie su tuo sutinka, arba kartu dalyvauja specialiai organizuotoje abipusiai naudingoje veikloje;
3) jauniems kaliniams turi būti sudarytos sąlygos, kurios kaip galima geriau saugotų juos nuo neigiamos įtakos ir kurios atsižvelgtų į jų amžiaus ypatingus poreikius.

Paskutiniųjų metų patirtis rodo, kad atsirado tendencija sušvelninti požiūrį, kurio anksčiau buvo laikomasi, apie tam tikrų kalinių kategorijų izoliavimo būtinumą. Šiuolaikinė baudimo filosofija griežtai nereikalauja atskirti jaunus nuo senų, vyrus nuo moterų ar nuteistus nuo nenuteistų. Šios taisyklės atsispindi sušvelnintą požiūrį, pripažįstant, kad tam tikromis aplinkybėmis, leidžiant tam tikrą bendradarbiavimą tarp šių kalinių kategorijų, galima abipusė nauda arba bent jau neutralus rezultatas. Tuo būdu tam tikromis aplinkybėmis jaunų kalinių dalyvavimas režimo veikloje kartu su vyresniais kaliniais gali būti naudingas, kaip padedantis jiems pasiekti dvasinę pusiausvyrą. Tą patį galima pasakyti apie vyrų ir moterų dalyvavimą toje pačioje programoje. Areštuotiems arba laukiantiems teismo kaliniams, kurie neturi darbo, režimo patirties arba jie mažai apie tai žino, tai gali būti naudinga, nes suteiktų galimybę naudotis tuo, kas nuteistoms kalinių kategorijoms jau žinoma.

Minėtos taisyklės apibrėžia, kad kalinių skirstymo ir perskirstymo tikslas turi būti:

1) atskirti nuo kitų tuos kalinius, kurie dėl savo nusikaltimų pobūdžio ar asmeninių savybių galėtų pasinaudoti kitais arba daryti jiems neigiamą įtaką;
2) padėti paskirstyti kalinius, kad palengvėtų jų priežiūra bei socialinę adaptaciją atsižvelgiant į valdymo bei saugumo reikalavimus.

Taisyklėse ne atsitiktinai įvesta perklasifikavimo samprata. Tuo buvo siekiama suteikti jai kuo daugiau reikšmės, pabrėžti būtinumą specialiai peržiūrėti atvejus tų kalinių, kurių pataisai ir paskirstymui tokie motyvai daro žalą. Pageidaujama, kad dėl pradinės klasifikacijos kaliniai neturėtų pastovių nepatogumų, ir kad būtų skatinamas jų tikėjimas galimybe savo padėtį pagerinti. Geriausia būtų, jei skirstymas į kategorijas ir perskirstymas priklausytų nuo kalinio elgesio, o ne nuo teorinių apmąstymų.

Siekiant palengvinti skirtingų režimų bei specifinių kategorijų kalinių laikymą, kiek tai įmanoma, turi būti naudojamos atskiros įstaigos arba atskiri įstaigų skyriai. Akivaizdu, kad geresni rezultatai bus tuose pataisų režimuose, kur *gyvenamosios patalpos ir priemonės specialiai sukurtos ir skirtos šių pataisų tikslams*. Tikrovėje kalinimo įstaigų administracijos dažnai neturi tokios prabangos. Tačiau šiomis taisyklėmis buvo svarbiausia pabrėžti požiūrį, kuriuo remiasi ši priežiūros filosofija.

Europos kalinimo taisyklės yra vienas išsamiausių dokumentų, nustatantis bendruosius principus ir standartus ne tik dėl kalinių laikymo, bet ir atspindintis vieningus kalinimo įstaigų administracijos, kalinių ir kalinimo įstaigų personalo poreikius ir siekius, užtikrinančius pozityvius, realius ir šiuolaikiškus darbo organizavimo ir pataisos būdus.

Priimta ir daugiau dokumentų, nustatančių elgesio su nenuteistais ir nuteistais asmenimis standartus, pavyzdžiui, 1973 metų Europos Tarybos Ministrų Komiteto rezoliucija (73)17 „Dėl trumpam terminui nuteistų suaugusių nusikaltėlių“, 1976 metų Europos Tarybos Ministrų Komiteto rezoliucija (76)2 „Dėl elgesio su ilgam terminui nuteistais kaliniais“, 1982 metų Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija Nr. R (82) 17 „Dėl kalinimo ir elgesio su pavojingais kaliniais“, 1984 metų Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija Nr. R (84) 12 „Dėl kalinių – užsieniečių“ ir kt. Nors šiuose dokumentuose nėra nurodoma, kaip turi vykti klasifikavimo ir diferenciacijos procesai, tačiau tas faktas, kad beveik visur minimi būtini reikalavimai atskiroms kalinių kategorijoms, rodo klasifikavimo, t.y. nuteistųjų skirstymo į atskiras kategorijas, svarbą pataisos procese. Klasifikavimo klausimai šiek tiek paliesti ir daugelyje tarpvalstybinių sutarčių, susijusių su apsikeitimu įtariamaisiais ir nuteistaisiais, jų gabenimu ir panašiai.

Šios srities beveik visiškai nereguliuoja jokie Europos Sąjungos teisės aktai. Reta išimtis 2005 m. balandžio 22 d. Europos Sąjungos Tarybos dokumentas „Dėl Europos vykdomojo rašto ir dėl nuteistųjų asmenų perdavimo tarp ES valstybių narių“, tačiau ir šiame dokumente konkrečiai apie nuteistųjų klasifikavimą beveik nekalbama. Priežastis, ko gero, iš esmės ekonominė šios Sąjungos egzistavimo paskirtis ir analogiškos krypties teisinis reguliavimas.

Taigi dauguma čia aprašytų tarptautinių teisės aktų apie nuteistųjų klasifikavimą kalba pakankamai apibrėžtai, daugelis net šiek tiek panašiai. Visur išskiriami pagrindiniai klasifikavimo kriterijai, tokie kaip lytis, amžius, teistumų patirtis ir pan. Atskirti nuteistus ar suimtus asmenis pagal šiuos kriterijus laikoma visuotina imperatyvia norma, savaime suprantama visoms teisinėms valstybėms, nes šie reikalavimai susiję su nuteistųjų saugumu, sveikata, neigiamos įtakos prevencija. Kiti kriterijai keliami daugiau kaip papildomi, siekiant užtikrinti kuo geresnę žmogaus teisių padėtį, vienodinti kalinimo teisines bazes tarptautinėje erdvėje. Dauguma čia įvardytų normų jau sėkmingai perkeltos į Lietuvos Respublikos teisinę sistemą ir tuo būdu Lietuvą daro visaverte tarptautinės teisinės bendruomenės nare.

2.2. Klasifikavimo kriterijų ir subjektų įvairovė užsienio valstybių praktikoje

Šiame poskyryje mėginsiu glaustai apžvelgti kelių užsienio valstybių (Švedijos, Danijos, Vokietijos ir Didžiosios Britanijos) bausmių vykdymo sistemų organizavimą ir teisinį reglamentavimą. Žinoma, tai tik kelios iš gausybės viso pasaulio valstybių, su labai skirtingomis kultūromis ir įstatymais, visgi net ir trumpa jų penitencinių sistemų apžvalga padės susidaryti vaizdą, kurie bausmių vykdymo sistemų bruožai yra panašūs daugelyje užsienio šalių, o kurie kiekvienoje šalyje turi akivaizdžių skirtumų.

Laisvės atėmimo bausmės vykdymas Švedijoje.

Kriminalinių bausmių vykdymą Švedijoje reguliuoja baudžiamasis kodeksas, kuris įsigaliojo 1965 m. sausio 1 d., pakeisdamas iki tol galiojusį 1864 m. kodeksą, bei Bausmių vykdymo aktas, patvirtintas Švedijos Vyriausybės.

Švedijos Baudžiamasis kodeksas numato tokias bausmes – baudą, lygtinį nuteisimą, probaciją, perdavimą specialiai priežiūrai ir laisvės atėmimą, kuris gali būti arba terminuotas iki 10 metų (atskirais atvejais iki 14 ir 18 metų), arba laisvės atėmimas iki gyvos galvos.

Kriminalinių bausmių vykdymą organizuoja Kalėjimų ir probacijos departamentas, kuris yra priskirtas Švedijos teisingumo ministerijos valdymo sričiai. Švedijoje iš viso veikia apie 70 penitencinių įstaigų, vykdančių laisvės atėmimo bausmes, ir 11 suimtųjų penitencinių įstaigų. Prie Kalėjimų ir probacijos departamento yra lygtinio paleidimo institucija, probacijos (darbas su lygtinai nuteistais ir paleistais iš kalėjimų) ir transporto tarnybos (nuteistųjų konvojavimas).

Galima išskirti pagrindinius Švedijos kalėjimų principus:

1) minimalus kišimasis į įkalintojo asmeninį gyvenimą;

2) artumas (kaliniai turi būti apgyvendinti kalėjime, kuris yra netoli namų tam, kad galėtų palaikyti ryšius su savo artimaisiais, šeima);

3) bendradarbiavimas tarp kalėjimo ir probacijos tarnybos;

4) kaliniai turi būti gerbiami, gerbiamos jų žmogaus teisės ir laisvės.

Švedijoje kalėjimai skirstomi į nacionalinius ir vietinius. Nacionaliniai kalėjimai turi tam tikrą specializaciją, pvz., skirti moterims, itin pavojingiems nusikaltėliams. Šiuose kalėjimuose yra nuo 300 iki 500 vietų. Vietiniuose kalėjimuose laikoma nuo 20 iki 40 nuteistųjų.

Švedijoje pagal saugumo laipsnį yra keturių kategorijų penitencinės įstaigos:

1 kategorija – aukščiausios laipsnio saugumo uždari kalėjimai,

2 ir 3 kategorijos – pusiau uždari kalėjimai,

4 kategorija – atviro tipo penitencinės įstaigos.

Didžiausiose penitencinėse įstaigose laikoma ne daugiau kaip 300 kalinių. Pirmos kategorijos penitencinėse įstaigose paprastai bausmę atlieka asmenys, nuteisti daugiau kaip 10 metų laisvės atėmimo, bei asmenys, kurie šią bausmę atlieka iki gyvos galvos[18].

Laisvės atėmimo vykdymo tvarką ir penitencinėse įstaigose laikomų asmenų sąlygas nustato Švedijos kalėjimų ir probacijos departamento generalinio direktoriaus patvirtintos vidaus tvarkos taisyklės.

[18] J.Blaževičius, J.Dermontas, P.Stalioraitis, D.Usik. Penitencinė (bausmių vykdymo) teisė. – Vilnius, 2004. P. 470.

Nuteistųjų klasifikaciją vykdo Kalėjimų ir probacijos departamentas. Klasifikacijos kriterijus yra bausmės trukmė. Jeigu paskirta laisvės atėmimo bausmė ilgesnė nei 1 metai, tai bausmė atliekama nacionaliniame kalėjime, o jei trumpesnė nei 1 metai – atliekama vietiniame kalėjime. Nacionalinio kalėjimo rūšis nuteistajam parenkama atsižvelgiant į du aspektus – tai pabėgimo tikimybė bei nuteistojo pavojingumas aplinkiniams. *Kas 6 mėnesiai privaloma peržiūrėti kiekvieno nuteistojo klasifikaciją* ir spręsti klausimą dėl perkėlimo į kitą nacionalinį ar vietinį kalėjimą. Perkėlimo klausimą sprendžia Kalėjimų ir probacijos departamentas pagal kalėjimo direktoriaus pateiktą medžiagą. Nuteistieji, atliekantys bausmę nacionaliniuose kalėjimuose, likus keliems mėnesiams iki paleidimo, pervedami į vietinius kalėjimus. Sprendimas dėl tokio perkėlimo turi būti priimtas ne vėliau kaip likus 4 mėnesiams iki bausmės pabaigos. Juo siekiama palaipsniui padėti įkalintajam prisitaikyti prie visuomenės ir neutralizuoti žalingas laisvės atėmimo pasekmes.

Švedijoje plačiai taikomas lygtinis paleidimas. Jis paprastai taikomas atlikus pusę bausmės, bet ne mažiau 2 mėnesių. Jeigu bausmė neviršija 2 metų, tai lygtinis paleidimas taikomas automatiškai, o jei viršija – tai konkretų atvejį sprendžia Kalėjimų ir probacijos departamentas. Lygtinio paleidimo atveju nustatomas 1 m. bandomasis laikotarpis. Jeigu per šį laikotarpį paleistasis rimtai pažeidžia jam nustatytas normas, tai jis gali būti pasiųstas į kalėjimą tolimesniam bausmės atlikimui.

Laisvės atėmimo bausmės vykdymas Danijoje.

Kriminalinių bausmių vykdymą Danijoje reguliuoja 1930 metų Baudžiamasis kodeksas, kuris remiasi bendrąja ir specialiąja nusikaltimo prevencija. Teisingumo vykdymo įstatymas bei Nuosprendžių vykdymo įstatymas – nuosprendžių vykdymo praktikos kodifikuotas teisės aktas. Kalinių laikymo laisvės atėmimo įstaigose tvarką reglamentuoja teisingumo ministro patvirtintos administracinės taisyklės.

Danijos kriminalinių bausmių sistemą sudaro – bauda, dienos bauda, visuomeninė prievolė, įprastas laisvės atėmimas, sušvelnintas (negriežtas) laisvės atėmimas.

Bausmių vykdymą Danijoje organizuoja Kalėjimų ir priežiūros departamentas, pavaldus teisingumo ministerijai. Šiam departamentui yra pavaldžios 16 valstybinių penitencinių įstaigų, 41 vietinis kalėjimas, 34 rajonų bandomojo laikotarpio ir priežiūros tarnybos, 8 pusiaukelės namai ir kitos įstaigos.

Siunčiant nuteistąjį į konkrečią penitencinę įstaigą, atsižvelgiama į nusikaltimo esmę, įkalinimo laikotarpį, pabėgimo riziką. Dauguma nuteistųjų laisvės atėmimu siunčiami šią bausmę atlikti atviro tipo penitencinėse įstaigose. Tais atvejais, kai nuteistieji laisvės atėmimu yra labai pavojingi nusikaltėliai arba yra duomenų, jog nuteistieji gali pabėgti iš atviro tipo penitencinių įstaigų, jie bausmę atlikti siunčiami į uždaro tipo penitencines įstaigas (kalėjimus). Stengiamasi nuteistuosius laisvės atėmimu pasiųsti bausmę atlikti į tas penitencines įstaigas, kurios yra arčiau jų namų, kad nuteistieji galėtų palaikyti ryšius su artimaisiais bei turint tikslą sudaryti sąlygas jų laipsniškam paleidimui iš penitencinių įstaigų. Nuteistieji

ilgalaikėmis laisvės atėmimo bausmėmis taip pat gali būti paskirti bausmę atlikti atvirose penitencinėse įstaigose. Tačiau paprastai, jeigu laisvės atėmimo bausmė yra 5 arba daugiau metų, nuteistieji siunčiami į uždaro tipo įstaigas.

Nuteistieji laisvės atėmimu, turintys priklausomybę nuo narkotikų, paskirstomi į penitencines įstaigas pagal tokias pat taisykles kaip ir kiti nuteistieji, tačiau nuteistieji narkomanai paskirstomi taip, kad penitencinėje įstaigoje tarp kitų nuteistųjų narkomanų būtų mažuma. Narkomanai sudaro apie 25 procentus visų nuteistųjų. Uždaro tipo penitencinėse įstaigose nuteistiesiems narkomanams skiriamos atskiros kameros. Tokioms mažoms nuteistųjų narkomanų grupėms galima taikyti intensyvų gydymą nuo narkomanijos. Kartu užtikrinama, kad kitose kamerose nebūtų narkomanų.

Atvirose ir uždarose penitencinėse įstaigose laikomiems nuteistiesiems taikomos vienodos bausmės atlikimo taisyklės, išskyrus tai, kad uždaro tipo penitencinėse įstaigose laikomiems nuteistiesiems taikomi gerokai griežtesni laisvės apribojimai.

Skiriant bausmę atlikti uždarose penitencinėse įstaigose, įvertinami specifiniai faktoriai:

1) pavojingumas - bendroji išvada padaroma nagrinėjant asmenybę bei remiantis gaunama informacija apie asmenį, įskaitant medicinos pažymėjimus dėl psichinės būsenos, įvertinant nusikaltimą, kuris buvo padarytas bei aplinkybes nusikaltimo padarymo metu. Akcentuojamas pavojingumas tiek penitencinėje įstaigose bausmės atlikimo metu, tiek pabėgimo atveju;

2) pabėgimo rizika - atkreipiamas dėmesys į ankstesnius pabėgimus ar bandymus pabėgti ir savavališką pasišalinimą. Nagrinėjamos konkrečios aplinkybės, kurios sąlygojo ankstesnį pabėgimą ir t.t. Tuo siekiama įvertinti ar yra galimybė įvykdyti pabėgimą naujoje įstaigoje. Taip pat akcentuojamas dėmesys į pabėgimo riziką, kuri gali sąlygoti naujo nusikaltimo padarymą pabėgimo metu. Per pastaruosius metus buvo pastebėtas žymus pabėgimų skaičiaus sumažėjimas, kadangi apsaugos tarnyba aprūpinta TV stebėjimo įranga, kuri sudaro galimybę apžvelgti išorines zonas bei žiedinę sieną, taip pat radarinės signalinės sistemos ir t.t.. Pabėgimai iš vietinių kalėjimu sąlygojami tuo, kad mažose įstaigose fizinė bei technologinė apsauga žymiai blogesnė, nei uždaruose kalėjimuose;

3) prisitaikymo ir žalingo poveikio rizika - atsižvelgiama į asmens polinkį prisitaikyti prie atviro kalėjimo sąlygų su didesne laisve bei bendravimo galimybėmis ir asmens atsparumą žalingam poveikiui. Šios sąlygos paprastai taikomos asmenims, kurie vartoja narkotikus dideliais kiekiais;

4) bausmės trukmė – atlikti ilgalaikes bausmes nuteistieji gali būti siunčiami į atviro tipo kalėjimus, tačiau jeigu įkalinimo laikotarpis yra 5 ar daugiau metų, paprastai bausmė atliekama uždaro tipo kalėjimuose.

Šie pagrindiniai klasifikavimo faktoriai lemia ne tik tai, kad ilgalaikės ir už ypatingai sunkius nusikaltimus bausmės atliekamos uždaruose kalėjimuose. Į uždaro tipo kalėjimus taip pat nukreipiami

asmenys, teisti už turtinius nusikaltimus, ypatingai, jeigu tai susiję su narkotikais arba alkoholizmu. Toks asmuo, patekęs į atviro tipo kalėjimą, gali pradėti vartoti alkoholį ar narkotikus. Asmenys, nuteisti negriežtam įkalinimui, siunčiami į atviro tipo kalėjimus su paleidimo galimybe arba į vietinius kalėjimus. Moterys į kalėjimus nukreipiamos pagal tuos pačius kriterijus kaip ir vyrai. Užsieniečiai Danijoje atskirai neįkalinami.

Danijoje dauguma policijos apygardų turi savo žinioje vietinius kalėjimus, kurie yra dvigubo pavaldumo, t.y. vienu metu pavaldūs policijos vadovybei bei Kalėjimų ir priežiūros departamentui. Pagrindinė šių kalėjimų funkcija - asmenų, laukiančių teismo, įkalinimas. Be to vietiniuose kalėjimuose bausmę atlieka nuteistieji, kuriems paskirtos trumpalaikės laisvės atėmimo bausmės, t.y. iki 3-4 mėnesių ir asmenys su negriežtu įkalinimu. Suimtieji gali bendrauti tarpusavyje, tačiau teismas gali priimti sprendimą izoliuoti teisiamąjį nuo kitų suimtųjų. Vietiniuose kalėjimuose bausmė atliekama vienutėse, tačiau kai kuriuose kalėjimuose gali būti laikoma po du ar daugiau asmenų.

Laisvės atėmimo bausmės vykdymas Vokietijoje.

Vokietijos penitencinė sistema ir įstatyminė bazė, reguliuojanti baudžiamųjų bausmių vykdymą, lyginant su kitomis aukščiau paminėtomis Europos valstybėmis, turi savo ypatumus. Pagrindinis ypatumas yra tas, kad Vokietijos įstatymai, išskyrus baudžiamąsias bausmes, numato taip vadinamas pataisymo ir saugumo priemones, kurios mažai kuo skiriasi nuo baudžiamosios bausmės.

Teisinį kriminalinių bausmių vykdymą Vokietijoje reglamentuoja baudžiamasis kodeksas ir įstatymas „Dėl laisvės atėmimo bausmės vykdymo ir susijusių su laisvės atėmimu pataisos ir saugumo priemonių“[19]. Baudžiamajame kodekse nustatytą bausmių sistemą sudaro šios pagrindinės bausmės – bauda, probacija, laisvės atėmimas. Baudžiamasis kodeksas numato ir papildomas bausmes, pavyzdžiui, vairuotojo pažymėjimo atėmimą, atėmimą teisės užimti tam tikras visuomenines pareigas, teisės balsuoti atėmimą.

Laisvės atėmimo bausmė yra dviejų rūšių: terminuota (nuo 1 mėnesio iki 15 metų) ir bausmė iki gyvos galvos. Laisvės atėmimas iki gyvos galvos yra sąlyginis. Atlikus ne mažiau kaip 15 metų paskirtosios laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės, teismas, esant atitinkamoms sąlygoms, gali atidėti neatliktosios bausmės vykdymą.

Laisvės atėmimo bausmė vykdoma atviro ir uždaro tipo penitencinėse įstaigose. Atviro tipo penitencinėse įstaigose laikomi asmenys, nuteisti trumpalaikėmis bausmėmis (iki 6 mėnesių) arba už mažareikšmes nusikalstamas veikas. Visi pilnamečiai asmenys, nuteisti daugiau kaip 6 mėnesiams laisvės

[19] В.И. Селиверстов. Уголовно – исполнительное право России. – Москва, Юрист, 2000. P.508

atėmimo, iš pradžių laikomi pavieniui. Susipažinus su nuteistojo asmenybe, jam nustatomas tolesnis bausmės atlikimo režimas, užimtumo darbų, mokymųsi ir auklėjamojo poveikio pobūdis.

Teisinį kriminalinių bausmių vykdymą Vokietijoje reglamentuoja baudžiamasis kodeksas ir įstatymas „Dėl laisvės atėmimo bausmės vykdymo ir susijusių su laisvės atėmimu pataisos ir saugumo priemonių“, kuris numato, kad minėtos bausmės tikslai: nuteistųjų resocializacija, bendroji ir individualioji prevencija. Įstatyme nustatyta, kad bausmių vykdymo formos turi būti tokios, kad nuteistųjų gyvenimas būtų panašus į gyvenimą laisvėje be nereikalingų apribojimų, o tik su apribojimais, kurie reikalingi saugumo ir tvarkos palaikymui laisvės atėmimo vietose. Bausmės vykdymo įstatyme numatytas bausmių vykdymo planavimas. Planuojant bausmės vykdymą sudaromas elgesio su nuteistuoju planas, kuris derinamas su nuteistuoju. Plane numatomas nuteistojo laikymas atviro arba uždaro tipo įstaigoje, įtraukimas į darbą, profesinis parengimas arba profesinių įgūdžių ugdymas, bendro lavinimo ugdymas, ypatingos pagalbos priemonių suteikimas, įtraukimas į bendro laikymo grupę, bausmės vykdymo sąlygų sušvelninimas, paleidimo iš laisvės vietų paruošimas. Bausmės atlikimo metu planas gali būti koreguojamas priklausomai nuo nuteistojo asmenybės pakeitimų.

Be jau paminėtų laisvės atėmimo bausmės rūšių, Vokietijoje pagal “Nepilnamečių teismų įstatymą” ir “Karinių nusikaltimų įstatymą” numatytos dar dvi laisvės atėmimo bausmių rūšys. Pagal pirmąjį įstatymą nepilnamečiui laisvės atėmimo bausmė skiriama tuo atveju, kai auklėjamojo pobūdžio priemonės ar priežiūros priemonės nepakankamos nepilnamečio pataisymui arba laisvės atėmimas reikalingas dėl ypač sunkios kaltės. Minimalus laisvės atėmimo terminas yra 6 mėnesiai, maksimalus – 10 metų. Be to, nepilnamečiui gali būti paskirtas neapibrėžtas laisvės atėmimo terminas, jeigu nepilnamečio žalingi polinkiai neleidžia iškart nustatyti kiek laiko reikia jo pataisymui.

Pagal “Karinių nusikaltimų įstatymą” areštas skiriamas terminuotos tarnybos kareiviams nuo dviejų savaičių iki 6 mėnesių.

Vokietijoje bausmės vykdymo įstaigos yra Žemių teisingumo valdybų žinioje. Žemės teisingumo valdyba siunčia nuteistuosius į pataisos įstaigas ir kontroliuoja nuosprendžių įvykdymą. Visas pataisos įstaigas galima taipogi klasifikuoti į savarankiškas ir nesavarankiškas.

Laisvės atėmimo bausmės vykdymas Didžiojoje Britanijoje.

Laisvės atėmimo bausmę Didžiojoje Britanijoje vykdo Vidaus reikalų ministerijai pavaldus Kalėjimų departamentas. Penitencinė sistema Didžiojoje Britanijoje susideda iš centrinių ir vietinių kalėjimų. Šis suskirstymas sudaro lanksčią pataisos įstaigų sistemą skirtingoms nuteistųjų grupėms. Vietinėse pataisos įstaigose (grafysčių kalėjimuose, miestų kalėjimuose) yra laikomi suimti ir laukiantys teismo asmenys. Be to, čia bausmę atlieka trijų kategorijų nuteistieji:

1) asmenys, kuriems paskirta trumpa laisvės atėmimo bausmė;

2) asmenys, kurie yra nesumokėję baudų, skolų ir padarę kitus mažareikšmius nusikaltimus;

3) nepilnamečiai asmenys iki 21 metų[20].

Be to, vietiniuose kalėjimuose atliekama klasifikacija kitų nuteistųjų iki jų nukreipimo į centrinius kalėjimus. Vietiniuose kalėjimuose nuteistieji klasifikuojami atsižvelgiant į šiuose kriterijus:

1) padarytą nusikalstamą veiką (veikos padarymo aplinkybes, sunkumą, pavojingumą visuomenei);
2) teistumų skaičių ir elgesį bausmės atlikimo metu;
3) asmenybę (nuteistojo amžių, agresyvumą, žalingus įpročius, polinkius ir kt.).

Nuteistieji yra tiriami apie dvi savaites. Išnagrinėjus tyrimo rezultatus jie priskiriami tam tikrai kategorijai, nuo kurios priklauso kokio tipo centinėje pataisos įstaigoje atliks bausmę. Nuo 1969 metų centrinės pataisos įstaigos Didžiojoje Britanijoje yra skirstomos į tris grupes:

1) įstaigos, kuriose atliekamos trumpos bausmės (iki 18 mėnesių);
2) įstaigos, kuriose atliekamos vidutinės bausmės (nuo 1 m. 6 mėn. iki 5 m.);
3) įstaigos, kuriose atliekamos ilgos bausmės (virš 5 metų).

Toks klasifikavimas visų pirma leidžia sugrupuoti nuteistuosius pagal socialinį pavojingumą ir pasitaisymo galimybę, antra - tiksliau ir efektingiau paskirstyti pataisos procesą, trečia - panašus bausmės terminas leidžia sumažinti psichologinę įtampą, kuri kyla tarp nuteistųjų, kurių bausmės terminai labai skiriasi[21].

Centriniai kalėjimai skirstomi į atviro ir uždaro tipo.

Atviro tipo kalėjimai neturi ginkluotos apsaugos, langai be grotų, numatyta galimybė dirbti už kalėjimo ribų. Tokio tipo kalėjimų tinklas sąlyginai nėra platus, tačiau jis palaipsniui plečiamas, kadangi valstybei išlaikyti nuteistuosius atviro tipo kalėjimuose kainuoja pigiau, be to yra išsaugomas ryšys su išoriniu pasauliu, socialiniai ryšiai.

Uždaro tipo kalėjimai funkcionuoja pagal tradicinį pavyzdį kaip ir daugelyje pasaulio šalių, t.y. su ginkluota apsauga, grotomis, kameromis, griežta izoliacija, įmanomas tik minimalus kontaktas su išoriniu pasauliu. Kameros būna vienvietės ir dvivietės.

Taigi, siekiant sumažinti nusikalstamumą bei padidinti laisvės atėmimo bausmės efektyvumą, užsienio valstybėse nuolat analizuojami procesai, susiję su kriminalinių bausmių atlikimu, daromi įvairūs tyrimai, kurių metu siekiama nustatyti, kokius klasifikavimo kriterijus reikėtų numatyti bausmių vykdymo

[20] J.Blaževičius, J.Dermontas, P.Stalioraitis, D.Usik. Penitencinė (bausmių vykdymo) teisė. – Vilnius, 2004. P. 454.
[21] J.Blaževičius, J.Dermontas, P.Stalioraitis, D.Usik. Penitencinė (bausmių vykdymo) teisė. – Vilnius, 2004. P. 456.

įstatymuose. Pavyzdžiui, F.Loreso duomenimis, nuteistųjų skirstymas atsižvelgus į recidyvo riziką, ryšio su išorine aplinka poreikius bei mokymo, darbo ir kitų pataisos priemonių taikymo galimybes leido sumažinti recidyvą iki 34 procentų tiriamoje nuteistųjų grupėje lyginant su 66 procentais kontrolinėje grupėje[22]. Tai tik dar kartą įrodo kaip svarbu efektyviai vykdyti klasifikaciją ir tiksliai pasirinkti jos kriterijus. Daugelio vakarų Europos valstybių patirtis, kuri atsispindi Europos kalėjimų taisyklėse, rodo, kad prie pagrindinių kriterijų įprastai priskiriami šie - lytis (vyras ar moteris), amžius (pilnametis ar nepilnametis), nuteistojo teisinė patirtis (anksčiau teistas ar neteistas), specifiniai priežiūros ar sveikatos reikalavimai. Prie šios grupės kriterijų kai kurių valstybių įstatymai priskiria ir laisvės atėmimo trukmę, kurios riba yra vieneri metai. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad kai kuriose valstybėse pastaraisiais metais gana argumentuotai kritikuojamas lyties kriterijus. Pavyzdžiui, Švedijoje diskutuojama galimybė įkurti bendrus moterims ir vyrams kalėjimus, kurie leistų išspręsti nuteistųjų seksualines problemas tiek bausmės atlikimo metu, tiek po jos atlikimo. Šiai idėjai Švedijoje pritarė net 56 procentai nuteistų laisvės atėmimu moterų.

Prie papildomų kriterijų, remiantis Vakarų Europos valstybių pavyzdžiu, galima priskirti nuteistojo pilietybę, išsilavinimą, specialybę, pataisos priemonių poreikį, elgesį bausmės atlikimo metu, net paties nuteistojo pageidavimus ir pan.

Kitas svarbus aspektas – subjektai, vykdantis klasifikavimą. Užsienio valstybėse dominuoja teismo ir bausmę vykdančios institucijos kompetencijos pasiskirstymas. Teismas, skirdamas bausmę, nurodo tik laisvės atėmimo trukmę, o bausmės atlikimo vietą ir sąlygas – bausmę vykdanti institucija.

Dar vieną įdomią pastabą galima padaryti kalbant apie nuteistųjų kalinimo vietą. Daugelyje aukščiau aptartų šalių siekiama nuteistąjį kalinti įstaigoje, esančioje kuo arčiau jo namų, taip siekiant jam padėti išlaikyti kuo glaudesnius socialinius ryšius su artimaisiais. Mūsų šalyje šis klasifikavimo kriterijus nėra itin paplitęs, be to atsižvelgiama į pataisos įstaigų pareigūnų saugumo interesus, nes jie ir jų šeimos taip pat dažniausiai gyvena teritorijose ne itin nutolusiose nuo įstaigos kurioje dirbama, taigi tokioje įstaigoje pradėjus masiškai kalinti „vietinius“ nuteistuosius, ženkliai padidėja pavojus sąžiningai ir kruopščiai savo pareigas atliekančių pareigūnų šeimoms, taip pat ir pareigūnų antiįstatymiškų ryšių su nuteistaisiais tikimybė. Visgi ši nuomonė pamažu išgyvendinama, remiantis nuostata, kad pareigūnas pavojingą profesiją pasirenka savo noru ir įvertindamas riziką, o valstybės pareiga išnaudoti visas įmanomas galimybes siekiant pagrindinio tikslo – efektyvios nuteistųjų pataisos.

[22] G. Švedas. Laisvės atėmimo bausmė: baudžiamosios politikos, baudžiamieji teisiniai ir vykdymo aspektai. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. P. 99.

3. NUTEISTŲJŲ KLASIFIKAVIMO PROCESAS: TEORIJOS SANTYKIS SU PRAKTIKA

3.1. Klasifikavimo (diferencijavimo) subjektai

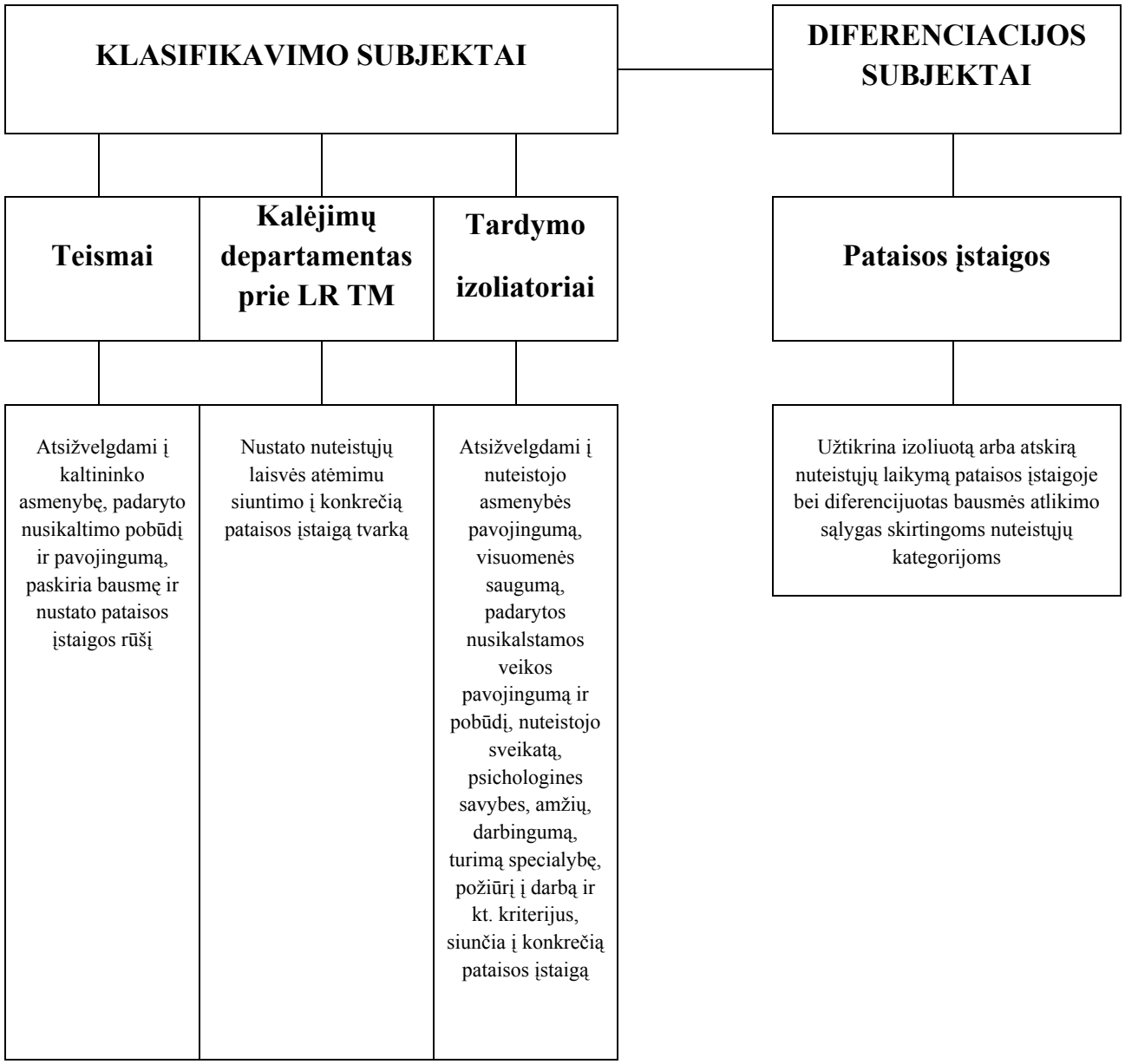
Šiuo skyriumi pradedama darbo praktinė – metodologinė dalis. Remiantis pirmajame skyriuje analizuotais, o taip pat ir kitais teisės aktais, naudojant darbo įvade nurodytus tyrimų metodus, vykdysiu praktinio jų įgyvendinimo tyrimus, pabaigoje pateiksiu siūlymus, kaip spręsti nustatytas praktines problemas ir teisės aktų trūkumus.

Šiame poskyryje sąvoka klasifikavimas bus naudojama kaip apibendrinta, visą klasifikavimo – diferenciacijos procesą apimanti sąvoka. Kadangi šis darbas nagrinėja nuteistųjų laisvės atėmimu klasifikavimą logiška, jog šis procesas ir bus nagrinėjamas nuo to momento, kai kaltinamasis tampa nuteistuoju, t.y. jo atžvilgiu kompetentingas teismas priima apkaltinamąjį nuosprendį, paskirdamas jam laisvės atėmimo bausmę. Būtent nuo šio momento, nežiūrint apeliacinių ir kitokių procesų galimo įsijungimo, asmuo tampa bausmių vykdymo teisės objektu. Ankstesnėse darbo dalyse padaryta išvada, kad nuteistąjį vienoks ar kitoks klasifikavimas, pagal įvairiausius kriterijus, lydi absoliučiai visą bausmės atlikimo laiką, taigi kol asmuo yra bausmių vykdymo teisės objektas, jis yra ir nuteistųjų laisvės atėmimu klasifikavimo objektas. Tačiau visą tą laiką klasifikavimą vykdantys subjektai kinta.

Taigi nuteistųjų laisvės atėmimo bausmėmis klasifikavimą pradeda teismas, skirdamas laisvės atėmimo bausmę, vėliau, procesui pereinant į vykdymo stadiją – Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos ir tardymo izoliatoriai. Kadangi klasifikavimas nagrinėjamas kaip procesas, kurio tęsinys yra nuteistųjų laisvės atėmimu diferenciacija, reikia paminėti, kad klasifikavimo subjektų pradėtą darbą tęsia pataisos įstaigos, vykdančios laisvės atėmimo bausmes (žr. 2 pav.). Pataisos įstaigos yra diferenciaciją vykdantys subjektai.

Pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 297 straipsnį, Lietuvos Respublikos vardu nuosprendį priima teismas. Teismas, skirdamas teisiamajam laisvės atėmimo bausmę, vadovaujasi Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 49 – 51 straipsniais, kurie numato arešto, terminuoto laisvės atėmimo ir laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmių skyrimo sąlygas ir pagrindą. Baudžiamojo kodekso 50 straipsnis taip pat apibrėžia ir tai, kad laisvės atėmimo bausmę nuteistieji atlieka atvirose kolonijose, pataisos namuose ir kalėjimuose. Bausmės atlikimo vietą parenka teismas, atsižvelgdamas į kaltininko asmenybę, padaryto nusikaltimo pobūdį ir pavojingumą. Būtent šiuos kriterijus galima laikyti pačiais pradiniais teismo, kaip pirmojo klasifikavimo subjekto, jau nuteistų laisvės atėmimo bausme asmenų klasifikavimo kriterijais. Reikia pastebėti, kad baudžiamasis kodeksas nustato teismui pareigą parinkti

pataisos įstaigos rūšį, tačiau nei jis, nei baudžiamojo proceso kodeksas tiksliai nenurodo, kurioje apkaltinamojo nuosprendžio vietoje ir kaip tiksliai turi būti nurodyta parenkama pataisos įstaigos rūšis, tačiau teismas pagal nusistovėjusią praktiką ir dėl būtino aiškumo, šį momentą visada išskiria apkaltinamojo nuosprendžio rezoliucinėje dalyje.

2 pav. **Klasifikavimo ir diferenciacijos subjektai bei jų kompetencija**

Teismui atlikus klasifikavimo subjekto veiksmus, iš jo nuoseklų tolimesnį vaidmenį perima kitas subjektas – Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos. Šio departamento

direktorius, vadovaudamasis Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso 52, 65 ir 70 straipsniais, nustato nuteistųjų, kuriems įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu paskirta arešto, terminuoto laisvės atėmimo ir laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė, paskyrimo į konkrečią pataisos įstaigą ar areštinę tvarką. Šios tvarkos 11 punktas teigia, kad nuteistųjų, kuriems teismo nuosprendžiu nustatyta atlikti bausmę pataisos namuose ar paskirta arešto bausmė, siuntimo ir pristatymo į bausmės atlikimo vietas tvarką reglamentuoja Nuteistųjų arešto, terminuoto laisvės atėmimo ir laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmėmis pristatymo į bausmės atlikimo vietą tvarka, Pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklės ir Areštinių vidaus tvarkos taisyklės[23]. Kitaip tariant, šis subjektas (Kalėjimų departamentas) vertintinas kaip vienintelis, neturintis tiesioginio kontakto su konkrečiu asmeniu (nuteistuoju), o jo klasifikavime dalyvaujantis tik teisinio reglamentavimo lygmenyje, nustatant labai konkrečius aiškius kriterijus, pagal kuriuos nuteistus laisvės atėmimu asmenis galima būtų pagrįstai išskirstyti į 12 šiuo metu šalies teritorijoje veikiančių, arešto, terminuoto laisvės atėmimo ir laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmes vykdančių įstaigų.

Būtent ankščiau minėtos nuteistųjų paskyrimo į konkrečią įstaigą tvarkos bei Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso 65 straipsnio pagrindu, į klasifikavimo procesą įsijungia trečiasis klasifikavimo subjektas – tardymo izoliatoriai. Vadovaujantis Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso 65 straipsniu, į konkrečią pataisos įstaigą, nustatytą Kalėjimų departamento, nuteistąjį siunčia kardomojo kalinimo vietos administracija atsižvelgdama į nuteistojo asmenybės pavojingumą, visuomenės saugumą, padarytos nusikalstamos veikos pavojingumą ir pobūdį, nuteistojo sveikatą, psichologines savybes, amžių, darbingumą, turimą specialybę ir požiūrį į darbą[24]. Beje, tardymo izoliatorius tam tikromis aplinkybėmis galima laikyti ir diferencijavimo subjektu, nes juose laikomi ne tik įtariamieji, bet tam tikromis procesinėmis aplinkybėmis ir nuteistieji, kuriems yra taikomi platesni diferencijavimo kriterijai pagal jų elgesį ir kitus faktorius (nuobaudos, paskatinimai ir pan.).

Nuteistajam atvykus į konkrečią pataisos įstaigą atlikti jam paskirtos laisvės atėmimo bausmės, įsijungia paskutinė, bet ko gero pati svarbiausia ir plačiausia klasifikavimo proceso dedamoji – nuteistųjų laisvės atėmimu diferenciacija. Nuteistųjų diferenciaciją vykdo pataisos įstaigos administracija, todėl ji ir laikoma diferenciacijos subjektu. Atliekant diferenciaciją pataisos įstaigos administracija vadovaujasi visa eile įvairių teisės aktų, pagrindiniai iš kurių yra Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas bei pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklės. Taip pat labai ryškų vaidmenį vaidina įstaigos (lokaliniai) teisės aktai – direktoriaus įsakymai. Nuteistųjų diferencijavimas vyksta visą nuteistojo buvimo pataisos įstaigoje

[23] Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2003 m. balandžio 18 d. įsakymas Nr. 4/07-71 „Dėl nuteistųjų, kuriems įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu paskirta arešto, terminuoto laisvės atėmimo ir laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė, paskyrimo į konkrečią pataisos įstaigą ar areštinę tvarkos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2003, Nr. 39-1804

[24] Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 73 – 3084.

laiką, tai yra dinamiškas procesas, kuris veikia atsižvelgiant į nuteistojo elgesį ir kitas aplinkybes, sąlygojančias pataisos procesą ir nuolat siekia įtakoti nuteistojo elgesį, kontroliuoti jį bei padėti pačiam nuteistajam pajausti savo elgesio pokyčių pasekmes ir atsakomybę už savo elgesį.

Pataisos namų, gydymo-pataisos namų, laisvės atėmimo vietų ligoninės, nepilnamečių pataisos namų ir kalėjimų direktoriai įsakymais sudaro komisijas, kurios nuteistuosius, pirmą kartą po nuosprendžio įsiteisėjimo iš kardomojo kalinimo vietos atvykusius į šias pataisos įstaigas, jiems dalyvaujant, priskiria paprastosioms grupėms, taip pat suskirsto į būrius, skyrius ir kameras[25]. Būtent nuo šių procedūrų ir prasideda nuteistųjų laisvės atėmimu diferenciacijos pataisos įstaigoje procesas (plačiau 4.3 poskyryje). Reikia pastebėti, kad diferencijavimo procesas pagrįstai išskiriamas iš klasifikavimo proceso, tuo būdu atskiriami ir klasifikavimo subjektai. Iš esmės klasifikavimo proceso iki atvykimo į pataisos įstaigą nuteistas asmuo įtakoti negali. Tačiau jo diferenciacijos procese, jį (nuteistąjį) tam tikra prasme galima laikyti ne tik šio proceso objektu, bet ir subjektu, kadangi daugelis diferencijavimo kriterijų yra susieti su valingu paties nuteistojo pasirinktu elgesiu, kuriuo jis pats parodo savo požiūrį į bausmės atlikimą ir pats įtakoja savo teisinės padėties pokyčius.

Taigi nuteistųjų laisvės atėmimu klasifikavimo subjektai yra teismai, Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos, tardymo izoliatoriai, o diferenciacijos – ne tik pataisos įstaigos, bet iš dalies ir patys nuteistieji. Nuo klasifikavimo bei diferenciacijos subjektų profesionalumo, kompetencijos, patirties, asmeninio tinkamumo, objektyvumo, sugebėjimo prisitaikyti prie besikeičiančių reikalavimų didžiąja dalimi priklauso, kaip bus įgyvendinami pataisos tikslai, kaip nuteistiesiems pavyks adaptuotis, reabilituotis ir integruotis į visuomenę, pasibaigus bausmės laikui.

3.2. Nuteistųjų klasifikavimo procesas ir mechanizmai

Taigi, kaip jau minėta anksčiau, nuteistųjų laisvės atėmimu klasifikavimas yra jų skirstymas į gimininga kategorijas pagal tam tikrus iš anksto numatytus kriterijus siekiant sudaryti palankias sąlygas efektyviai siekti bausmės tikslų. Šiame poskyryje pamėginsiu detaliau aptarti klasifikavimo procesą ir jo vykdymo mechanizmus ne tik teoriniu požiūriu, bet ir gretinant su praktinėmis problemomis. Pirmiausiai svarbu tiksliai suvokti, kad klasifikavimas yra ne vienkartinis veiksmas, ar keleto atskirų veiksmų seka, bet procesas kuris vyksta viso bausmės atlikimo metu. Jis prasideda tą akimirką, kai teismas Lietuvos Respublikos vardu priima apkaltinamąjį nuosprendį už nusikalstamą veiką ir baigiasi tik pasibaigus bausmės laikui. Ankstesniame poskyryje aptarti visi klasifikavimo procese dalyvaujantys subjektai, kurie į

[25] Teisingumo ministro 2003 m. liepos 2 d. įsakymas Nr. 194 „Dėl Pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklių patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2003, Nr. 76 – 3498.

šį procesą įsijungia skirtingu momentu ir skirtinga apimtimi, tačiau sudaro nenutrūkstamą tęstinį veiksmą, iš esmės visi siekdami to paties bendro tikslo. Kadangi nuo apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo momento ir laisvės atėmimo bausmės paskyrimo asmuo tampa bausmių vykdymo teisės objektu, tai ir klasifikavime, tik pats pirmasis subjektas – nuosprendį priimantis atitinkamas teismas, yra vienintelis ne bausmių vykdymo teisės institutas. Tai yra neišvengiama, nes teismas kaltinamojo savybes, kurios atitinka baudžiamajame įstatyme numatytus pataisos įstaigos rūšį lemiančius kriterijus, svarsto asmeniui dar formaliai būnant įtariamuoju, baudžiamosios teisenos eigoje. Todėl teismas čia atsiduria situacijoje, kai sukuria perėjimą iš vienos teisės šakos į kitą, t.y. vertindamas kaltinamojo veiksmus priima apkaltinamąjį nuosprendį ir atsižvelgdamas į tuos pačius veiksmus, bet asmeniui jau tapus nuteistuoju, priima pirmus sprendimus jo klasifikavimo procese. Būtent dėl to šiuos pradinio klasifikavimo kriterijus negali nustatyti bausmių vykdymo teisės aktai ir teismas tik sąlygiškai gali būti laikomas bausmių vykdymo teisės subjektu, nes jis vertina aplinkybes ir kriterijus, kurie galutinai suformuojami dar baudžiamosios teisenos eigoje, ir būtent dėl to yra numatyti baudžiamajame įstatyme. Praktikoje šį teisminį klasifikavimą galima laikyti itin statišku, nes paties klasifikavimo ribos gana siauros, o kriterijai labai bendri. Kaip minėta, šie kriterijai ir teismo, kaip baudžiamosios teisės instituto, dalyvavimas nuteistųjų klasifikavimo procese buvo sumažintas iki minimumo 2003 metais įsigaliojus naujiems baudžiamajam, baudžiamojo proceso ir bausmių vykdymo kodeksams. Šiuo metu galiojančio baudžiamojo kodekso 50 straipsnio 3 dalis nurodo, kad: „laisvės atėmimo bausmę nuteistieji atlieka atvirose kolonijose, pataisos namuose ir kalėjimuose. Bausmės atlikimo vietą parenka teismas, atsižvelgdamas į kaltininko asmenybę, padaryto nusikaltimo pobūdį ir pavojingumą. Laisvės atėmimo bausmės atlikimo tvarką ir sąlygas nustato Bausmių vykdymo kodeksas“. Laisvės atėmimo įstaigoms taip pat prilyginamos laisvės atėmimo vietų gydymo įstaigos: gydymo pataisos namai ir laisvės atėmimo vietų ligoninė. Šiuo metu tokios įstaigos yra Pravieniškių gydymo pataisos namai ir Vilniuje esanti Laisvės atėmimo vietų ligoninė.

Tačiau ankščiau minėtas baudžiamojo kodekso straipsnis turi tam tikrų teisinių prieštaravimų. Bausmių vykdymo kodekso 62 straipsnis nurodo, kad pataisos įstaigos yra šių rūšių: pataisos namai, nepilnamečių pataisos namai, kalėjimai ir atviros kolonijos. To paties kodekso 63 straipsnis teigia, kad tai, kokios rūšies pataisos įstaigoje nuteistasis atliks laisvės atėmimo bausmę, nustato teismas remdamasis Baudžiamojo kodekso 50 straipsniu. Kaip jau minėta Baudžiamojo kodekso 50 straipsnio 3 punkte nurodyta, kad laisvės atėmimo bausmę nuteistieji atlieka atvirose kolonijose, pataisos namuose ir kalėjimuose. Dar daugiau, šiame punkte nurodoma, kad bausmės atlikimo vietą parenka teismas, atsižvelgdamas į <...>. Taigi sulyginus abiejų įstatymų nuostatas paaiškėja, kad nors teismas praktikoje parenka būtent pataisos įstaigos rūšį, ši sąvoka teismui kažkodėl priskiriama bausmių vykdymo kodekso, kuriuo iš esmės teismas atlikdamas šį veiksmą nesivadovauja, straipsnyje. Tuo tarpu, kai baudžiamajame

įstatyme, kuriuo būtent teismas ir vadovaujasi, kalbama apie bausmės atlikimo vietą, tačiau šią sąvoką logiškai galima traktuoti kaip jau bausmių vykdymo teisės prerogatyvą. Be to, skiriasi ir pats rūšiavimas. Bausmių vykdymo kodekse numatytas kaip atskiras pataisos namų ir nepilnamečių pataisos namų įstaigų rūšis, baudžiamasis kodeksas apjungia į bendrą – pataisos namų rūšį. Dėl įstaigų rūšių, mano nuomone, tikslesnis šioje situacijoje yra baudžiamasis kodeksas, nustatantis tris, tarpusavyje iš esmės besiskiriančias pataisos įstaigų rūšis. Tuo tarpu nepilnamečių pataisos namai išskiriami pagal gal būt ir labai svarbų, bet iš esmės tik vieną rūšinį kriterijų – nuteistųjų amžių. Tokiu būdu kaip rūšinę analogiją, galima būtų svarstyti ir, sakykime, gydymo pataisos namų, ar moterų ir vyrų pataisos namų išskyrimą bausmių vykdymo kodekso 62 straipsnyje, ir tai taip pat galėtų tilpti į pataisos įstaigų rūšių sąvoką šiame kontekste, kaip specialiosios įstaigos rūšies įvedimas, tik šis rūšiavimas jau neturėtų būti niekaip gretinamas su baudžiamojo kodekso teisminio klasifikavimo įrankiu – bendrosios įstaigos rūšies parinkimu. Tuo tarpu minėta painiava dėl pačių pataisos įstaigos rūšies ir bausmės atlikimo vietos sąvokų turėtų būti ištaisyta, kad ir tų pačių „bendrųjų įstaigos rūšių“ (baudžiamajame kodekse) ir specialiųjų įstaigos rūšių“ (bausmių vykdymo kodekse) sąvokų įvedimu, nes tai padėtų dar tiksliau atskirti baudžiamosios teisės ir bausmių vykdymo teisės sritis, kas ir buvo vienas iš naujų kodeksų reguliavimo tikslų. Manau tai yra rimta teisinė kodeksų suderinamumo problema, kurią ateityje reikėtų būtinai išspręsti.

Taigi teisminis nuteistųjų laisvės atėmimu klasifikavimas ir prasideda, ir pasibaigia su apkaltinamojo teismo nuosprendžio priėmimu ir paskelbimu. Nuteistajam nustatoma pataisos įstaigos rūšis. Tolimesnis klasifikavimo etapas – konkrečios pataisos įstaigos parinkimas. Visgi peržvelgiant praktinę šio klasifikavimo etapo pusę akivaizdu, kad susidarančios praktinės teisės taikymo situacijos yra labai skirtingos ir klasifikavimo subjektams palieka labai ne vienodas galimo veiksmų efektyvumo apimtis. Kai kuriais atskirais atvejais netgi paaiškėja, kad šis klasifikavimo etapas yra tik formalus, neturintis pasirinkimo laisvės. Sakykime, jeigu teismas nustato nuteistajam bausmę atlikti Pataisos namuose, tai konkrečios įstaigos parinkimo procese įsijungia visa eilė kriterijų ir krypčių, kurios nulemia galutinį rezultatą, tačiau jeigu teismas nustato atlikti laisvės atėmimo bausmę kalėjime, kuris Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo institucijų sistemoje yra tik vienas, tai antrasis klasifikavimo etapas iš esmės tampa tik formalia tarpine stotele.

Baudžiamojo proceso kodekso 342 straipsnis apibrėžia procesinę eigą po nuosprendžio priėmimo ir paskelbimo t.y. nuosprendžio pateikimą vykdyti. Įsiteisėjusį nuosprendį, pateikia vykdyti jį priėmęs teismas ne vėliau kaip per tris dienas nuo nuosprendžio įsiteisėjimo arba nuo bylos grąžinimo iš apeliacinės instancijos teismo dienos. Patvarkymą vykdyti nuosprendį surašo teisėjas ir kartu su nuosprendžio nuorašu išsiunčia bausmės vykdymo institucijai. Jeigu nuosprendis buvo pakeistas nagrinėjant bylą apeliacine tvarka, prie pirmosios instancijos teismo nuosprendžio nuorašo pridedamas

apeliacinės instancijos teismo nuosprendžio ar nutarties nuorašas. Reiktų atkreipti dėmesį į taikomą sąvoką „bausmės vykdymo institucijai“. Šiuo atveju įstatymo frazė suformuluota apibendrintai visoms bausmių rūšims, tačiau laivės atėmimo bausmės atveju ji nereiškia konkrečios bausmės vykdymo įstaigos, kur nuteistasis atlikinės laisvės atėmimo bausmę. Nuosprendis, kuriuo paskirtas terminuotas laisvės atėmimas ir laisvės atėmimas iki gyvos galvos siunčiamas vykdyti tardymo izoliatoriui pagal Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos patvirtintą tvarką. Būtent čia ir prasideda antrasis nuteistųjų klasifikavimo etapas. Į konkrečią pataisos įstaigą, nustatytą kalėjimų departamento, nuteistąjį siunčia kardomojo kalinimo vietos administracija atsižvelgdama į nuteistojo asmenybės pavojingumą, visuomenės saugumą, padarytos nusikalstamos veikos pavojingumą ir pobūdį, nuteistojo sveikatą, psichologines savybes, amžių, darbingumą, turimą specialybę ir požiūrį į darbą pagal nuteistųjų, kuriems įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu paskirta arešto, terminuoto laisvės atėmimo ir laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė, paskyrimo į konkrečią pataisos įstaigą ar areštinę tvarką, patvirtintą Kalėjimų departamento prie Teisingumo ministerijos direktoriaus įsakymu. Čia jau matomas akivaizdžiai platesnis klasifikavimo kriterijų spektras, nei tai buvo pradiniame (teisminiame) nuteistųjų klasifikavime.

Visgi, gretinant šiuos teorinius mechanizmus su praktine realybe, galima teigti, kad ne visi šie išvardinti kriterijai praktikoje taikomi vienodai plačiai. Taip pat yra ir čia neįvardintų (neapibrėžtų), bet praktikoje nusistovėjusių, nuolat taikomų ir ne ką mažesnę reikšmę turinčių kriterijų. Pavyzdžiui, tokie kriterijai kaip amžius, darbingumas, turima specialybė ar požiūris į darbą, mano manymu klasifikavimo procese naudojami itin siaurai, o kartais ir visiškai netaikomi. Juk nėra Lietuvoje sakykime vyresniems nei 70 metų asmenims pritaikytų pataisos įstaigų, arba tarkim, jeigu asmuo yra ribotai darbingas, tai nereiškia, kad jis nebus paskirtas į Marijampolės ar Alytaus pataisos namus, kur yra gana plačiai išvystyta gamyba, o bus pasiųstas į Kybartų pataisos namus, kur gamybos baras šiuo metu iš esmės nefunkcionuoja. Tuo tarpu mano minėti kai kurie praktikoje nusistovėję kriterijai daugiausiai atsiranda dėl posovietinės kalinimo sistemos paveldo, sistemos, kuri daugelyje pasaulio šalių jau senokai pripažinta kaip itin neefektyvi. Kalbu apie nuteistųjų laikymą didelėmis grupėmis (bendrabučio tipas). Visose Lietuvos kalinimo įstaigose (išskyrus kalėjimą) nuteistieji atlikdami bausmę visą parą gyvena sąlyginai didelėmis grupėmis, o tai neišvengiamai daro įtaką ir galutiniam klasifikavimo proceso tikslui – efektyviai nuteistųjų pataisai. Kaip teigia psichologijos mokslininkai – grupe vadinamas tam tikras skaičius žmonių, vienijamų bendro požymio (bendros veiklos). Grupėje vyksta asmenybės socializacija, arba socialinis brendimas, - grupei veikiant formuojasi žmogaus pasaulėžiūra, charakterio ypatybės. Aplinkos įvykius žmonės suvokia ne tiesiogiai, o per grupę, ji primeta tam tikrą įvykių vertinimo modelį. Grupė užima tarpinę padėtį tarp asmenybės ir visuomenės. Ji nebūna pasyvi – arba stiprina, arba silpnina visuomenės poveikį asmenybei, o kartais net visiškai jį blokuoja. Tą blokavimą lemia kai kurių grupių subkultūros (pvz., nusikaltėlių, kai

kurių religinių sektų)[26]. Taigi, kalbant aptariamo klasifikavimo kontekste, sakykime asmuo, nuteistas laisvės atėmimu ne pirmą kartą, pagal visus teisės aktuose pateiktus kriterijus galėtų bausmę atlikti, pavyzdžiui, trijose pataisos įstaigose, tačiau neretai pareigūnams tenka atsižvelgti į tose įstaigose jau atliekančių bausmę grupių specifiką, vengiant nuteistojo patekimo į įstaigą, kur galimai bausmę atlieka bent keletas nusikalstamos grupuotės, kuriai priklauso nuteistasis, narių. Taip pat nuteistasis, neseniai išėjęs iš kažkurios įkalinimo įstaigos, naujai nuteisus jį laisvės atėmimo bausme, šios bausmės atlikimui neretai gali būti pasiųstas į kitą įstaigą vien dėl galimų santykių problemų, nes prieš išeidamas turėjo rimtų konfliktų su ten vis dar atliekančiais bausmę asmenimis, ir jo socializacija nuteistųjų grupėse toje įstaigoje gali būti apsunkinta arba netgi pavojinga.

Kiek plačiau apie nuteistųjų grupes bus aptarta kitame poskyryje, analizuojančiame nuteistųjų diferenciaciją pataisos įstaigose, o grįžtant prie kardomojo kalinimo įstaigų taikomų klasifikavimo kriterijų, tikslinga išsamiau pažvelgti į minėtą Kalėjimų departamento direktoriaus įsakymą, reglamentuojantį nuteistųjų laisvės atėmimu paskyrimą į konkrečią pataisos įstaigą. Šio įsakymo 1 punktas pateikia kriterijus, priskirtus atskirai kiekvienai konkrečiai bausmės atlikimo vietai. Šiame punkte nustatyta, kad nuteistieji, kuriems teismo nuosprendžiu paskirta terminuoto laisvės atėmimo ir laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė, įsiteisėjus teismo nuosprendžiui arba esant Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (Žin., 2002, Nr. 37-1341) 315 straipsnio 2 dalyje nustatytam pagrindui, skiriami į pataisos įstaigas šia tvarka:

1. į Panevėžio pataisos namus – pilnametės ir nepilnametės moterys, kurioms teismas nustatė atlikti bausmę atitinkamai pataisos namuose ar nepilnamečių pataisos namuose;

2. į Pravieniškių 1-uosius pataisos namus – pilnamečiai vyrai, nuteisti pirmą kartą laisvės atėmimu už tyčinius nesunkius ir apysunkius nusikaltimus, taip pat už nusikaltimus, padarytus dėl neatsargumo, kuriems teismas nustatė atlikti bausmę pataisos namuose;

3. į Pravieniškių 2-uosius pataisos namus-atvirąją koloniją – pilnamečiai vyrai, nuteisti pirmą kartą laisvės atėmimu už tyčinius sunkius ir labai sunkius nusikaltimus, kuriems teismas nustatė atlikti bausmę pataisos namuose, taip pat nuteistieji laisvės atėmimu iki gyvos galvos, teismo nutartimi perkelti iš kalėjimo į pataisos namus tęsti bausmės atlikimą, ir pilnamečiai nuteistieji, kuriems teismas nustatė bausmę atlikti atviroje kolonijoje;

4. į Pravieniškių 3-iuosius pataisos namus – pilnamečiai vyrai, nuteisti pirmą kartą laisvės atėmimu už tyčinius sunkius ir labai sunkius nusikaltimus, kuriems teismas nustatė atlikti bausmę pataisos namuose;

[26] Suslavičius A., Valickas G. Socialinė psichologija teisėtvarkos darbuotojams: vadovėlis – Vilnius: LTA, 1999. P.196

5. į Vilniaus 1-uosius pataisos namus – vyrai, kurie buvo arba šiuo metu yra valstybės politikai, teisėsaugos, teismų, prokuratūros, kontrolės, valdžios ir valdymo institucijų valstybės tarnautojai, kuriems teismas nustatė atlikti bausmę pataisos namuose;

6. į Alytaus pataisos namus, Kybartų pataisos namus, Marijampolės pataisos namus ir Vilniaus 2-uosius pataisos namus – pilnamečiai vyrai, anksčiau atlikę laisvės atėmimo bausmę, ir pavojingi recidyvistai, kuriems teismas nustatė atlikti bausmę pataisos namuose;

7. į Pravieniškių gydymo ir pataisos namus – pilnamečiai vyrai, kuriems teismas nustatė atlikti bausmę pataisos namuose, ir nuteistieji laisvės atėmimu iki gyvos galvos, apylinkės teismo nutartimi perkelti iš kalėjimo į pataisos namus tęsti bausmės atlikimą, sergantys aktyvia tuberkulioze, taip pat gali būti skiriami nuteistieji, kuriems yra nustatyta tuberkuliozės padarinių diagnozė;

8. į Lukiškių tardymo izoliatorių-kalėjimą – nuteistieji laisvės atėmimu iki gyvos galvos ir nuteistieji, kuriems teismas nustatė bausmę atlikti kalėjime, taip pat nuteistieji, perkelti į pataisos namų kamerų tipo patalpas ir Kalėjimų departamento prie Teisingumo ministerijos (toliau – Kalėjimų departamentas) direktoriaus pasiųsti šią nuobaudą atlikti kalėjime;

9. į Kauno nepilnamečių tardymo izoliatorių-pataisos namus – nepilnamečiai vyrai, kuriems teismas nustatė bausmę atlikti nepilnamečių pataisos namuose;

10. į Laisvės atėmimo vietų ligoninę – nuteistieji ir suimtieji, kuriems reikalingas stacionarinis ištyrimas ir gydymas (antrinio lygio medicinos priežiūros paslaugos), iš pataisos namų, kalėjimų, tardymo izoliatorių ir areštinių, išskyrus nuteistuosius iš atvirųjų kolonijų.

Antrajame punkte patikslinama, kad nuteistieji, kuriems už labai sunkius nusikaltimus teismas paskyrė bausmę atlikti kalėjime, atlikę ne mažiau kaip pusę paskirtosios bausmės laiko ir kuriems teismo nutartimi nustatyta likusią bausmės dalį atlikti pataisos namuose, jei jie laisvės atėmimu nuteisti pirmą kartą, siunčiami į Pravieniškių 2-uosius pataisos namus-atvirąją koloniją ir į Pravieniškių 3-iuosius pataisos namus, o anksčiau atlikę laisvės atėmimo bausmę – siunčiami į Alytaus, Kybartų, Marijampolės ir Vilniaus 2-uosius pataisos namus.

Skiriant nuteistuosius į konkrečias pataisos įstaigas, taip pat atsižvelgiama į tardymo izoliatorių Vidaus tyrimų, Psichologinės bei Sveikatos priežiūros tarnybų rašytines rekomendacijas ir į laisvų vietų skaičių šiose įstaigose. Būtent čia reiktų įžvelgti mano aukščiau minėtų, neformalių, tačiau praktikoje aktyviai taikomų kriterijų atsiradimą. Sveikatos priežiūros tarnybų rekomendacijoms be kitų yra itin svarbūs dar iš šie, biologinio kriterijaus pagrindu tame pačiame teisės akte nustatyti kriterijai – žmogaus imunodeficito virusu infekuoti nuteistieji, raštiškai pareiškę norą būti izoliuoti, turi būti skiriami į šių įstaigų lokalinius sektorius, atsižvelgiant į esamą juose gyvenamųjų vietų skaičių:

1. į Pravieniškių gydymo ir pataisos namus – pilnamečiai vyrai, kuriems teismas nustatė atlikti bausmę pataisos namuose, sergantys aktyvia tuberkulioze;

2. į Alytaus pataisos namus – pilnamečiai vyrai, kuriems teismas nustatė atlikti bausmę pataisos namuose;

3. į Panevėžio pataisos namus – moterys, kurioms teismas nustatė atlikti bausmę pataisos namuose, taip pat kurioms už nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą teismas paskyrė atlikti arešto bausmę;

4. į Kauno nepilnamečių tardymo izoliatorių-pataisos namus – nepilnamečiai vyrai, kuriems teismas nustatė atlikti bausmę nepilnamečių pataisos namuose.

Pažymėtina, kad nuteistieji, kuriems paskirtas laisvės atėmimas ir kuriems šią bausmę atlikti teismo nustatyta pataisos namuose, esant rašytiniam nuteistojo sutikimui, atsižvelgiant į turimą specialybę, laisvas darbo vietas, sveikatos būklę, įstaigos direktoriaus įsakymu gali būti paliekami atlikti ūkio darbus Šiaulių tardymo izoliatoriuje, Kauno nepilnamečių tardymo izoliatoriuje-pataisos namuose, Kauno tardymo izoliatoriuje, Lukiškių tardymo izoliatoriuje-kalėjime ir Laisvės atėmimo vietų ligoninėje. Tai galima būtų vadinti atskiro, išskirtinio klasifikavimo pavyzdžiu, mažai tiesiogiai besusijusio su tipiniais nuteistųjų klasifikavimo tikslais.

Atkreiptinas dėmesys ir į dar vieną praktikoje iškylančią problemą – jokie teisės aktai visiškai tiksliai neapibrėžia *nuteistojo, kuriam paskirtas laisvės atėmimas pirmą kartą, sąvokos*, įvairiose praktinėse situacijose ji gali būti traktuojama skirtingai. Kalėjimų departamento nuomone, nuteistaisiais, kuriems paskirtas laisvės atėmimas pirmą kartą, laikytini asmenys, kurie pirmą kartą realiai atlieka laisvės atėmimo bausmę, nepriklausomai nuo to, kiek kartų nuteisti už nusikaltimus, padarytus iki bausmės vykdymo pradžios. Tokie asmenys, atsižvelgiant į nusikaltimų sunkumą, turėtų būti skiriami į pataisos namus, kuriuose laikomi nuteistieji laisvės atėmimu pirmą kartą[27].

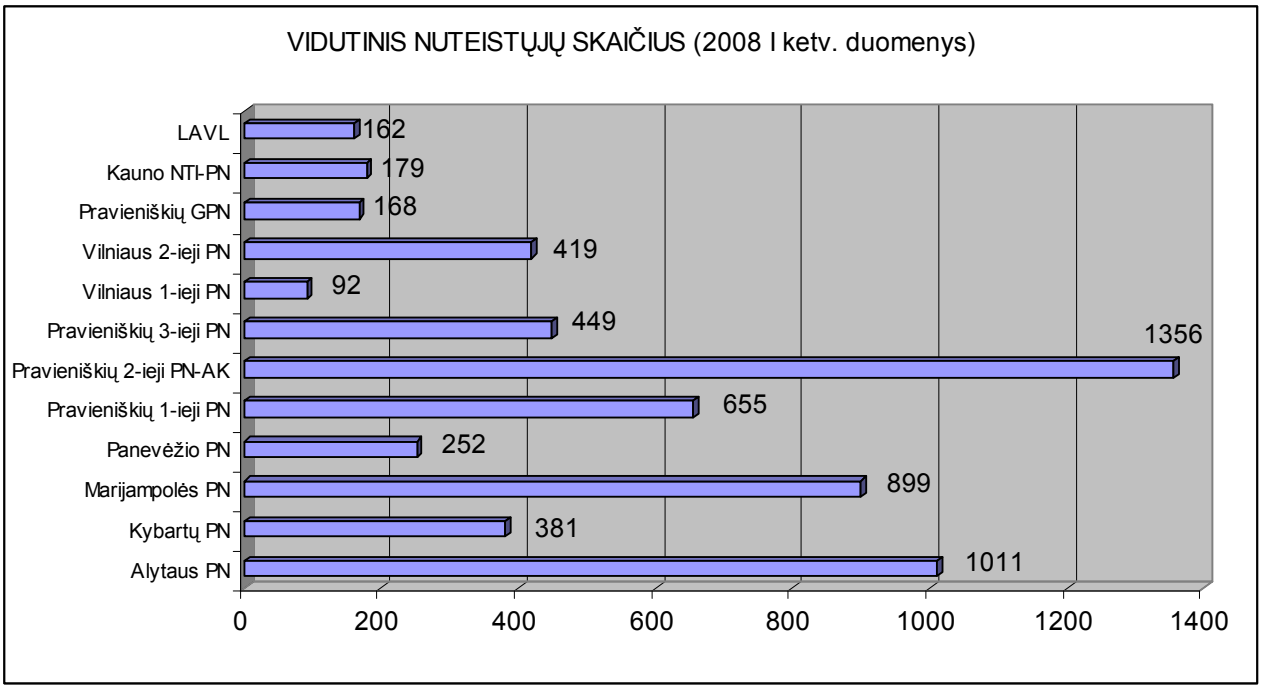
Skirstant nuteistuosius į konkrečią įstaigą, kurią Kalėjimų departamento direktoriaus nustatyta tvarka parenka tardymo izoliatoriai, dar vienas labai svarbus kriterijus yra pataisos įstaigų užpildymas. Ne sunku prisiminti keleto metų senumo situaciją (2001-2002 m.), kada iš esmės visos įkalinimo įstaigos turėjo labai ryškų nuteistųjų perpildymą, nebūdavo galimybių užtikrinti vienam asmeniui skirto ploto, higienos ir įvairių kitų reikalavimų. Todėl šiuo minimu laikotarpiu, kardomojo kalinimo įstaigos, nukreipdamos nuteistuosius į konkrečią įstaigą, dažnai laikydavosi tik pataisos įstaigos rūšies ir kitų neišvengiamai būtinų kriterijų, o toliau tiesiog žiūrėdavo, kurioje galimoje nuteistojo bausmės atlikimui

[27] Kalėjimų departamento direktoriaus 2008m. rugpjūčio 4d. raštas Nr. 1S-2458 „Dėl nuteistųjų skyrimo į pataisos namus“

įstaigoje tą dieną yra mažesnis perpildymas ir būtent ten siųsdavo nuteistąjį. Žinoma, šioje situacijoje kalbėti apie kažkokį klasifikavimo proceso efektyvumą būtų daugiau nei naivu.

Teoriškai, šiuo metu rodiklis, kiek nuteistųjų gali būti laikoma konkrečioje pataisos įstaigoje yra nustatytas Pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklėse. Jas tvirtina Teisingumo ministerija. Didžiausias pataisos įstaigoje leidžiamų laikyti nuteistųjų skaičius neturi viršyti:

Lukiškių tardymo izoliatoriuje-kalėjime – 300 (neįskaitant Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso 66–68 straipsniuose ir 142 straipsnio 3 dalyje nurodytų nuteistųjų); Vilniaus 1-uosiuose pataisos namuose – 120; Vilniaus 2-uosiuose pataisos namuose – 700; Alytaus pataisos namuose – 700; Marijampolės pataisos namuose – 700; Pravieniškių 1-uosiuose pataisos namuose – 700; Pravieniškių 2-uosiuose pataisos namuose – atvirojoje kolonijoje – 700; Pravieniškių 3-iuosiuose pataisos namuose – 700; Pravieniškių gydymo ir pataisos namuose – 500; Panevėžio pataisos namuose – 500; Kauno nepilnamečių tardymo izoliatoriuje-pataisos namuose – 270 (neįskaitant Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso 66–68 straipsniuose nurodytų nuteistųjų); Kybartų pataisos namuose – 420; Laisvės atėmimo vietų ligoninėje – 120 (neįskaitant Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso 68 straipsnyje nurodytų nuteistųjų).

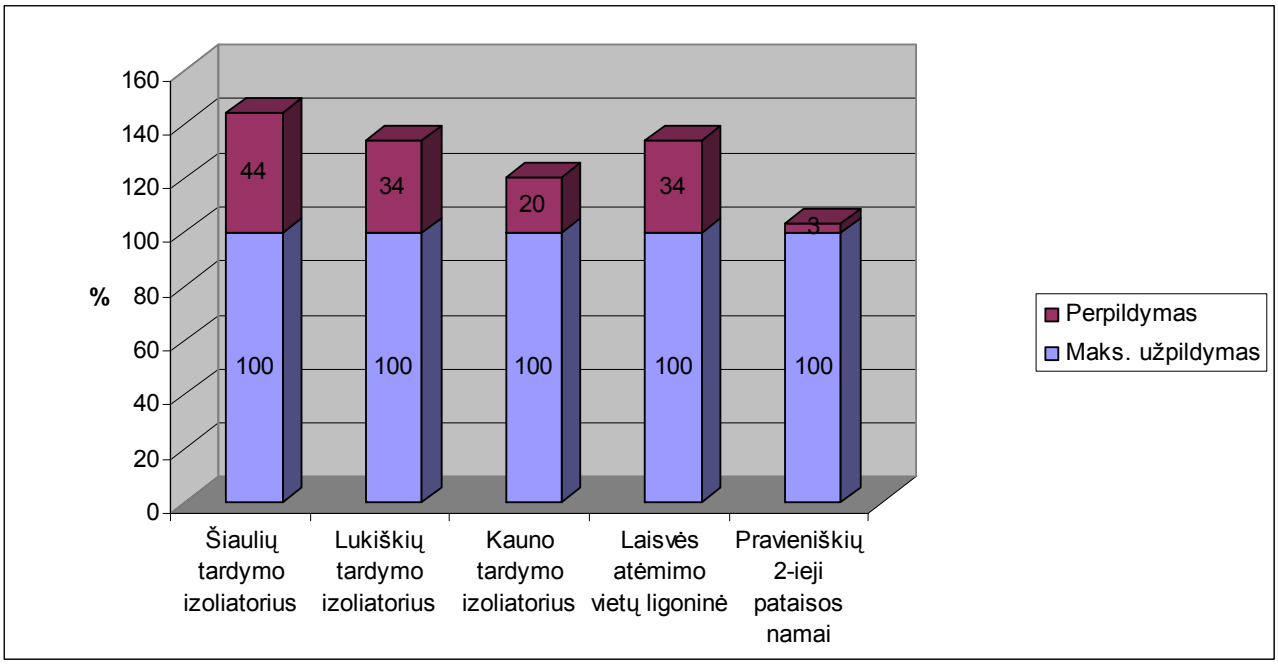

Šaltinis: Kalėjimų departamento suvestinė (vieno asmens išlaikymui per dieną panaudotų lėšų įkalinimo įstaigose 2008 m. sausio – kovo mėn.)

3 pav. **Vidutinis pataisos įstaigose laikomų nuteistųjų skaičius**

Deja, realūs nuteistiesiems numatytų vietų skaičiai daugelyje pataisos įstaigų, net po keleto reorganizacijų pastaraisiais metais, yra gerokai didesni (žr. 3 pav.). Kiekvienais metais Kalėjimų departamentas atskiru dokumentu nustato nuteistiesiems kiekvienoje įstaigoje skirtų vietų skaičių, kuris paprastai yra didesnis už aukščiau nurodytas normas, tačiau atitinka higienos ir vienam nuteistajam skiriamo ploto bei kitus reikalavimus.

Visgi, nors didžiausias perpildymas pastaraisiais metais įprastai būna kardomojo kalinimo įstaigose, visa eilė pataisos įstaigų taip pat yra šalia visiško užpildymo ribos, o dvi pataisos įstaigos viršija net šias, redukuotas užpildymo normas (žr. 4 pav.). Ši praktinė problema yra gana sudėtinga ir svarbi, ji itin trukdo sėkmingai įgyvendinti pažangius darbo su nuteistaisiais mechanizmus, tarp jų ir efektyvų nuteistųjų klasifikavimą bei diferenciaciją. Su šia problema, kaip minėjau, bandoma kovoti reorganizacijų pagalba, tačiau ko gero pats geriausias, bet žinoma toli gražu ne pats paprasčiausias kovos su pataisos įstaigų perpildymu būdas – efektyvi čia bausmes atliekančių nuteistųjų pataisa.

Šaltinis: Kalėjimų departamento ir jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių 2007 metų veiklos pagrindiniai duomenys, 2008, p. 15

4 pav. **Kalėjimų departamentui pavaldžių įstaigų perpildymas (2008-01-01)**

Manau klasifikavimo požiūriu, įstaigų reorganizacijas dėl tam tikros specifikos galima aptarti šiek tiek išskiriant. Įstaigų reorganizacijos, siekiant subalansuoti pataisos įstaigų užpildymą, praktikoje įneša tam tikros sumaišties įgyvendinant Bausmių vykdymo kodekso 69 straipsnį, kuris apibrėžia laisvės

atėmimo bausmės atlikimo vienoje pataisos įstaigoje principą. Čia nurodoma, kad nuteistasis, kuriam paskirtas laisvės atėmimas, visą bausmę turi atlikti vienoje pataisos įstaigoje. Iš vienos pataisos įstaigos į kitą perkelti nuteistąjį tęsti bausmės atlikimą leidžiama dėl ligos arba kitų išimtinių aplinkybių, kliudančių nuteistąjį toliau laikyti toje pačioje pataisos įstaigoje. Nuteistųjų perkėlimo iš vienos pataisos įstaigos į kitą tvarką nustato Pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklės. Įstaigų reorganizaciją ko gero tektų priskirti prie „kitų išimtinių aplinkybių“. Beje, tas pat terminas kartojamas ir PĮ vidaus tvarkos taisyklėse, tačiau ir ten jis išsamiau nedetalizuotas, o tik išsamiai aptarta nuteistojo perkėlimo dėl tokių aplinkybių tvarka. Tik bausmių vykdymo komentaras pateikia kiek išsamesnę šios sąvokos interpretaciją - prie išimtinių aplinkybių, kliudančių nuteistąjį laikyti toje pačioje įstaigoje, priskirtini rūpinimosi nuteistojo sveikata interesai, nuteistojo, nuteistųjų arba pataisos įstaigos saugumo interesai, pataisos įstaigos valdymo interesai ir pan[28]. Šiuo atveju, teoriniu požiūriu, įstaigos valdymo interesų išskyrimas atrodo pakankamai pagrįstas ir logiškas, bet praktikoje, mano manymu, atsiranda tam tikra problematika nuteistųjų klasifikavimo ir diferenciacijos požiūriu. Sakykime, įstaiga yra reorganizuojama, nes joje bausmę atlieka pirmą kartą už nesunkius nusikaltimus teisti asmenys ir įstaigos vidutinis procentinis užpildymas per tam tikrą laikotarpį yra gana žemas. Tuo tarpu įstaigos, kuriose bausmę atlieka ne pirmą kartą teisti asmenys, tuo metu yra gerokai perpildytos. Iš minėtos įstaigos visi nuteistieji perkeliami į kitą pirmą kartą teistus nuteistuosius priimančią įstaigą, tuo tarpu į ją pačią iš įstaigų, kurios yra perpildytos, pervežama dalis keletą kartų teistų nuteistųjų. Tose įstaigose, iš kurių jie atvežami, tuo būdu sprendžiami „valdymo interesai“, kas lyg ir leidžia taikyti 69 kodekso straipsnio išlygą, tačiau tai paliečia tik nedidelę dalį čia bausmę atliekančių nuteistųjų. Kyla klausimas, kokiais kriterijais vadovaujantis klasifikuojami asmenys į tuos, kuriems taikomas 69 straipsnis ir jie paliekami toliau bausmę atlikinėti toje pačioje pataisos įstaigoje, ir į tuos, kuriems taikoma įstatyme numatyta „išimtinių aplinkybių“ išlyga ir jie yra priversti persikelti į kitą pataisos įstaigą, iš naujo pergyventi visus adaptacinius ir su tuo susijusius sunkumus, taip pat sunkumus kartais patiria ir juos iki tol lankę artimieji. Pastaraisiais metais vykdant panašias reorganizacijas pastebima tendencija, kai dažniau stengiamasi panašiuose į aprašytą atvejuose, į reorganizuotą pataisos įstaigą siųsti tik naujai nuteistus laisvės atėmimo bausme asmenis, o perpildytų įstaigų nuteistųjų skaičiaus mažinimą užtikrinti tiesiog kurį laiką čia neskiriant naujai nuteistų asmenų, leidžiant nuteistųjų skaičiui mažėti natūraliai. Manau tai sveikintina pozicija, ji padeda išvengti mano minėtų dviprasmybių, tačiau galutinai neišsprendžia teisinės spragos.

Gerokai tiksliau reglamentuotas yra vadinamasis nuteistųjų „perklasifikavimas“ t.y. esant tam tikroms konkrečioms (apibrėžtoms) aplinkybėms pataisos įstaigos ir net pataisos įstaigos rūšies keitimas

[28] Blaževičius J., Usik D., Švedas G., “Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso komentaras”. Teisinės informacijos centras. Vilnius, 2004. P.209.

jau atlikinėjant laisvės atėmimo bausmę. Šis procesas įdomus tuo, kad kažkiek persipina su nuteistųjų diferenciacija pataisos įstaigose. Tam tikra apimtimi jis priklauso nuo nuteistojo veiksmų ir valios ne iki laisvės atėmimo bausmės atlikimo, kaip buvo aptariant ankstesnius klasifikavimo mechanizmus, o jau atliekant laisvės atėmimo bausmę konkrečioje pataisos įstaigoje (kas labiau būdinga diferenciacijos procesui). Pavyzdžiui, nuteistieji, kuriems už labai sunkius nusikaltimus teismas paskyrė bausmę atlikti kalėjime, atlikę ne mažiau kaip pusę paskirtos bausmės laiko, žinoma su atitinkama elgsenos sąlyga, gali būti perkelti tolimesniam bausmės atlikimui į pataisos namus. Tokiu atveju teismas, nes pagal jau anksčiau aptartą teisinę sistemą tik jis gali nustatyti pataisos įstaigos rūšį, priima nutartį likusią bausmės dalį atlikti pataisos namuose. Kitu atveju nuteistieji, kuriems suėjo aštuoniolika metų, gali būti Kalėjimų departamento direktoriaus nutarimu (teismo dalyvavimo nereikia, nes pagal baudžiamąjį kodeksą nekinta pataisos įstaigos rūšis) perkeliami iš nepilnamečių pataisos namų tęsti bausmės atlikimą pataisos namuose. Jie siunčiami į Pravieniškių 1-uosius pataisos namus, Pravieniškių 2-uosius pataisos namus-atvirąją koloniją ir Pravieniškių 3-iuosius pataisos namus, atsižvelgiant į padaryto nusikaltimo sunkumą. Taip pat ir laisvės atėmimo bausme iki gyvos galvos nuteisti asmenys, nors pagal baudžiamojo kodekso 51 str. 3 d. jie bausmę atlieka kalėjime, tačiau tas pats straipsnio punktas numato, kad pirmuosius dešimt metų laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės atlikę nuteistieji įstatymų nustatytais atvejais ir tvarka gali būti perkelti į pataisos namus. Tai taip pat priklauso nuo nuteistojo elgesio bausmės atlikimo metu. Be to, yra atsižvelgiama ir į saugumo reikalavimus. Tai įvertina administracija teismui pateiktame teikime. Tenka vėlgi atkreipti dėmesį į tai, kad Bausmių vykdymo kodeksas ir baudžiamojo proceso kodeksas nustato skirtingas teismingumo taisykles dėl nuteistojo laisvės atėmimu iki gyvos galvos perkėlimo į pataisos namus tolesniam bausmės atlikimui. Bausmių vykdymo kodeksas nustato, jog šį klausimą išsprendžia laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės atlikimo vietos apylinkės teismas. Tuo tarpu pagal Baudžiamojo proceso kodeksą šį klausimą turi spręsti nuosprendį priėmęs teismas. Atsižvelgiant į tai, kad teismingumo taisykles nustato baudžiamojo proceso įstatymai, nuteistojo laisvės atėmimu iki gyvos galvos perkėlimo į pataisos namus tolimesniam bausmės atlikimui klausimas sprendžiamas vadovaujantis Baudžiamojo proceso kodekso 262str.3d., pagal kurią teikimas dėl nuteistojo laisvės atėmimu iki gyvos galvos perkėlimo į pataisos namus pateikiamas nuosprendį priėmusiam teismui, kuris nutartimi išsprendžia šį klausimą[29].

Taip pat pažymėtina, kad nei Bausmių vykdymo kodekse, nei baudžiamojo proceso kodekse pateikti mechanizmai nenustato, po kiek laiko nuo nutarties atsisakyti perkelti nuteistąjį į pataisos namus priėmimo dienos kalėjimo administracija vėl gali teikti teismui teikimą dėl nuteistojo laisvės atėmimu iki

[29] Blaževičius J., Usik D., Švedas G., "Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso komentaras". Teisinės informacijos centras. Vilnius, 2004. P.466.

gyvos galvos perkėlimo iš kalėjimo į pataisos namus. Bausmių vykdymo kodekso komentare siūloma, atsižvelgiant į teismo priimto sprendimo motyvus, pagal analogiją vadovautis Bausmių vykdymo kodekso 164 str. 4 dalyje nustatyta taisykle, kuri leidžia pateikti pakartotinį teikimą dėl lygtinio paleidimo iš pataisos namų ne anksčiau kaip po šešių mėnesių po teismo nutarties atsisakyti nuteistąjį lygtinai paleisti iš pataisos įstaigos priėmimo dienos.

3.3. Nuteistųjų diferencijavimo pataisos įstaigoje procesas ir mechanizmai

Nuteistųjų laisvės atėmimu diferenciacija – tai skirtingų bausmės vykdymo sąlygų skirtingoms nuteistųjų laisvės atėmimu grupėms sudarymas, atsižvelgiant į kiekvieno nuteistojo asmenybę, elgesį bausmės atlikimo metu, nustatytų pareigų ir draudimų laikymąsi, požiūrį į darbą ir mokymąsi, reagavimą į psichologinį poveikį ir socialinės reabilitacijos priemones, siekiant individualizuoti bausmės atlikimą. Taigi diferenciacijos esmę sudaro bausmės individualizavimas, galimybė nuteistajam, priklausomai nuo elgesio bausmės atlikimo metu, daryti įtaką savo paties teisinei padėčiai. Kaip jau buvo aprašyta aukščiau, tiek klasifikavimo, tiek diferenciacijos tikslas yra tas pat – efektyvi nuteistojo pataisa laisvės atėmimo bausmės metu, tačiau priemonės ir aplinkybės, kuriomis vykdomi šie procesai skiriasi iš esmės. Suklasifikavus nuteistuosius pagal tam tikrus bendruosius požymius, teismas nustato kiekvienam nuteistajam pataisos įstaigos rūšį, o tardymo izoliatoriaus administracija, vadovaudamasi Kalėjimų departamento direktoriaus nustatyta tvarka ir kriterijais, skiria nuteistąjį į konkrečią pataisos įstaigą.

Atvykęs į bet kurią pataisos įstaigą, nuteistasis paskiriamas į paprastąją grupę, tačiau pačių grupių kiekis ir turinys, kaip žinia, skirtingų rūšių įstaigose yra skirtingas. Pataisos namuose nuteistieji diferencijuojami į tris grupes (paprastoji, lengvoji ir drausmės), kalėjimuose į dvi grupės (paprastoji ir drausmės) bei nepilnamečių pataisos namuose taip pat į dvi grupes (paprastoji ir lengvoji). Šių grupių buvimas ir yra vienas iš bausmių vykdymo teisės reformos pamatinių idėjų, viena iš pagrindinių priemonių diferencijuotų bausmės atlikimo sąlygų sudarymui. Tačiau grupių sistema nėra tokia vientisa ir paprasta, kaip atrodo iš pirmo žvilgsnio. Analizuojant praktinius grupių sistemos įgyvendinimo mechanizmus, galima įžvelgti ir tam tikrų prieštaringumų. Apie skirtingą grupių kiekį ir pobūdį skirtingų rūšių pataisos įstaigose, reglamentavimo požiūriu, jau kalbėjau atliekant teorinę tyrimo dalį 1.4. poskyryje, todėl nenorėdamas kartotis akcentuosiu praktinę šios srities reglamentavimo reikšmę ir pabrėšiu, kad mano manymu grupių skirstymo skirtumai skirtingų rūšių pataisos įstaigose, prieštarauja bendrai šios sistemos koncepcijai ir palieka ne vienodą galimybių spektrą pagrindiniam diferenciacijos subjektui – pataisos įstaigos administracijai. Pavyzdžiui, Bausmių vykdymo kodekso 84 straipsnis teigia, kad nuteistieji kalėjimuose suskirstomi į paprastąją ir drausmės grupes. Taigi į tokios rūšies pataisos įstaigą bausmę atlikti pasiųstas nuteistasis, atvykęs į laisvės atėmimo vietą bus paskirtas į paprastąją

grupę, tačiau, kad ir kaip gerai jis besielgtų bausmės atlikimo metu, į geresnes laikymo sąlygas suteikiančią grupę jis nepateks, nes tokios grupės kalėjime nenumato įstatymas. Tokia norma, mano nuomone, akivaizdžiai palieka nuteistojo motyvacijos ir lūkesčių spragą. Tuo tarpu Bausmių vykdymo kodekso 78 straipsnis nepilnamečių pataisos namuose numato tik paprastąją ir lengvąją grupes. Taigi į nepilnamečių pataisos namus laisvės atėmimo bausmę paskirtas nuteistasis vos atvykęs bus paskirtas į paprastąją grupę, tačiau, kad ir kaip blogai jis besielgtų bausmės atlikimo metu, į griežtesnes bausmės atlikimo sąlygas numatančią grupę nuo pat atvykimo jis niekada nepateks, nes tokios grupės taip pat nenumato įstatymas. Vadinasi atsakomybės už tokio nuteistojo neigiamą elgesį spektras susiaurinamas vienos iš labai svarbių pataisos prielaidų – efektyvios diferenciacijos sąskaita. Atvirosios kolonijos nuteistųjų teisinės padėties neįtakoja iš viso jokios elgesio grupės, jų visiškai nenumato įstatymas. Tačiau tai irgi yra pataisos įstaiga, siekianti to paties tikslo – efektyvios nuteistųjų pataisos. Be abejo, nuteistojo teisinę padėtį ir pataisos svertus apsprendžia ne vien tik grupės, tačiau manau, kad tokia sistema yra per daug nelanksti ir nesuderinta. Mano manymu visų rūšių pataisos įstaigose turėtų būti vienoda trijų grupių (gal net keturių, apie galimą ketvirtąją grupę plačiau paskutiniame skyriuje) sistema, tik pagal kiekvienos pataisos įstaigos rūšies pobūdį gali skirtis pareigų ir teisių apimtys kiekvienoje atskiroje grupėje, tačiau išlaikant panašias teisinės padėties skirtumų proporcijas tarp grupių ir svarbiausia – vieningą bendrą sistemą, kokia ji buvo numatoma dar teisinės sistemos reformos metmenyse. Tokiu būdu būtų aiškiau ir labiau suvienodintai įgyvendinamas Bausmių vykdymo kodekso 9 straipsnyje numatytas progresyvaus bausmių atlikimo principas, kurio esmė paprasta, bet ypatingai svarbi: geras elgesys – daugiau teisių ir lengvatų, blogas elgesys – mažiau lengvatų. Tai labiau atitiktų ir nuostatą, kad laisvės atėmimo bausmę atliekančių nuteistųjų priskyrimo pataisos įstaigų paprastajai, lengvajai ir drausmės grupėms kriterijų tikslas – nustatyti *vieningą* laisvės atėmimo bausmę atliekančių nuteistųjų priskyrimo pataisos įstaigų paprastajai, lengvajai ir drausmės grupėms, numatytoms Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso (Žin., 2002, Nr. 73-3084) 72, 76, 78 ir 84 straipsniuose, sistemą[30].

Nors didžioji dalis bausmių vykdymo teisę ir konkrečiai nuteistųjų laisvės atėmimu diferenciaciją pataisos įstaigoje analizuojančios literatūros iš esmės kalba tik apie nuteistųjų skirstymą į grupes, visgi mano manymu bent iš dalies į diferencijavimo sąvoką sutelpa ir nuteistųjų skirstymas į konkrečius lokalinius sektorius, būrius ir net gyvenamąsias patalpas. Svarbu ne tik, kad dalis tokio skirstymo kriterijų sutampa su „įprastinės“ diferenciacijos kriterijais, bet iš esmės sutampa ir pagrindinis šių veiksmų tikslas – kuo efektyvesnis nuteistojo pataisos procesas. Žvelgiant į visą pataisos įstaigų sistemą, visa tai gal kiek

[30] Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2003 m. balandžio 18 d. įsakymas Nr. 4/07-68 „Dėl laisvės atėmimo bausmę atliekančių nuteistųjų priskyrimo pataisos įstaigų paprastajai, lengvajai ir drausmės grupėms kriterijų patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2003, Nr. 38-1758. 1str.

mažiau liečia kalėjimą, nors ir ten nuteistieji atlikti bausmę į konkrečias kameras skiriami ne kažkokia atsitiktine tvarka, o vadovaujantis tam tikrais diferencijavimo kriterijais t.y. stengiantis atskirti asmenis, kurie gali daryti vieni kitiems neigiamą poveikį, linkę žudytis ir pan., tačiau kalėjime šis skirstymas nėra taip konkrečiai apibrėžtas kaip, pavyzdžiui, pataisos namuose, kur pataisos įstaiga suskirstyta į keletą, o ne retai ir į keliolika lokalinių sektorių ir būrių, kiekvienas iš kurių turi aiškiai apibrėžtus jame bausmę atliekančių nuteistųjų kriterijus (žr. 1 priedą). Pirmiausiai žinoma laikomi atskirai drausmės grupei priskirti nuteistieji, taip pat dirbantys nuteistieji, atskiriami ir vyresnio amžiaus nuteistieji nuo pačių jauniausių, sveikatos sutrikimų turintys nuteistieji, nėščios ar ką tik pagimdę moterys ir t.t. Šį skirstymą gana išsamiai reglamentuoja Pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklės, kurių VIII skyrius nustato nuteistųjų priėmimo pataisos įstaigose tvarką: su naujai atvykusiais nuteistaisiais karantino patalpose pataisos įstaigos psichologas, būrio viršininkas, vidaus tyrimų, priežiūros, asmens sveikatos priežiūros, įskaitos ir kitų tarnybų darbuotojai dirba tiriamąjį aiškinamąjį darbą ir jo rezultatus įrašo Individualaus darbo su nuteistuoju knygelėje. Pataisos namų, gydymo-pataisos namų, laisvės atėmimo vietų ligoninės, nepilnamečių pataisos namų ir kalėjimų direktoriai įsakymais sudaro komisijas, kurios nuteistuosius, pirmą kartą po nuosprendžio įsiteisėjimo iš kardomojo kalinimo vietos atvykusius į šias pataisos įstaigas, jiems dalyvaujant, priskiria paprastosioms grupėms, taip pat suskirsto į būrius, skyrius ir kameras. Skirstant nuteistuosius į būrius, skyrius, kameras atsižvelgiama į *jų neigiamos įtakos kitiems nuteistiesiems riziką, sveikatos būklę, amžių, gebėjimus užsiimti darbine veikla, kitas asmenines savybes, pataisos įstaigos psichologinės tarnybos rekomendacijas ir laikantis Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekse nustatytų nuteistųjų izoliuoto laikymo reikalavimų*.

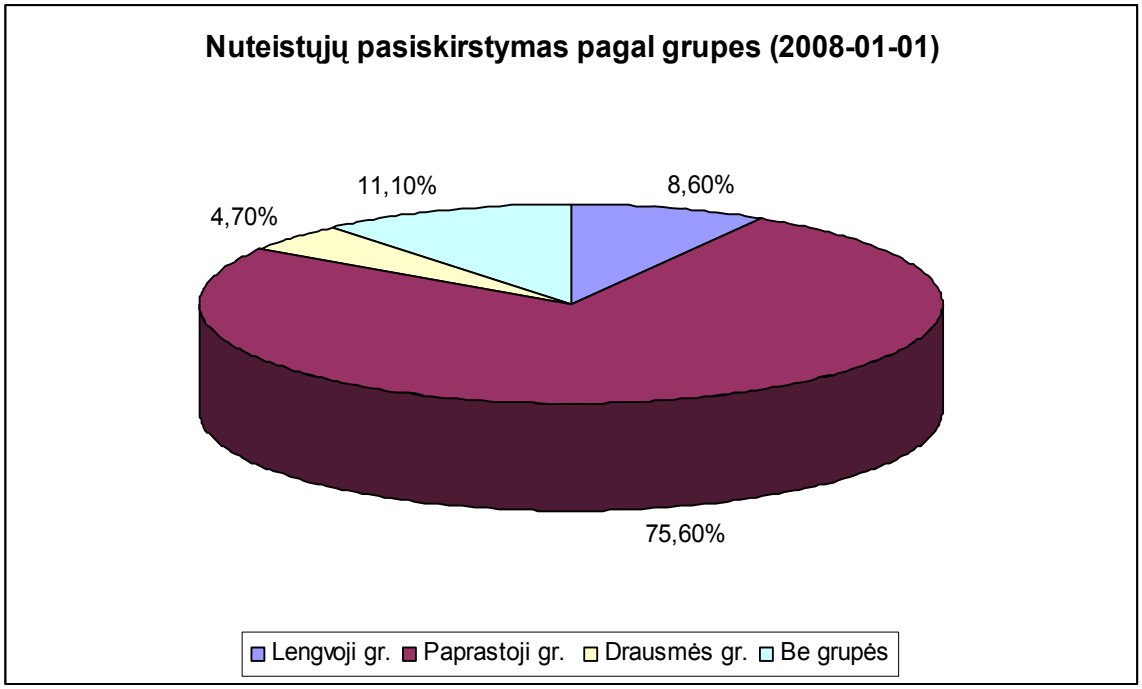
Šių nuteistųjų priskyrimas paprastosioms grupėms, taip pat suskirstymas į būrius, skyrius ir kameras įforminamas pataisos įstaigų direktorių įsakymais, remiantis šiame punkte nurodytų komisijų protokolais.

Šia tvarka taip pat vadovaujamasi nuteistuosius perkeliant iš būrio, skyriaus ar kameros į kitą būrį, skyrių ar kamerą, be to, atsižvelgiama ir į nuteistųjų elgesį bausmės atlikimo metu[31].

Taigi skirstymas į grupes yra tikrai ne vienintelis, tačiau ko gero pagrindinis veiksmas vykdant nuteistųjų laisvės atėmimu diferenciaciją pataisos įstaigoje. Teisės aktai ir jų taikymo praktika nulėmė, kad didelei daliai nuteistųjų šis diferencijavimas ir lieka tik galimybių lygmenyje t.y., jeigu jie bausmės atlikimo metu sistemingai ar itin piktybiškai nepažeidinėja tvarkos, tačiau ir nerodo iniciatyvos dalyvauti socialinės reabilitacijos programose, mokytis ar dirbti, tokie nuteistieji paprastai viso bausmės atlikimo metu taip ir nepakeičia grupės, įkurią jie buvo paskirti atvykę atlikti laisvės atėmimo bausmę. Kitos gi grupės (lengvoji ir drausmės) sudaro tik apie 13% visų laisvės atėmimo bausme nuteistų asmenų. Kaip jau

[31] Teisingumo ministro 2003 m. liepos 2 d. įsakymas Nr. 194 „Dėl Pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklių patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2003, Nr. 76 – 3498.

minėta, dalis nuteistųjų laisvės atėmimu (atvirojoje kolonijoje) iš viso nepaskiriami į jokią iš grupių. (žr. 5 pav.).

Šaltinis: sudaryta pagal Kalėjimų departamento ir jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių 2007 metų veiklos pagrindiniai duomenys, 2008, p. 14

5 pav. **Visų laisvės atėmimo bausmę atliekančių nuteistųjų pasiskirstymas pagal grupes**

Skiriant nuteistuosius į grupes, taip pat pervedant juos iš vienos grupės į kitą, itin svarbus ir kitas žinybinis teisės aktas – Kalėjimų departamento direktoriaus 2003-04-18 įsakymas Nr. 4/07-68 „Dėl laisvės atėmimo bausmę atliekančių nuteistųjų priskyrimo pataisos įstaigų paprastajai, lengvajai ir drausmės grupėms kriterijų patvirtinimo“. Šis teisės aktas buvo priimtas siekiant sklandžiai įgyvendinti Teisinės sistemos reformos metmenyse ir naujajame LR BVK numatytą grupių įvedimo reformą, nustatyti vieningą laisvės atėmimo bausmę atliekančių nuteistųjų priskyrimo grupėms kriterijų sistemą, diferencijuojant ne tik naujai laisvės atėmimo bausme nuteistus asmenis, bet ir tuo metu pataisos įstaigose jau bausmę atlikinėjusius nuteistuosius. Tačiau šis teisės aktas ir jo kriterijai (kurie nėra susiję su naujųjų kodeksų įsigaliojimo momentu) taikytini ir šiuo metu galioja.

Pagal šį teisės aktą, *nuteistųjų priskyrimo pataisos įstaigos drausmės grupei kriterijai yra*:

1. Pataisos namų drausmės grupei priskiriami nuteistieji, kurie Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso įsigaliojimo metu atliko bausmę perkelti į kamerų tipo patalpas vadovaujantis Lietuvos Respublikos pataisos darbų kodekso 69 straipsnio 1 dalimi.

2. Kalėjimo drausmės grupei priskiriami:

2.1. nuteistieji, kurie Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso įsigaliojimo metu atliko bausmę kalėjime griežtojo režimo sąlygomis pagal Lietuvos Respublikos pataisos darbų kodekso 33 straipsnį;

2.2. nuteistieji, perkelti į pataisos namų kamerų tipo patalpas, Kalėjimų departamento direktoriaus pasiųsti šią nuobaudą atlikti kalėjime.

3. Drausmės grupei priskiriami nuteistieji, perkelti iš kitų pataisos įstaigų toliau atlikti bausmę, jei jie ankstesnėje pataisos įstaigoje buvo priskirti drausmės grupei.

4. Pataisos namų ir kalėjimo drausmės grupei gali būti priskiriami paprastosios grupės nuteistieji, sistemingai pažeidinėjantys arba itin piktybiškai pažeidę režimą.

5. Draudžiama perkelti nuteistuosius, priskirtus pataisos įstaigos lengvajai grupei, į drausmės grupę.

Nuteistųjų priskyrimo pataisos įstaigos lengvajai grupei kriterijai:

1. Pataisos namų lengvajai grupei priskiriami nuteistieji, kurie iki Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso įsigaliojimo atliko ne mažiau kaip vienerius metus paskirtos bausmės, neturi galiojančių nuobaudų ir kuriems buvo suteiktos pagerintos laikymo sąlygos, numatytos Lietuvos Respublikos pataisos darbų kodekso 23–25 straipsniuose.

2. Pataisos namų ir nepilnamečių pataisos namų lengvajai grupei gali būti priskiriami nuteistieji, atliekantys bausmę paprastojoje grupėje, atlikę ne mažiau kaip vienerius metus, o nepilnamečiai, atlikę ne mažiau kaip šešis mėnesius paskirtos bausmės:

2.1. neturintys galiojančių nuobaudų;

2.2. aktyviai dalyvaujantys socialinės reabilitacijos bei užimtumo programose;

2.3. dirbantys arba besimokantys, jeigu jiems dirbti arba mokytis pasiūlė pataisos įstaigos administracija;

2.4. nuteistieji, perkelti iš kitų pataisos įstaigų toliau atlikti bausmę, jei jie ankstesnėje pataisos įstaigoje buvo priskirti lengvajai grupei.

3. Pataisos įstaigos administracija turi atsižvelgti į nuteistojo rodomą iniciatyvą savanoriškai atlyginti nusikaltimu padarytą žalą, jeigu tokia žala buvo padaryta.

4. Draudžiama perkelti nuteistuosius, priskirtus pataisos įstaigos drausmės grupei, į lengvąją grupę.

Nuteistųjų priskyrimo pataisos įstaigos paprastajai grupei kriterijai yra:

1. Pataisos namų paprastajai grupei priskiriami:

Nuteistieji, Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso įsigaliojimo metu atliekantys bausmę pataisos namuose (buvusiose pataisos darbų kolonijose), nepriskirti drausmės ir lengvajai grupei;

Nuteistieji, kuriems po Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso įsigaliojimo paskirta bausmę atlikti pataisos namuose, naujai atvykę į pataisos namus;

Nuteistieji, perkelti iš kitų pataisos įstaigų toliau atlikti bausmę, jei jie ankstesnėje pataisos įstaigoje buvo priskirti paprastajai grupei;

Nuteistieji, Kalėjimų departamento direktoriaus nutarimu perkelti iš nepilnamečių pataisos namų į pataisos namus;

Ne mažiau kaip pusę paskirtosios bausmės atlikę nuteistieji, perkelti iš kalėjimo į pataisos namus tęsti bausmės atlikimą;

Drausmės grupės nuteistieji, kuriems prieš terminą panaikinama anksčiau paskirta nuobauda – perkėlimas iš paprastosios į drausmės grupę;

Lengvosios grupės nuteistieji, sistemingai pažeidinėjantys arba itin piktybiškai pažeidę režimą.

2. Nepilnamečių pataisos namų paprastajai grupei priskiriami:

Nuteistieji, Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso įsigaliojimo metu atliekantys bausmę nepilnamečių pataisos namuose (buvusiose auklėjimo darbų kolonijose), nepriskirti lengvajai grupei;

Nuteistieji, kuriems po Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso įsigaliojimo paskirta bausmę atlikti nepilnamečių pataisos namuose, naujai atvykę į nepilnamečių pataisos namus;

Lengvosios grupės nuteistieji, sistemingai pažeidinėjantys arba itin piktybiškai pažeidę režimą.

3. Kalėjimo paprastajai grupei priskiriami:

Nuteistieji, kuriems teismo nuosprendžiu ar nutartimi paskirta bausmę atlikti kalėjime ir kurie nepriskirti drausmės grupei;

Drausmės grupės nuteistieji, kurie dėl sveikatos būklės turi būti perkelti į paprastąją grupę[32].

Nors teisės aktas gana išsamiai aptaria pagrindinius diferencijavimo pataisos įstaigose kriterijus ir gali būti pagrįstai laikomas vienu svarbiausių diferencijuojant nuteistuosius, visgi praktiškai jį įgyvendinant kyla kai kurių keblumų. Kaip svarbi sąlyga, perkeliant nuteistuosius į lengvąją grupę, įsakyme numatyta nuteistojo iniciatyva savanoriškai atlyginti nusikaltimu padarytą žalą, jeigu tokia žala buvo padaryta. Tačiau reikia pastebėti, kad žalos atlyginimo klausimas dažnai taip ir lieka neišspręstas ne tik iki perkėlimo į lengvąją grupę, bet ir iki bausmės atlikimo pabaigos. Akivaizdu, kad šiuo požiūriu, netgi ankstesnysis Pataisos darbų kodeksas, kuris buvo pakeistas kaip daugeliu atžvilgių pasenęs, žymiai labiau gynė nukentėjusių asmenų teises žalos atlyginimo srityje, efektyviau buvo užtikrinama teisė į nukentėjusiajam priteistų ieškinių atlyginimą. Remiantis „senuoju“ kodeksu, nuteistasis negalėjo būti

[32] Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2003 m. balandžio 18 d. įsakymas Nr. 4/07-68 „Dėl laisvės atėmimo bausmę atliekančių nuteistųjų priskyrimo pataisos įstaigų paprastajai, lengvajai ir drausmės grupėms kriterijų patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2003, Nr. 38-1758.

pristatomas teismui dėl lygtinio paleidimo, jeigu nebuvo atlyginęs daugiau nei pusę jam priteistų ieškinių sumos. Tai buvo tarsi dar vienas nuteistųjų diferenciacijos kriterijus. Deja, naujajame kodekse šios nuostatos neliko. Nuteistieji nėra linkę padengti nusikaltimu padarytos žalos, motyvuodami tuo, kad jiems neva bausmės atlikimo metu trūksta lėšų, mokami alimentai ar iš antstolių kontorų nėra gauti vykdomieji raštai. Kadangi žalos atlyginimas yra tik papildoma sąlyga, pataisos įstaigos administracija negali neperkelti nuteistųjų į lengvąją grupę motyvuodama vien tuo, kad yra nepadengtas civilinis ieškinys.

Dar viena minėto skirstymo į grupes teisės akto nuostata iš viso praktikoje yra *neįgyvendinama.* Priskyrimo pataisos įstaigų paprastajai grupei kriterijai numato, kad pataisos namų paprastajai grupei priskiriami drausmės grupės nuteistieji, kuriems prieš terminą panaikinama anksčiau paskirta nuobauda – perkėlimas iš paprastosios į drausmės grupę. Aukštesnę juridinę galią pagal teisės aktų hierarchiją turinčio dokumento – pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklių 204 punktas teigia, kad nuteistiesiems, turintiems galiojančių nuobaudų, negalima skirti paskatinimo priemonių, išskyrus panaikinti paskirtą nuobaudą prieš terminą. Paskatinimo tvarka nuteistajam gali būti prieš terminą panaikinama pirmiau paskirta nuobauda *ne anksčiau kaip po šešių mėnesių*, o nepilnamečiui nuteistajam – ne anksčiau kaip po *trijų* mėnesių *nuo nuobaudos atlikimo dienos*. Tai reiškia, kad neįmanoma nuteistajam panaikinti drausminės nuobaudos – paskyrimo į drausmės grupę, kol jis neatliko šioje grupėje viso jam nustatyto termino ir nepraėjo minėtas minimalus šešių (trijų) mėnesių laikotarpis. Taigi žemesnio teisės akto norma akivaizdžiai „mirusi“.

Dar viena praktinė problema - nei minėtas diferenciacijos kriterijus nurodantis teisės aktas, nei pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklės, nei kiti teisės aktai, tiksliai nenustato kaip diferencijuoti asmenį, kuris ,sakykime, atlikęs ženklią dalį laisvės atėmimo bausmės atlikimo laiko, turėjęs tam tikrą skaičių galiojančių drausminių nuobaudų ir priskirtas drausmės grupei, pataisos įstaigoje įvykdo naują nusikaltimą. Teismas nuteisia asmenį paskirdamas naują bausmę ir pridėdamas neatliktos bausmės dalį pagal ankstesnį nuosprendį bei nustatydamas bausmės pradžią skaičiuoti nuo naujojo nuosprendžio priėmimo dienos. Kadangi nuteistasis po tokio teismo posėdžio grįžta į pataisos namus, kaip naujai nuteistas su nustatyta nauja bausmės pradžia, kuri laiko atžvilgiu neišvengiamai vėlesnė už visas jo nuobaudas, tame tarpe ir paskyrimą į drausmės grupę, procesiniu požiūriu jis lyg ir turėtų būti iš karto paskirtas į paprastąją grupę, kaip ir visi naujai atvykę nuteistieji, anuliuojant ir visas kitas jo galiojančias nuobaudas. Tačiau ši situacija galimai prieštarauja progresyvaus bausmių atlikimo principui, nes pagal jį nuteistajam, nuolat sistemingai pažeidinėjančiam teisės aktus, proporcingai turi blogėti ir jo teisinė padėtis, tačiau įvykdžius dar didesnį pažeidimą, kuris teismo įvertinamas net kaip baudžiamasis nusikaltimas, reali nuteistojo teisinė padėtis bausmės atlikimo sąlygų aspektu – pagerėja, kitaip tariant, pažeidimu kuris yra sunkesnis už įprastus drausmės pažeidimus, jam sudaroma galimybė nusimesti lig tol buvusią daugybės galiojančių drausminių nuobaudų, tarp kurių ir paskyrimas į drausmės grupę, „naštą“.

Asmuo ne tik nesitaisydamas, bet atvirkščiai, darydamas dar grubesnį pažeidimą, sau užsitikrina palankesnes bausmės atlikimo sąlygas. Vienintelis realus teisinės padėties nuteistajam pabloginimas, šiuo požiūriu, yra lygtinio paleidimo netaikymas, galiojantis visam likusiam bausmės atlikimo laikui. Visi kiti teisinės padėties pokyčiai, kaip jau minėjau, praktikoje pataisos įstaigų administracijos taikomi vadovaujantis „nežinia kuo“, nes jokie teisės aktai ar teisinė literatūra šios situacijos ir įstaigos administracijos veiksmų tiksliai ir aiškiai nedetalizuoja.

Dar viena minėto Kalėjimų departamento direktoriaus įsakymo nuostata, mano manymu, gali būti tikrai diskutuotina. Šiame teisės akte nustatoma, kad jokiomis aplinkybėmis asmuo negali būti perkeliamas tiesiai iš lengvosios į drausmės grupę, ir atvirkščiai – iš drausmės į lengvąją. Iš pirmo žvilgsnio teoriniu požiūriu ši mintis atrodo logiška. Tokia nuostata siekiama baudimo ir skatinimo sistemoje išvengti kraštutinumų, išlaikyti tam tikrą nuteistojo teisinės padėties pokyčių tęstinumą. Tačiau praktikoje (ypatingai kalbant apie pataisos namus), tai kartais tebūna dar vienas, pataisos įstaigos administracijos efektyvų reagavimą į situaciją paraližuojantis veiksnys. Sakykime, jeigu nuteistasis, atliekantis bausmę lengvojoje grupėje, įvykdo itin piktybišką pažeidimą (kartais balansuojantį ant baudžiamosios atsakomybės ribos), diferencijavimo požiūriu maksimalus veiksmas, kokį įstaigos administracija gali taikyti nuteistajam, tai jo sugražinimas atgal į paprastąją grupę, kur bausmę atlieka dauguma įstaigos nuteistųjų, iš kurių didelė dalis nėra nei karto bausti už drausmės pažeidimus. Dar sudėtingesnis būna atvirkštinis veiksmas, kai nuteistasis sakykime atlikęs dalį bausmės įvykdo vieną itin piktybišką pažeidimą ir perkeliamas iš paprastosios į drausmės grupę 1 metų laikotarpiui. Kaip gerai besielgtų toks nuteistasis, kiek nuoširdžiai jis bevykdytų visus įmanomus pataisos kriterijus atlikdamas bausmę drausmės grupėje, pagal aukščiau minėtą PĮ vidaus tvarkos taisyklių 204 punktą, skatinamas jis gali būti ne anksčiau, kaip praėjus 6 mėnesiams po nuobaudos įvykdymo pabaigos, t.y. ne anksčiau kaip po pusantrų metų nuo nuobaudos paskyrimo. Be to, pagal tą patį taisyklių punktą jis gali būti skatinamas tik panaikinant anksčiau paskirtos nuobaudos galiojimą, todėl skatinimo perkeliant į lengvąją grupę dar tektų palaukti, vadinasi patekti į lengvąją grupę toks asmuo idealiu atveju gali maždaug po 2 metų po nuobaudos paskyrimo datos. Turint omenyje tai, kad net 61,9 % visų nuteistųjų laisvės atėmimu sudaro nuteistieji, kurių paskirtoji bausmė yra iki 5 metų (duomenys 2008-01-01), minėtą 2 metų laikotarpį pagrįstai galima vadinti per ilgu, ribojančiu efektyvų administracijos reagavimą į nuteistojo elgesio pokyčius ir pataisą. Suprantama, kad itin piktybiškas drausmės pažeidimas turi susilaukti adekvačios atsakomybės, tačiau turint omeny prieš keletą metų įvykusią baudžiamosios politikos reformą, kada ženkliai sumažėjo paskirtos laisvės atėmimo bausmės laiko vidurkis, mano minėtame pavyzdyje ir kitokiuose panašiose situacijoje atsidūręs nuteistasis, tiesiog gali nematyti jokių perspektyvų savo teisinės

padėties gerinimui iki pat bausmės pabaigos, o tai savo ruožtu labai pakerta asmens motyvaciją taisytis, laikytis pataisos įstaigos režimo reikalavimų.

Žiūrint kiek plačiau, mano manymu daugelis panašių, kaip aukščiau minėti terminai, yra arba peržiūrėtini, arba kai kuriais atvejais net ir iš viso nereikalingi. Kad ir vertinant patį skyrimą į drausmės grupę. Pataisos įstaigos direktorius, skirdamas nuteistajam šią nuobaudą ir nustatydamas jos vykdymo terminą, natūraliai atsižvelgia tik į to momento aplinkybes, t.y. kitus galimus nuteistojo pažeidimus ar turimas galiojančias nuobaudas, ankstesnius skatinimus, į paties pažeidimo pobūdį ir panašiai. Visa procedūra daug kuo panaši į baudžiamąją teiseną, kai paskiriama laisvės atėmimo bausmė. Tačiau priešingai nei laisvės atėmimo bausmės terminą, nuteistojo paskyrimo į drausmės grupę terminą įstaigos direktorius, net ženkliai pasikeitus aplinkybėms peržiūrėti negali. Kitaip tariant, kaip minėta aukščiau aprašytame pavyzdyje, jeigu direktorius paskiria nuteistąjį į drausmės grupę metų laikotarpiui, ši nuobauda tampa jau neperžiūrima, o pasibaigus buvimo drausmės grupėje laikui ir praėjus nustatytam terminui (šešių/trijų mėnesių) galimai peržiūrimas tik šios nuobaudos galiojimo laikas.

Net ir kalbant apie nuobaudas, kurios mano manymu taip pat labai susiję su nuteistųjų diferencijavimu, nes jį tiesiogiai įtakoja, praktikoje tas PĮ vidaus tvarkos taisyklėse nustatytas 6 mėnesių (3 mėnesių) terminas po nuobaudos atlikimo pabaigos, turi netgi elementarių loginių prieštaravimų. Pavyzdžiui, nuteistajam paskyrus Bausmių vykdymo kodekso 142 straipsnyje numatytą nuobaudą – draudimą 1 mėnesį pirkti maisto produktus, šią nuobaudą, pagal anksčiau aptartą normą, galima panaikinti po 7 mėnesių (1mėnuo + 6 mėnesiai). Tuo tarpu paskyrus kitą to paties straipsnio nuobaudą – uždarymą į baudos izoliatorių 15 parų (kuri savo pobūdžiu yra akivaizdžiai griežtesnė nuobauda), šią nuobaudą panaikinti galima puse mėnesio anksčiau, t.y. po 6 mėnesių ir 15 dienų. Čia dar būtina paminėti Bausmių vykdymo kodekso 143 str. 5 punktą kur nurodoma, kad paskirta nuobauda vykdoma tuoj pat ir ne vėliau kaip per vieną mėnesį nuo jos paskyrimo. Vadinasi įstaigos administracija, turėdama objektyvių priežasčių (pvz.: baudos izoliatoriaus visiškas užpildymas) gali savo nuožiūra dar kuriam laikui atidėti nuobaudos įvykdymo datą, tuo pačiu, neesant jokio loginio pagrindo, atidedant ir nuobaudos galiojimo bei jos galiojimo panaikinimo galimybės terminus. Beje, remiantis analogiška nuostata (nuo nuobaudos atlikimo dienos) Bausmių vykdymo kodekso 143 str. 9 punktas skaičiuoja ir bendrą paskirtos nuobaudos galiojimą, tuo sukeliant analogiškas, kaip aukščiau aprašytosios, pasekmes. Visi šie teisės aktų nustatyti mechanizmai nepagrįstai iškraipo ir perdėtai formalizuoja nuteistųjų diferenciacijos procesą, o pataisos įstaigos administracijai, kaip pagrindiniam diferenciacijos subjektui, ženkliai susiaurina operatyvaus ir dinamiško reagavimo į nuteistojo elgesio ir motyvacijos pokyčius, galimybes. Mano manymu tikslingiau būtų minėtus terminus skaičiuoti nuo nuobaudos paskyrimo, ar net pažeidimo įvykdymo (išaiškinimo) datos, jeigu dėl pažeidimo buvo atliekamas tarnybinis tyrimas kuris taip pat dėl nuo nuteistojo

nepriklausančių aplinkybių nutęstų visus kitus su nuobauda susijusius terminus. Kitas variantas būtų kiek sutrumpinti minėtus terminus ir nustatyti juos tik kaip rekomendacinio pobūdžio, arba iš viso jų atsisakyti, o reguliariai rengiamuose pataisos įstaigų vadovų bei personalo seminaruose ir mokymuose organizuoti diskusijas šiomis temomis, ir tokiu būdu sudaryti sąlygas panašiai veiksmų praktikai visose pataisos įstaigose.

Dar vienas svarbus veiksnys, kurį mano manymu būtina aptarti tyrinėjant nuteistųjų diferenciacijos mechanizmų praktinį taikymą, tai lygtinis paleidimas iš pataisos įstaigos bei lygtinis atleidimas nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą. Lygtinį paleidimą iš pataisos įstaigos reglamentuoja Bausmių vykdymo kodekso 157 straipsnis, o lygtinį atleidimą nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą nustato Baudžiamojo kodekso 77 straipsnis. Abiem atvejais sprendimus, dėl šių priemonių taikymo nuteistiesiems, pagal minėtuose straipsniuose nustatytus kriterijus, priima teismas. Tačiau daugumos minėtų kriterijų atitikimą, prieš teikiant teismui, vertina ir savo rekomendacijas pateikia pataisos įstaigos administracija. Dar daugiau, teikimas dėl lygtinio atleidimo nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą, Bausmių vykdymo kodekso 140 straipsnio 4 dalyje įvardijamas kaip pataisos įstaigos administracijos paskiriama skatinimo priemonė. Todėl abu šie procesai galima sakyti patenka tiek į klasifikavimo, tiek į diferencijavimo procesų erdvę. Klasifikavimo požiūriu, teismas įvertina pateiktų aplinkybių ir kriterijų atitikimą teisės aktų nuostatoms ir priima sprendimą atskirti šiuos geriau besielgiančius nuteistuosius nuo kitų, pakeičiant jiems bausmės sąlygas, t.y. laisvės atėmimą pakeičiant gyvenimu laisvėje, pataisos inspekcijų priežiūra, tam tikrais įstatyme numatytais suvaržymais ir įpareigojimais. Taip pat ir skiriant suvaržymus bei įpareigojimus, teismas vėlgi atlieka klasifikavimą, nes kiekvienam atskiram nuteistajam šių suvaržymų bei įpareigojimų apimtys ir trukmė paskiriama individualiai, atsižvelgiant į daugelį aplinkybių. Tuo tarpu diferenciacijos požiūriu, nuteistojo teikimas teismui dėl lygtinio paleidimo arba lygtinio atleidimo nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą, yra tarsi sėkmingos diferenciacijos pabaiga, galutinis diferencijavimas, rodantis, kad būtent šitas nuteistasis sėkmingai pasitaisė ir jo teisinę padėtį galima keisti į nesusijusią su laisvės atėmimu. Visgi tiriant šį lygtinių paleidimų procesą praktiniu įgyvendinimo požiūriu, mano manymu teismo vaidmuo šiose procedūrose yra pernelyg didelis. Kai kuriose užsienio šalyse (pvz.: Švedijoje) sprendimą dėl nuteistojo lygtinio paleidimo taikymo priima pataisos įstaigos administracija. Manau, kad tokia sistema yra daug efektyvesnė, nes žymiai tiksliau įgyvendina jai keliamus tikslus. Pavyzdžiui, teismui dėl lygtinio paleidimo pristatomas 12 metų laisvės atėmimo nuteistas asmuo, kuriam dar likę 5 metai neatliktos bausmės laiko. Pataisos įstaigos administracija, 7 metus stebėjusi nuteistojo pataisą, teikime nurodo, kad nuteistasis keletą pastarųjų metų nėra padaręs jokio drausmės pažeidimo, paskirtas į lengvąją grupę, dirba, savo noru padengęs priteistus civilinius ieškinius, aktyviai dalyvauja socialinės reabilitacijos programose, 12 kartų paskatintas, turi

šeimą ir vaikų su kuriais palaiko glaudžius socialinius ryšius. Visa tai įvertinusi pataisos įstaigos administracija siūlo teismui teikimą tenkinti ir paleisti nuteistąjį lygtinai. Teismas priima sprendimą nepaleisti nuteitojo motyvuodamas tuo, kad įvykdytas sunkus nusikaltimas, asmuo teistas jau 4 kartą, likusi neatlikta dar gana ženkli bausmės dalis, tokiu būdu nėra pasiekta bausmės paskirtis nurodyta Baudžiamojo kodekso 41 straipsnio 2 dalyje. Šioje situacijoje akivaizdi nuomonių priešybė tarp pataisos įstaigos administracijos ir teismo. Kas teisus šioje situacijoje? Mano manymu labiau teisi visgi yra pataisos įstaigos administracija. Lygtinis paleidimas savo esme yra nuteistojo pataisos proceso įvertinimas, o ne jo ankstesnių teistumų ar įvykdyto nusikaltimo sunkumo analizė. Šioje situacijoje teismas tarsi vykdo „antrinį nubaudimą“ už nusikaltimą ir netgi galima sakyti prieštarauja Bausmių vykdymo kodeksui, kur nurodoma, kad gali būti lygtinai paleisti iš pataisos įstaigų asmenys, laikomi pataisos namuose lengvosios grupės sąlygomis, taip pat asmenys, nuteisti laisvės atėmimu daugiau kaip šešeriems metams už dėl neatsargumo padarytus nusikaltimus, kuriems teismas nustatė atlikti bausmę atvirose kolonijose, – kai jie yra faktiškai atlikę ne mažiau kaip pusę paskirtos laisvės atėmimo bausmės[33]. Taigi kyla pagrįstas klausimas, koks šioje lygtinio paleidimo sistemoje realus teismo vaidmuo. Jeigu teismas, priimdamas sprendimą dėl lygtinio paleidimo vadovaujasi tokiais kriterijais kaip ankstesni teistumai, įvykdyto nusikaltimo sunkumas ar likusios neatliktos bausmės dydis, kiek jo sprendimas adekvatus, t.y. atitinka pačią lygtinio paleidimo esmę. O jeigu teismas priimdamas tokį sprendimą vadovaujasi administracijos pateiktais apibendrinimais apie nuteistojo elgesį bausmės atlikimo metu ir pataisą, ir jo sprendimas tėra administracijos siūlymo patvirtinimas, tai ar reikalingas iš viso šiame procese teismo buvimas. Dar daugiau, su logika prasilenkia lygtinio atleidimo nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą taikymas. Kaip minėjau bausmių vykdymo kodeksas tokį teikimą teismui apibrėžia kaip administracijos taikomą paskatinimo priemonę, kuri pagal paskatinimo priemonių hierarchiją yra aukščiau už, pavyzdžiui, perkėlimą į lengvąją grupę. Tačiau administracijai paskyrus šią paskatinimo priemonę, o teismui atmetus tokį teikimą, nuteistasis realiai iš šios paskatinimo priemonės negauna visiškai jokio motyvacinio ar skatinamojo efekto. Tokia paskatinimo priemonė iš esmės lieka beprasmė.

Mano nuomone, įvertinus visus šiuos pateiktus pavyzdžius galima teigti, kad lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigos ir lygtinio atleidimo nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą institutas, kaip galutinė ir viena svarbiausių nuteistųjų diferenciacijos proceso dalių, turėtų būti didžiąja dalimi perkeltas į pataisos įstaigos administracijos veiksmų lauką. Būtų logiška, kad sprendimą dėl nuteistojo lygtinio paleidimo priimtų tie, kurie dirba su šiuo asmeniu kiekvieną dieną, mato jį įvairiausiose situacijose ir tik jie (pataisos

[33] Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 89 – 2741.

įstaigos administracija) gali tiksliausiai įvardinti nuteistojo resocializaciją ir pataisą. Pataisos įstaigos sprendimą (teigiamą ar neigiamą) teismui galėtų apskusti nuteistasis arba atitinkamas prokuroras.

Apibendrinant šį poskyrį galima daryti išvadas, kad nuteistųjų laisvės atėmimu diferenciacijos procesas yra dinamiškas nuolat kintantis ir trunkantis visą bausmės atlikimo laiką procesas, kuriuo siekiama operatyviai reaguoti į kiekvieno nuteistojo elgesio korekciją ir padėti jam pasitaisyti. Tačiau kai kurios teisės normos, reguliuojančios šią sritį, yra per daug formalizuotos ir iš dalies apriboja veiksmų laisvę pagrindiniam diferenciacijos subjektui – pataisos įstaigos administracijai. Yra ir tokių teisės normų, kurios įneša bereikalingą dviprasmybę, o kai kurios netgi iš viso yra neveikiančios. Šią situaciją iš dalies suponuoja tai, kad bausmės individualizavimo principas, kuris yra vienas iš pamatinių akmenų visos nuteistųjų diferenciacijos procese, yra palyginti naujas reformuojamoje teisinėje sistemoje. Todėl ateityje vykdant teisės aktų pakeitimus, susijusius su nuteistųjų laisvės atėmimu diferenciacija, derėtų į tokius procesus kaip nuteistųjų skirstymas į grupes, būrius, kameras, jų baudimas, skatinimas ar teikimas teismui dėl lygtinio paleidimo, pažvelgti ne perdėtai detalizuoto ir formalizuoto reglamentavimo požiūriu, o žvelgti į minėtus procesus per jų tikslus ir paskirtį.

3.4. Klasifikavimo ir diferencijavimo sėkmę lemiantys veiksniai

Nuteistųjų laisvės atėmimu klasifikavimo ir diferenciacijos tikslas yra tas pat – sudaryti kuo palankesnes sąlygas efektyviai nuteistųjų pataisai visos laisvės atėmimo bausmės metu. Taigi, sėkmingas nuteistųjų klasifikavimas ir diferenciacija yra viena iš svarbiausių efektyvios nuteistųjų pataisos prielaidų. Visų šio proceso sėkmę lemiančių veiksnių įvardyti, be abejo, nepavyks, nes jų yra labai daug, tačiau pamėginsiu patyrinėti keletą, mano manymu, pagrindinių.

Klasifikavimo sėkmę lemia keli veiksniai: skirstymo į grupes tikslai, kriterijai ir subjektas, atliekantis skirstymą. Būtina pabrėžti, kad nuteistųjų klasifikavimas yra procesas, o ne vienkartinis faktas. Nuteistųjų perklasifikavimas siejamas su aplinkybių, kurios buvo klasifikavimo kriterijumi, pasikeitimo bausmės atlikimo metu galimybe[34]. Manau šis skirstymas bendrąja prasme gal kiek per siauras, tačiau pagrindiniai aspektai akivaizdūs. Subjektus atliekančius skirstymą tyrinėjau 4.1 poskyryje. Skirstymo į grupes tikslai taip pat aptarti daugelyje darbo vietų, todėl kiek plačiau galima paanalizuoti skirstymo kriterijus.

Norint, kad klasifikavimo procesas vyktų sėkmingai, turi būti sudaryta aiški, išsami, visiems privaloma klasifikavimo kriterijų sistema, kurią efektyviai galėtų taikyti klasifikavimą vykdantys

[34] G. Švedas. Laisvės atėmimo bausmė: baudžiamosios politikos, baudžiamieji teisiniai ir vykdymo aspektai. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. P.98.

subjektai. Nuteistųjų laisvės atėmimu klasifikavimą numato baudžiamoji teisė ir bausmių vykdymo teisė. Abiejų šių teisės šakų normos išskiria kriterijus, kuriais vadovaujantis asmenys, padarę nusikalstamą veiką, yra grupuojami į tam tikras kategorijas. Klasifikacijos pagrindas yra baudžiamosios teisės nusikaltėlių skirstymas. Sugrupavus asmenis pagal baudžiamosios teisės klasifikavimo kriterijus, paskiriama bausmė. Toliau jie klasifikuojami vadovaujantis bausmių vykdymo teisės nustatytais kriterijais. Tai yra tęstinis procesas ir tarp abiejų teisės šakų klasifikacijų esantis tamprus ryšys paaiškinamas tuo, kad:

1) baudžiamosios teisės klasifikacijos kriterijus yra padarytos nusikalstamos veikos ir nusikaltėlio pavojingumas visuomenei. Į tai atsižvelgiama klasifikuojant nuteistuosius bausmių vykdymo teisėje;

2) abiejų teisės šakų nusikaltėlių ir nuteistųjų laisvės atėmimu klasifikacijos uždaviniai yra tie patys – užtikrinti, kad būtų pasiekti laisvės atėmimo bausmės vykdymo tikslai (Baudžiamojo kodekso 41 straipsnis, Bausmių vykdymo kodekso 1 straipsnis)[35].

Baudžiamojoje teisėje nuteistieji klasifikuojami pagal šiuos pagrindinius kriterijus – pagal *padarytas nusikalstamas veikas* (Baudžiamojo kodekso 11 straipsnis, 12 straipsnis), pagal *asmenybės pavojingumą visuomenei* (Baudžiamojo kodekso 27 straipsnis), pagal *amžių* (Baudžiamojo kodekso 13 straipsnis), pagal *kaltės formas* (Baudžiamojo kodekso 14 straipsnis), pagal *teistumą* (Baudžiamojo kodekso 97 straipsnis). Kriterijai iš pirmo žvilgsnio atrodo pakankamai gausūs, tačiau daugelis iš jų yra labai bendro pobūdžio, galiojantys masei žmonių, o ne suasmenintai kiekvienam teisiamajam.

Kai kuriuos iš aukščiau minėtų kriterijų perima ir išlaiko taip pat ir bausmių vykdymo teisė. Bausmių vykdymo teisės nustatytus klasifikavimo kriterijus galima išskaidyti į privalomus ir papildomus. Privalomų kriterijų klasifikavimo subjektai privalo laikytis, o į papildomus, esant galimybei, dera atsižvelgti. Prie privalomų kriterijų yra priskiriami tokie kriterijai kaip lytis ir amžius. Todėl atskirose patalpose, atskirose pataisos įstaigose laikomi nuteistieji vyrai ir moterys bei suaugusieji ir nepilnamečiai. Prie privalomų kriterijų taip pat galima priskirti nusikalstamos veikos pobūdį, pavojingumo visuomenei laipsnį ir nusikaltėlio asmenybės pavojingumą. Vadovaujantis šiais kriterijais nuteistieji yra skirstomi į pataisos namus atlikti laisvės atėmimo bausmę. Kaip minėjau, papildomi kriterijai nėra griežtai privalomi, į juos pataisos namų administracija gali tik atsižvelgti. Prie papildomų kriterijų galima priskirti sveikatos būklę (atskirai laikomi tik nuteistieji sergantys aktyvia tuberkuliozės forma, kitais išskirtiniais atvejais), profesinę veiklą iki nuteisimo. Pažymėtina, kad papildomus nuteistųjų laisvės atėmimu klasifikavimo kriterijus numato ir kai kurie Bausmių vykdymo kodekso straipsniai, pvz., nuteistieji, turintys teisę išvykti be sargybos arba palydos, gali būti apgyvendinti gyvenamosiose pataisos įstaigos ar kardomojo kalinimo

[35] J.Blaževičius, J.Dermontas, P.Staliioraitis, D.Usik. Penitencinė (bausmių vykdymo) teisė. – Vilnius, 2004.P.

vietos patalpose, esančiose šalia įstaigos, nėščios moterys ir vaikų iki trijų metų turinčios motinos gali būti apgyvendintos netoli pataisos namų jiems priklausančiose arba nuomojamuose gyvenamosiose patalpose ir pan. Nuteistųjų skirstymas pagal papildomus kriterijus nėra privalomas. Jis atliekamas siekiant užtikrinti saugias bausmės atlikimo sąlygas, režimo reikalavimus bei atskiroms nuteistųjų kategorijoms minimaliai sumažinti skirtumą tarp gyvenimo pataisos įstaigose ir gyvenimo laisvėje, nes šis skirtumas mažina nuteistųjų atsakomybę ir orumo supratimą.

Bausmių vykdymo teisės kriterijus aptarsiu kiek išsamiau, nes jie liečia ne tik klasifikavimo, bet ir diferencijavimo procesą. Pagal Bausmių vykdymo kodekso 70 straipsnyje nustatytus reikalavimus nuteistųjų laisvės atėmimo bausmėmis klasifikacija yra atliekama teisinio, biologinio, profesinės veiklos kriterijų pagrindu. Nuteistųjų laisvės atėmimo bausmėmis klasifikavimas **pagal teisinį kriterijų** – tai visų nuteistųjų laisvės atėmimo bausme suskirstymas į grupes priklausomai nuo padarytos veikos pobūdžio ir pavojingumo visuomenei laipsnio bei nusikaltėlio asmenybės pavojingumo.

Pagal šį kriterijų nuteistieji skirstomi taip:

1. nuteistieji, kuriems laisvės atėmimas paskirtas pirmą kartą;
2. nuteistieji, kurie anksčiau atliko laisvės atėmimo bausmę;
3. nuteistieji už tyčinius ir neatsargius nusikaltimus;
4. nuteistieji už sunkius ir labai sunkius nusikaltimus;
5. pavojingi recidyvistai;
6. nuteistieji, kuriems paskirtas laisvės atėmimas iki gyvos galvos.

Nuteistųjų laisvės atėmimo bausmėmis klasifikavimas **pagal biologinį kriterijų** – tai visų nuteistųjų laisvės atėmimu suskirstymas pagal lytį, amžių, sveikatos būklę.

Nuteistųjų laisvės atėmimu skirstymas **pagal lytį** – tai laisvės atėmimu nuteistų moterų atskyrimas nuo nuteistųjų vyrų. Šis skirstymas būtinas dėl etikos, seksualinių sumetimų, o taip pat dėl nuteistųjų moterų biologinių skirtumų.

Skirstant asmenis **pagal amžių**, nuteistieji laisvės atėmimu, kuriems nėra 18 metų amžiaus, atskiriami nuo suaugusių nuteistųjų. Šis skirstymas yra būtinas dėl kelių priežasčių. Visų pirma reikia atkreipti dėmesį į nuteistojo amžių. Nepilnamečiai yra labai jautrūs aplinkai dėl paauglystės ir su ja susijusių fiziologinių ir psichologinių pokyčių. Bręstant daugelis paauglių pradeda ieškoti savo idealų įvairiose srityse ir tampa gana kritiški visuomenei, savo tėvų ir savo trūkumų atžvilgiu. Kaip ir fizinė, taip ir pažintinė branda išryškėja palaipsniui. Brandžiai mąstyti nepradedama staiga, ir tuo, matomai galima paaiškinti tą faktą, kad daugelis paauglių pervertina savo galimybes ir atsparumą narkotikams, alkoholiui, kriminalinei patirčiai. Visa tai jiems nepatirta, nauja, tuo pačiu provokuoja išbandymams, atrodo kaip iššūkis blankioje suaugusiųjų socialinėje aplinkoje. Paauglystės laikotarpiu sunku tinkamai atskirti gėrį

nuo blogio, nes bręstant mąstymas dar yra egocentriškas. Taigi, paauglių asmenybės formavimuisi didelę įtaką turi aplinka ir asmenys, su kuriais jie bendrauja. Atskirti nepilnamečius nuo pilnamečių nuteistųjų svarbu dėl to, kad pastarieji nedarytų jiems neigiamos socialinės įtakos.

Antra svarbi priežastis, dėl kurios nepilnamečiai bausmę turėtų atlikti atskirai nuo pilnamečių, tai sumažinti galimybę įgyti kriminalinės patirties. Suaugę nusikaltėliai dažnai nepilnamečiams atrodo sektinas pavyzdys, kadangi jie dažnai yra fiziškai stiprūs ir pasitikintys savimi, neretai turtingesni už kitus, jų gyvenimo būdas atrodo pakankamai patrauklus. Paaugliui, kurio vertybių skalė dar nėra susiformavusi, visai nesvarbu, kokia kaina ir kokiais būdais tai yra įgyjama, todėl juos labai lengva įtraukti į nusikalstamą veiklą. Nors suaugę nuteistieji tiesiogiai gali ir neskatinti daryti pakartotinus nusikaltimus, tačiau jų požiūris, vertybinė orientacija gali turėti įtakos nepilnamečio pasaulėžiūros formavimuisi.

Nuteistųjų skirstymas **pagal sveikatos būklę** – tai sveikų nuteistųjų atskyrimas nuo sergančiųjų aktyvia plaučių tuberkulioze. Pataisos įstaigos administracija turi teisę atskirti nuo kitų nuteistųjų laisvės atėmimu I ir II grupės invalidus, sergančius AIDS nuteistuosius, taip pat ribotai pakaltinamus asmenis.

Nuteistųjų klasifikavimas **pagal profesinės veiklos kriterijų** – tai visų nuteistųjų laisvės atėmimu skirstymas į buvusius ar esamus politikus, teisėsaugos, teismų, prokuratūros, kontrolės, valdžios ir valdymo institucijų pareigūnus ir tokiais nedirbusius nuteistuosius. Pataisos įstaigos administracija turi teisę atskirti nuo kitų nuteistųjų buvusius ar esamus valstybės tarnautojus. Minėtų kategorijų nuteistieji bausmę atlieka atskirai siekiant sudaryti saugias bausmės atlikimo sąlygas ir išvengti keršto ar susidorojimo.

Nuteistuosius klasifikuoti **pagal pedagoginį kriterijų** – tai nuteistųjų laivės atėmimu suskirstymas į grupes priklausomai nuo to, kokius pedagoginius uždavinius spręs pataisos įstaigos administracija. Pavyzdžiui, pataisos įstaigos administracijos nuožiūra gali būti atskirti nuo kitų nuteistųjų laisvės atėmimu doro elgesio ir dirbantys nuteistieji, taip pat režimą pažeidinėjantys asmenys. Taip pat gali būti įsteigti reabilitacijos centrai, kuriuose nuteistieji būtų mokomi, kaip atsikratyti priklausomybės nuo narkotikų, alkoholio.

Teisinio, biologinio, profesinės veiklos ir pedagoginio kriterijų pagrindu yra pagrįsta visa nuteistųjų laisvės atėmimo bausmėmis klasifikacija bausmių vykdymo teisėje. Norint palengvinti šį pataisos įstaigos administracijos darbą, organizuojant nuteistųjų, atliekančių laisvės atėmimo bausmę, socialinę reabilitaciją bei siekiant padaryti jį efektyvesniu, labai svarbu atsižvelgti į nuteistojo asmenybės psichologines savybes ir jam taikomų pataisos poveikio priemonių ir metodų laipsnį. Todėl nuteistuosius laisvės atėmimo bausmėmis tikslinga būtų klasifikuoti **pagal psichologinį kriterijų** – tai nuteistųjų laisvės atėmimu suskirstymas pagal asmens savybes remiantis psichologijos mokslo ir charakterio tipų klasifikacija, tačiau

psichologinis nuteistųjų laisvės atėmimu klasifikavimo kriterijus bausmių vykdymo teisės normose, deja, neaptinkamas.

Kaip minėjau poskyrio pradžioje, svarbių klasifikavimo ir diferencijavimo procesų sėkmę lemiančių veiksnių yra ir daugiau. Kadangi šiame poskyryje analizuojamos efektyvios nuteistųjų laisvės atėmimu klasifikacijos ir diferenciacijos prielaidos, būtina aptarti ir vieną itin svarbią, tačiau dažnai dėl įvairių priežasčių nutylimą ar ignoruojamą temą, ypatingai trukdančią efektyviam nuteistųjų klasifikavimui, diferencijavimui ir pataisai – **nuteistųjų subkultūra**. Šis reiškinys dažnai laikomas neefektyvios sovietinės kalinimo sistemos palikimu, tačiau reikia pripažinti, kad šio reiškinio požymių didesne ar mažesne apimtimi galime rasti daugelyje viso pasaulio kalėjimų. Psichologai teigia, kad atskirais atvejais subkultūros grupės susidarymo pagrindas yra vertybės, kurių visuomenė nepripažįsta arba net smerkia. Bet tokia grupė išlieka visuomenės dalimi, nors gali ir atsiriboti nuo jos arba maištaudama priešpastatyti save likusiai visuomenės daliai. Subkultūros vertybės ir normos skiriasi nuo vyraujančios kultūros normų ir vertybių. Subkultūros nariai ieško skirtumo su kitais visuomenės nariais, jį pabrėžia, o jam neesant jį susikuria. Skirtumai tarp subkultūros ir vyraujančios kultūros tampa ideologijos pamatu, neretai iššūkiu ir savęs aukštinimo priemone. Toks žmonių derinys, grupė, judėjimas ir vadinamas subkultūra – kultūra kultūroje[36].

Nuteistųjų subkultūra – tai nusikaltimus padariusių arba anksčiau teistų asmenų grupėms būdingų elgsenos modelių, vertybių bei nuostatų sistema, veikianti kaip organinė bendrosios kultūros dalis. Kriminalinės subkultūros pagrindą sudaro nusikaltėlių vertybių sistema, kurią suformavo ilgametė nusikalstama veikla. Specifiniai ir daug pastovesni stabilesni kriminalinės subkultūros ryšiai egzistuoja tarp asmenų, bausmes atliekančių laisvės atėmimo įstaigose. Tokią situaciją lemia visuma nuteistųjų laikymo laisvės atėmimo įstaigose sąlygų, kurių iš esmės neįmanoma visiškai pašalinti[37]. Tokį reiškinį daugiausiai nulemia mūsų įkalinimo įstaigų sistema – kolonijos (lagerio) tipas, kai nuteistieji nuolat gyvena didelėse gyvenamosiose patalpose su dažnai dešimtimis kitų nuteistųjų, turi itin mažai arba beveik neturi saugios privačios erdvės, nuolatinis gyvenimas „minioje“ ir priveda prie itin nepageidaujamų grupinių kultūrinių pokyčių. Labiausiai nepageidaujami tokių pokyčių padariniai – valstybė valstybėje, t.y. nerašytų, dažnai tiesiog absurdiškų kriminalinio pasaulio įstatymų veikimas ir laikymasis, nelegalios valdymo hierarchijos sukūrimas, o patys bjauriausi ir netoleruotini – nuteistųjų suskirstymas į keletą kastų, dažnai lydimas pažeminimų, prievartavimų ir kitokių su elementariu žmoniškumu prasilenkiančių veiksmų. Nemalonu, bet tenka pripažinti, kad eilę metų pataisos įstaigų pareigūnai iš dalies toleruodavo šį

[36] Suslavičius A., Valickas G. Socialinė psichologija teisėtvarkos darbuotojams: vadovėlis – Vilnius: LTA, 1999. P.203
[37] Kalėjimų departamento prie LR teisingumo ministerijos direktoriaus įsakymo „Dėl nuteistųjų subkultūros reiškinio laisvės atėmimo vietose įveikos programos patvirtinimo“ PROJEKTAS. 2008 m.

procesą, kaip neatskiriamą nuo pataisos įstaigos gyvenimo realybės, nepakeičiamą, neįveikiamą. Jau šiandien galima teigti, kad ši nuostata yra klaidinga. Įgyvendinant teisinę reformą ir naujus teisės aktus, nuteistųjų subkultūros reiškinys pradėjo įgauti žymiai švelnesnę, kai kuriais aspektais netgi tik „formalią“ išraišką. Mažėja nuteistųjų subkultūros tiesiogiai įtakotų kriminalinių nusikaltimų, padaromų pataisos įstaigose, tradicijos praranda drastiškiausias formas. Labai svarbus šiuo požiūriu buvo drausmės grupės kamerų tipo laikymo sąlygų įvedimas, kas padėjo efektyviau izoliuoti ypatingai atvirai nuteistųjų subkultūrą įvairiomis formomis propaguojančius asmenis. Todėl akivaizdu, jog teisinės priemonės gali padaryti teigiamą poveikį šių žalingų procesų mažinimui. 2007 m. gruodžio 17 d. Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos rašte Nr. (1.39)-7R-11662 „Dėl Seimo kontrolierės rekomendacijos“ Kalėjimų departamentui nurodyta parengti ir patvirtinti subkultūrų įkalinimo įstaigose mažinimo strategiją ir jos įgyvendinimo priemonių planą. 2008 metais buvo parengtas „Nuteistųjų subkultūros reiškinio laisvės atėmimo vietose įveikos programos“ ir priemonių plano projektas. Patvirtinus šią programą tikėtina bus skirtas gerokai didesnis dėmesys bei finansavimas šios itin opios problemos sprendimui, o nuolatinis reiškinio monitoringas padės įsitikinti, kurios priemonės veikia efektyviausiai, kokias priemones siekiant šio reiškinio įveikos dar reiktų įdiegti.

Taigi, apibendrinant visą skyrių tvirtai galima teigti, kad ne be reikalo nuteistųjų klasifikavimą, kaip vieną iš pagrindinių bausmių vykdymo teisės reformos krypčių, numatė dar teisinės sistemos reformos metmenys. Detaliai analizuojant praktinį nuteistųjų laisvės atėmimu klasifikavimo – diferencijavimo proceso mechanizmų įgyvendinimą, mano nuomone buvo pagrįsta ir įrodyta darbo įvade iškelta hipotezė teigianti, kad *nuteistųjų laisvės atėmimu klasifikavimas ir diferencijavimas daro esminę įtaką visiems nuteistojo laisvės atėmimo bausmės vykdymo etapams, pradedant apkaltinamojo nuosprendžio paskelbimu ir baigiant nuteistojo bausmės atlikimo pabaiga.* Tyrinėjant teisės aktus atskleista ir nemažai jų trūkumų bei prieštaravimų, tačiau tai iš dalies pateisinama tuo, kad klasifikavimo ir diferenciacijos reglamentavimas bausmės individualizavimo požiūriu yra gana nauja reguliavimo sritis, svarbu, kad teisės aktų pokyčiai vyktų orientuojant juos į nuteistųjų laisvės atėmimu skirstymo proceso tikslus ir paskirtis.

Taip pat tiriant nuteistųjų diferencijavimo teisinio reglamentavimo santykį su šio reglamentavimo praktinio įgyvendinimo problematika, manau buvo patvirtinta ir kita iškelta hipotezė teigianti, kad *nuteistųjų diferencijavimo pataisos įstaigose teisinis reglamentavimas nustato nepakankamai lanksčius šio proceso įgyvendinimo mechanizmus, jie pernelyg formalūs, pagal siekiamus tikslus paliekantys ne pakankamą galimybių spektrą pagrindiniam diferenciacijos subjektui – pataisos įstaigos administracijai.* Tačiau šios hipotezės įrodymui ar paneigimui kitame skyriuje bus pateiktas atliktas kitas empirinis tyrimas – apklausa (nuteistųjų laisvės atėmimu ir pareigūnų), kuri padės labiau kompleksiškai įvertinti šios hipotezės teiginius.

4. NUTEISTŲJŲ LAISVĖS ATĖMIMU KLASIFIKAVIMO IR DIFERENCIJAVIMO TOBULINIMO TENDENCIJOS IR GALIMYBĖS. APKLAUSA

Kadangi, kaip minėta, šis darbas yra taikomojo pobūdžio, šiame skyriuje bus apžvelgta visų darbe atliktų tyrimų (teorinių ir praktinių) metu pastebėtų teisinio reglamentavimo nuteistųjų klasifikavimo ir diferenciacijos srityje, bei šio reglamentavimo praktinio taikymo trūkumų šalinimo galimybes, perspektyvas, pateiksiu empirinio tyrimo (nuteistųjų laisvės atėmimu ir pareigūnų apklausos) analizę bei pasiūlymus, taip pat viešojoje informacijos erdvėje pastebimą informaciją tiriama tema.

Aptariant tendencijas ir perspektyvas tiriama tema, svarbu laikytis nuostatos, kad teisinė sistema nėra neliečiama ir nekeičiama tobula vertybė, o tiesiog bendru visuomenės susitarimu priimtos taisyklės, kuriomis siekiama užtikrinti saugų ir tvarų visuomenės gyvenimą tos dienos aplinkybėse. O aplinkybės ir pasaulis nuolat kinta, todėl nereikia bijoti ir teisės normų adaptavimo naujai realiai situacijai. Geras to pavyzdys – kriminalinės mirties bausmės raida. Lietuvai siekiant tapti europietiška krikščioniška teisine valstybe mirties bausmės buvo atsisakyta ir šiandien didžiausia bausmė už kriminalinius nusikaltimus – kalėjimas iki gyvos galvos. Tačiau kiekvienos kriminalinės bausmės tikslas yra ne tik nubausti nusikaltimą padariusį asmenį, bet ir jį pataisyti. Kad asmuo taisytųsi, jis turi tam turėti motyvaciją. Vienintelė bausme iki gyvos galvos nuteistojo asmens motyvacija siekiant atgauti laisvę yra Lietuvos Respublikos Prezidento malonė. Reikia pripažinti, malonės tikimybė dėl nusikaltimo sunkumo yra itin maža, be to neegzistuoja jokia apeliacijos ar apskundimo sistema. Todėl nuteistojo motyvacija šios bausmės atžvilgiu yra sunkiai įsivaizduojama, o tai iš esmės užkerta kelią ir vienam bausmės tikslų – pataisai. Pokyčius šiuo požiūriu sąlygojo tarptautinė praktika ir nuteistojo Justino Butos peticija „dėl lygtinio paleidimo galimybių ir sąlygų asmenims, nuteistiems iki gyvos galvos“ (2006m.). Ši peticija, praėjusi visą valstybės institucijų karuselę galiausiai buvo pripažinta priimtina ir išjudino teisinį procesą, kuris ateityje vienokia ar kitokia forma turėtų virsti teisės normų pakeitimais, suteiksiančiais iki gyvos galvos nuteistiems asmenims tikslą ir kartu didžiulę motyvaciją keisti savo mąstymą ir elgesį.

Kalbant apie tendencijas ir perspektyvas, plečiasi požiūris ir į nuteistųjų diferenciaciją. Narkomanijos ir AIDS problemos išjudino atskirų lokalizuotų būrių asmenims, siekiantiem gyventi be narkotikų, įsteigimą visose pataisos įstaigose. Siekiant motyvuoti nuteistuosius savo noru eiti atlikti bausmę į tokį būrį, dažnai siekiama suteikti šių būrių nariams papildomų lengvatų, lygiagrečiai griežtinant apsvaigimo ir elgesio kontrolę. Tokio diferencijavimo rezultatus bus galima apibendrinti po kurio laiko, tačiau jau dabar akivaizdu, kad teigiamų rezultatų tikrai realu sulaukti.

Visgi ne visos tendencijos yra vienareikšmiškai teigiamos. Tenka konstatuoti, kad per pastaruosius 6-8 metus dauguma teisės aktų keisti labiausiai akcentuojant nuteistųjų teisių apsaugos plėtrą ir bausmės humanizavimą, dažnai ne proporcingai apribojant pataisos įstaigų administracijų galimybes ir svertus, o tuo pačiu sumažinant tiek diferenciacijos, tiek ir viso pataisos proceso efektyvumą. Visgi pastaruoju metu ši tendencija prarado pagreitį, todėl galima tikėtis, kad ateityje teisiniame reglamentavime bus atstatytas teisės teorijoje vienu svarbiausių laikomas teisių ir pareigų vienovės (nuteistiesiems) principas.

APKLAUSA. Vykdytos pataisos įstaigų pareigūnų ir ten bausmę atliekančių nuteistųjų apklausos tikslas buvo – padėti patvirtinti arba paneigti darbo įvade iškeltą hipotezę (Nr.3): *Nuteistųjų diferencijavimo pataisos įstaigose teisinis reglamentavimas nustato nepakankamai lanksčius šio proceso įgyvendinimo mechanizmus, jie pernelyg formalūs, pagal siekiamus tikslus paliekantys ne pakankamą galimybių spektrą pagrindiniam diferenciacijos subjektui – pataisos įstaigos administracijai.* Hipotezės tikslas – pateikti tiriamos srities tobulinimo galimybių ir pasiūlymų.

Apklausos anketa (žr. 2 priedą) sudaryta iš 15 uždarų klausimų (teiginių), bei vieno atviro klausimo. Atviro klausimo tikslas buvo gauti konstruktyvių pasiūlymų nuteistųjų diferenciacijos srityje. Uždari klausimai buvo suskirstyti į tris grupes po 5 teiginius. Pirmieji 5 teiginiai buvo sukonstruoti siekiant patvirtinti arba paneigti hipotezės dalį, kad *nuteistųjų diferencijavimo pataisos įstaigose teisinis reglamentavimas nustato nepakankamai lanksčius šio proceso įgyvendinimo mechanizmus.* 6 – 10 teiginiai buvo sudaryti siekiant patvirtinti arba paneigti antrąją hipotezės dalį, kad *nuteistųjų diferencijavimo pataisos įstaigoje mechanizmai yra pernelyg formalūs.* 11 – 15 teiginiai skirti patvirtinimui ar paneigimui paskutiniosios hipotezės dalies teigiančios, kad *nuteistųjų diferencijavimo pataisos įstaigoje mechanizmai palieka ne pakankamą galimybių spektrą pagrindiniam diferenciacijos subjektui – pataisos įstaigos administracijai.*

Anketos modelio sudarymo metodas – Likerto skalė[38]. Apklausos imtis 250 anketų. Grįžtamumas 86%. Užpildytos anketos gautos iš 214 respondentų, 1 užpildyta anketa sugadinta. Apklausos respondentai – tarpusavyje susiję dvi tikslinės grupės. Apklausos raštu statistinė duomenų analizė atlikta taikant aprašomosios statistikos metodus ir skaičiuojant respondentų nuomonių procentinę išraišką. Apdorota Microsoft „Excel“ programos grafinio vaizdavimo pagalba.

Apklausa (anketavimas) buvo atliekama šių metų lapkričio 10 – 22 dienomis trijose pataisos įstaigose: Marijampolės pataisos namuose, Pravieniškių 2-uosiuose pataisos namuose – atvirojoje kolonijoje ir Pravieniškių 3-iuosiuose pataisos namuose. Apklausoje dalyvavo šiose įstaigose bausmę atliekantys nuteistieji, bei minėtų įstaigų pareigūnai (žr. 1 lent.).

[38] K.Kardelis. Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. 2-asis pataisytas ir papildytas leidimas. – Kaunas, 2002.

1 lentelė. Apklausos respondentų kiekis ir apibūdinimas

Nr.	Pataisos įstaiga	Pareigūnai	Nuteistieji	Viso
1.	Marijampolės pataisos namuose	30	100	130
2.	Pravieniškių 2-uosiuose pataisos namuose – atvirojoje kolonijoje	30	40	70
3.	Pravieniškių 3-iuosiuose pataisos namuose	14	-	14
	Viso respondentų	74	140 (-1)	**214**

Apklausiant nuteistuosius, stengiantis užtikrinti kuo didesnį apklausos reprezentatyvumą, nuteistieji parinkti proporcingai, kad tarp šimto apklaustų nuteistųjų, atliekantieji bausmę lengvojoje ir drausmės grupėse nesudarytų mažiau nei 5 ir daugiau nei 10 procentų. Visos anketos nuteistiesiems įteiktos pasitelkiant būrių viršininkus, taip išvengiant tiesioginio kontakto ir apklausos autoriaus įtakos. Specialiai pasirinktos dvi skirtingos pataisos įstaigos, kurių pirmoje (Marijampolės pataisos namuose) bausmę atlieka ne pirmą kartą teisti asmenys, antroje (Pravieniškių 2-uosiuose pataisos namuose – atvirojoje kolonijoje) bausmę atlieka pirmą kartą už sunkius ir labai sunkius nusikaltimus nuteisti asmenys.

Apklausiant pareigūnus, visose įstaigose buvo pasirinkta vidurinioji pareigūnų grandis. Pareigūnams anketos įteiktos nesuteikiant jokios papildomos informacijos, taip siekiant išvengti bet kokios įmanomos apklausos autoriaus įtakos.

Apklausos duomenų analizė:

Teiginys Nr. 1. (žr. 3 priedą) ***Bausmių vykdymo kodeksas numato nuteistųjų skirstymą į grupes. Šių skirtingų grupių kiekis Jūsų manymu yra pakankamas.*** Šiuo teiginiu siekta patikrinti, ar dabartinis Bausmių vykdymo įstatyme numatomas nuteistųjų grupių kiekis garantuoja pakankamą šios sistemos taikymo lankstumą, ar, respondentų nuomone, nėra platesnio diferencijavimo poreikio (grupių skaičiaus didinimo). Pareigūnų atsakymas į šį teiginį buvo gan vienareikšmis, daugiau kaip ¾ jų pasisakė teigiamai arba labiau teigiamai. Gana ryškiai teigiamai į šį teiginį žiūrėjo ir nuteistieji. Apibendrintai galima vertinti, kad respondentai nemato jokio grupių kiekio plėtros poreikio.

Teiginys Nr. 2. (žr. 3 priedą) ***Skirtinguose būriuose turėtų skirtis bausmės atlikimo sąlygos ir dėl to nuteistojo buvimas konkrečiame būryje dažniau peržiūrimas.*** Šiuo teiginiu siekta išsiaiškinti, ar teisės aktuose ir teorinėje literatūroje su diferenciacijos procesu iš esmės tapatinant vien tik skirstymą į grupes, perdėtai nesusiaurinama diferenciacijos proceso samprata ir neužprogramuojamas per siauras šio proceso įgyvendinimo mechanizmų lankstumas. Šį teiginį dauguma respondentų palaikė, tiesa šiuo atveju visiškai sutinkančių buvo daugiausiai nuteistųjų tarpe (39%), tačiau abiejų respondentų grupėse sutinkančių su

teiginiu buvo ženkliai daugiau. Apibendrintai galima vertinti, jog abi respondentų grupės sutiko, kad ne tik bausmės atlikimo grupė, bet ir būrys, į kurį nuteistasis skiriamas pagal tam tikrus kriterijus (pavyzdys žr. 1 priedą), skirtųsi ne vien savo numeriu ar pavadinimu, bet teisės aktų pagalba taptų dar vienu diferencijuotų bausmės vykdymo sąlygų įrankiu, padedančiu efektyviau siekti diferenciacijos tikslų.

Teiginys Nr. 3. (žr. 4 priedą) ***Teisinga, kad teisės aktai, paskyrus nuteistąjį į drausmės grupę metų laikotarpiui, nenumato šio laikotarpio peržiūrėjimo galimybės tų vienerių metų eigoje, atsižvelgiant elgesį.*** Šiuo teiginiu siekta sužinoti respondentų nuomonę, ar teisės aktai, nenumatydami nuteistojo grupės peržiūrėjimo galimybės, jam atliekant bausmę drausmės grupėje, nesumažina diferencijavimo proceso įgyvendinimo lankstumo. Kitaip tariant, ar buvimo drausmės grupėje termino peržiūrėjimo galimybės nebuvimas nepažeidžia pačios grupinės sistemos principo kaitaliojant nuteistojo grupę operatyviai ir adekvačiai reaguoti į nuteistojo elgesio ir pataisos pokyčius. Respondentų grupių atsakymai šiuo klausimu išsiskyrė. Didžioji dauguma nuteistųjų nesutiko, kad tai yra teisinga, net 53% jų teigė, kad tai neteisinga arba labiau neteisinga. Tuo tarpu net 59% pareigūnų nurodė manantys priešingai. Kad į šių nuomonių priešybę pažvelgti objektyviau, tenka pasitelkti kito tyrimo duomenis. 4.3 poskyryje atliktame diferenciacijos proceso mechanizmų praktinio taikymo tyrime, analizuojant teisės aktų praktinio įgyvendinimo problemas pastebėta, kad šioje srityje yra pačių teisės aktų prieštaravimų. Priskyrimo pataisos įstaigų paprastajai grupei kriterijai numato, kad paprastajai grupei priskiriami drausmės grupės nuteistieji, kuriems prieš terminą panaikinama anksčiau paskirta nuobauda – perkėlimas iš paprastosios į drausmės grupę. Aukštesnę juridinę galią turinčio dokumento – pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklių 204 p. teigia, kad paskatinimo tvarka nuteistajam gali būti prieš terminą panaikinama pirmiau paskirta nuobauda *ne anksčiau kaip po šešių mėnesių*, o nepilnamečiui nuteistajam – ne anksčiau kaip po *trijų* mėnesių *nuo nuobaudos atlikimo dienos*. Vadinasi pirmojo teisės akto norma neįgyvendinama. Tokiu atveju reiktų vadovautis analogijos principu, kad paskyrus nuteistąjį į lengvąją grupę, vėliau nuteistajam itin piktybiškai pažeidus tvarką, ši grupė gali būti bet kada pakeista į paprastąją. Lygiai taip pat lengvai nuteistasis pagal elgesį gali būti pervestas iš paprastosios grupės (į lengvąją arba į drausmės gr.), tačiau iš vienintelės drausmės grupės, nežiūrint jokių teigiamų elgesio pokyčių, nuteistasis (sąlyginai ilgą laiką, kuris priklausomai nuo priskyrimo drausmės grupei termino, gali siekti iki pusantrų metų) negali būti pervestas į švelnesnes laikymo sąlygas numatančią grupę. Tokiu atveju, galima teigti, kad nuteistieji labiau įsigilino į šią situaciją ir jų atsakymas į teiginį adekvatus, o pareigūnai galimai tiesiog palaikė griežtesnę poziciją nuteistųjų atžvilgiu.

Teiginys Nr. 4. (žr. 4 priedą) ***Nuteistojo paskyrimo į lengvąją grupę tvarka yra aiškiai ir tiksliai reglamentuota.*** Šiuo teiginiu siekta sužinoti, ar paskyrimo į lengvąją grupę tvarka nėra reglamentuota per siaurai, neaiškiai, ar aiškūs yra teisiniai kriterijai kuriuos įgyvendinus nuteistasis yra tikras, kad jis bus

perkeltas į lengvąją grupę. Šiuo atveju respondentų grupių atsakymai iš esmės yra panašūs. Dauguma pareigūnų gana tvirtai sutiko su pateiktu teiginiu. Nuteistųjų nuomonės, visoje atsakymų skalėje pasiskirstė apylygiai, tačiau šiek tiek didesnė apsisprendusiųjų dalis visgi taip pat sutiko su teiginiu. Darytina išvada, kad respondentų nuomone, paskyrimo į lengvąją grupę tvarkos reglamentavimas yra aiškus.

Teiginys Nr. 5. (žr. 5 priedą) ***Tai, kada ir į kokią grupę bus perkeltas nuteistasis nulemia tik jo elgesys bausmės atlikimo metu.*** Šiuo teiginiu siekta išsiaiškinti, ar skirstymo į grupes teisinis reglamentavimas sudaro pakankamai lanksčius mechanizmus skirstymo į grupes įgyvendinimui priklausant tik nuo kriterijų, įtakotų valingo nuteistojo elgesio. Su teiginiu gana aiškiai sutiko abiejų grupių respondentai, pareigūnų teigiamas arba labiau teigiamas požiūris buvo itin ryškus (iš viso 76%). Galima daryti išvadą, kad respondentų nuomone perkeliant nuteistąjį iš grupės į grupę lemiamas yra kompleksiškas nuteistojo elgesio vertinimas.

Teiginys Nr. 6. (žr. 5 priedą) ***Trumpai atlikdamas bausmę nuteistasis net gerai besielgdamas negali tikėtis patekti į lengvąją grupę.*** Šiuo teiginiu siekta išsiaiškinti respondentų požiūrį, perkėlimo į lengvąją grupę mechanizmai yra per daug formalūs, nuteistasis pagal teisės aktus (LR BVK 140 str.) gali būti į lengvąją grupę paskiriamas ne anksčiau nei po 1 metų bausmės atlikimo laikotarpio, taigi nuteistiesiems kuriems skirta iki pusantrų metų laisvės atėmimo bausmė, iki lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigos galimybės termino (esant paprastoje gr.) į lengvąją grupę patekti labai sudėtinga ar net neįmanoma. Su tuo sutiko ir apklausiamieji. Ypatingai nuteistieji, kurių sutinkančių ar labiau sutinkančių su teiginiu buvo aiški dauguma (58%). Galima teigti, kad respondentų nuomone, teisės aktai per daug formalizuoja paskyrimo į lengvąją grupę tvarką, nustatant terminus, kurie sumažina gana didelio kiekio nuteistųjų galimybes dalyvauti visaverčiame diferenciacijos procese, bei jų motyvaciją.

Teiginys Nr. 7. (žr. 6 priedą) ***Lengvojoje grupėje bausmę atliekantys nuteistieji yra skatinami gerokai dažniau nei atliekantys paprastojoje grupėje.*** Šiuo teiginiu siekta išsiaiškinti, ar respondentai sutinka, kad paskyrus nuteistąjį į lengvąją grupę, jo elgesys vertinamas formaliai t.y. nuteistajam paprastai elgiantis panašiai (dirbant, mokantis, dalyvaujant socialinės reabilitacijos programose) kaip ir paprastojoje grupėje (kartais motyvacija netgi sumažėja), jis skatinamas dažniau vien dėl to, kad yra lengvojoje grupėje. Daliai respondentų šio klausimo prasmė, matomai, pasirodė kiek paini. Net 34% pareigūnų ir 27% nuteistųjų pasirinko atsakymą, jog nėra tikri dėl teiginio teisingumo. Visgi dauguma likusių abiejų respondentų grupių narių sutiko su minėtu teiginiu. Apibendrinant galima pasakyti, kad daugumos respondentų nuomone ši tendencija, gal ir ne dominuojanti, bet visgi yra.

Teiginys Nr. 8. (žr. 6 priedą) ***Skiriant nuteistąjį į konkretų būrį visada atsižvelgiama į jo asmenybės savybes.*** Šiuo teiginiu siekta sužinoti respondentų nuomonę, ar pataisos įstaigoje atliekant

nuteistųjų skirstymus į būrius, vienas iš svarbiausių taikomų kriterijų yra nuteistojo asmenybės savybės, ar skirstymas tiesiog tėra formalus ir neatlieka visų diferencijavimo proceso funkcijų. Didesnioji dalis abiejų respondentų grupių pritarė šiam teiginiui labai tvirtai. Taigi respondentų nuomone į nuteistojo asmenybės savybes yra atsižvelgiama prieš jį skiriant į konkretų būrį.

Teiginys Nr. 9. (žr. 7 priedą) ***Įstatymo numatytų lengvatų ir apribojimų kiekis skirtingose grupėse skiriasi labai smarkiai.*** Šiuo teiginiu siekta sužinoti respondentų nuomonę, ar teisinės padėties skirtumai, esant skirtingose grupėse, yra tikrai platūs ir reikšmingi, ar tiesiog formalūs, suteikiantys nuteistajam iš esmės vien tiktai tam tikrą priklausomybės vienai iš grupių „štampą“. Šiam teiginiui didžioji dalis respondentų, ypač nuteistųjų (50%), pritarė. Apibendrinant nuomones galima teigti, kad teisinės padėties (lengvatų ir suvaržymų apimties) skirtumai skirtingose grupėse, respondentų nuomone yra gana ryškūs.

Teiginys Nr. 10. (žr. 7 priedą) ***Jūsų asmenine nuomone nuteistieji, kurie atlieka bausmę lengvojoje grupėje, išėję į laisvę naujus nusikaltimus daro ženkliai rečiau.*** Šis klausimas buvo kuriamas šiek tiek provokuojant. Juo siekta ne sužinoti tikslią informaciją apie lengvosios grupės nuteistųjų recidyvą (kurios, be abejo, dauguma respondentų nežino), o tiesiog įvertinti respondentų požiūrį į tai, kiek jų nuomone efektyviai veikia skirstymo į grupes teisinio instituto praktiniai mechanizmai, ar buvimas lengvojoje grupėje daro nuteistajam realų poveikį, ar tas poveikis tik formalus. Į šį teiginį respondentų grupės atsakė labai skirtingai. Pareigūnų grupė įvertino šį teiginį, kaip reikalaujantį specialių tikslių žinių, todėl net 53% jų pasisakė neesantys tikri. Didžioji dauguma likusių pareigūnų visgi pasisakė nepritariantys teiginiui. Nuteistieji į teiginį pažvelgė labiau per asmeninės nuomonės (kaip kurie gal net patirties) prizmę, todėl jų tarpe neapsisprendusių buvo gerokai mažiau (37%), o dauguma likusių, priešingai nei pareigūnai, pasisakė pritariantys arba labiau pritariantys teiginiui. Šį klausimą apibendrinti gana sudėtinga, nes respondentai gan skirtingai suprato jo pobūdį. Galima apibendrinti, kad visų respondentų nuomonių suma atsakymo taip ir neišgrynino.

Teiginys Nr. 11. (žr. 8 priedą) ***Administracijos galimybė pagal nuteistojo elgesį keisti jo grupę bet kuriuo bausmės atlikimo metu būtų naudinga nuteistojo pataisai.*** Šio teiginio pagalba norėta sužinoti respondentų nuomonę, ar pagrindinis diferenciacijos subjektas – pataisos įstaigos administracija, turėtų turėti didesnį galimybių spektrą keičiant nuteistųjų grupes bet kuriuo bausmės atlikimo momentu, atsižvelgiant ne į įvairius teisės aktuose gausiai įtvirtintus terminus, o operatyviai reaguojant į nuteistojo elgesio ir pataisos proceso pokyčius. Abi respondentų grupės gana ryškiai pritarė pateiktam teiginiui. Taigi respondentai sutiko, kad tokios, kiek platesnės administracijos galimybės diferencijuoti nuteistuosius būtų naudingos pataisos procesui.

Teiginys Nr. 12. (žr. 8 priedą) ***Jeigu dėl drausmės grupėje bausmę atliekančio nuteistojo pasimatymų suteikimo galėtų spręsti įstaigos administracija, tai nepridėtų nuteistiesiems motyvacijos***

geriau elgtis. Respondentų nuomonės apie šį teiginį pagalba, siekiama sužinoti dar vieno diferencijuotų bausmės atlikimo sąlygų sverto – pasimatymų su artimaisiais suteikimo drausmės grupės nuteistiesiems galimybės perdavimo pataisos įstaigos administracijos apsisprendimui. Vėlgi gan didelė respondentų dalis dėl savo nuomonės taip ir neapsisprendė (po 26%). Didesnė dalis likusių pareigūnų pritarė šiam teiginiui. Nuteistųjų gi nuomonės pasidalijo beveik po lygiai (36% - 38%). Galima daryti išvadą, jog nuteistieji ne visiškai gerai suprato šį klausimą, todėl jų įvairių atsakymų variantų spektras labai panašus. Bendrai abi respondentų grupės galima teigti labiau sutiko nei nesutiko su šiuo teiginiu.

Teiginys Nr. 13. (žr. 9 priedą) ***Nuteistųjų skirstymą į būrius ir grupes labiau reikšmingai įtakoja geriausiai nuteistąjį pažįstantys pareigūnai – jų būrių viršininkai, o ne drausmės pažeidimų įvykdymas ir kiekis.*** Šio teiginio pagalba siekta išsiaiškinti respondentų nuomonę, ar pakankamai plačius įgaliojimus turi įstaigos administracijos darbuotojai – būrių viršininkai, kurie su nuteistuoju dirba kiekvieną dieną ir geriau už visus kitus pareigūnus žino nuteistojo asmenybės trūkumus, jo motyvaciją ir polinkį taisytis. Aptariant nuomones apie šį teiginį, reikia pastebėti, kad didžioji dalis apklausoje dalyvavusių pareigūnų yra būtent būrių viršininkai. Gal todėl šiuo klausimu jų nuomonė labai ryškiai skyrėsi nuo nuteistųjų, kurie iš esmės labai stabiliai pritarė nurodytam teiginiui. Tuo tarpu minėtų pareigūnų nuomonės apie šį teiginį buvo gan apylygės, ir tik šiek tiek nusvėrė į neigiamąją pusę. Visgi, kaip minėjau, šiuo atveju pagal klausimo pobūdį reprezentatyvesnė būtų nuteistųjų nuomonė, be to ir bendrai sudėjus visus respondentus, gerokai daugiau yra teigiamai pasisakiusių apie pateiktą teiginį. Tokiu būdu darytina išvada, kad respondentų požiūriu būrių viršininkų galios sprendžiant minėtus klausimus yra pakankamos.

Teiginys Nr. 14. (žr. 9 priedą) ***Nuteistojo priskyrimas vienokiam ar kitokiam būriui, ar lokaliniam sektoriui gali būti papildomas kriterijus teismui apsisprendžiant dėl lygtinio paleidimo nuteistajam taikymo.*** Šio teiginio pagalba siekta sužinoti respondentų nuomonę, ar administracijos galimybė diferencijuoti nuteistuosius bausmės atlikimui skirtinguose būriuose pagal aiškiai apibrėžtus kriterijus, galėtų būti kriterijus teismui svarstant nuteistojo lygtinio paleidimo galimybę. Abi respondentų grupės teigiamai atsakė dėl teiginio, tik pareigūnų grupės nemaža dalis (31%) nuomonės įvardinti nesugebėjo. Apibendrinant galima teigti, kad respondentų nuomone tikslingas nuteistųjų diferencijavimas į atskirus būrius ir lokalinius sektorius galėtų būti papildomas kriterijus ir teismui, svarstant nuteistojo lygtinio paleidimo klausimą.

Teiginys Nr. 15. (žr. 10 priedą) ***Nuteistąjį, kuriam likusi ilga bausmės dalis (pvz.:2-3m.), pristatant teismui dėl lygtinio paleidimo, teismui svarbesnė aplinkybė yra neatlikta bausmės dalis, o ne grupė, į kurią jis tuo metu paskirtas.*** Pasitelkiant respondentų nuomonę apie šį teiginį, siekta išsiaiškinti, lygtinio paleidimo, kuris šiame darbe įvardijamas kaip galutinė sėkmingo nuteistųjų diferencijavimo stotelė, problema, ar teismas, svarstydamas nuteistojo kuriam likęs sąlyginai ilgas neatliktos bausmės laikas

lygtinio paleidimo klausimą, vadovaujasi nuteistojo elgesiu bausmės atlikimo metu ir jo pataisos proceso rezultatais (pataisos įstaigos administracijos teikimo visais duomenimis), ar lemiamu kriterijumi laiko tik neatliktą laisvės atėmimo bausmės dalį. Šio teiginio požiūriu beveik vienareikšmiškai abi respondentų grupės pasisakė teigiamai (net 67% ir 76%). Iš to darytina išvada, kad respondentai įsitikinę, kad teismas tokiu atveju vadovaujasi išimtinai likusios bausmės dalies kriterijumi, beveik neatsižvelgdamas į informaciją apie nuteistojo elgesį ir pataisą bausmės atlikimo metu.

Įdomesni atsakymai į atvirą 16 anketos skiltį pateikti 10 priede. Į šią skiltį įrašyti savo nuomonę nusprendė apie 65% visų respondentų, o tai savo ruožtu įrodo, kad anketa ir jos tema respondentus sudomino, tuo pačiu tai didina ir apklausos metu gautų duomenų patikimumą.

Taigi apibendrinant visą apklausos duomenų tyrimą darytina išvada, kad didžiąja dalimi darbo pradžioje iškelta **hipotezė** šio tyrimo metu **buvo patvirtinta**. Vienintelė hipotezės dalis, teigianti, kad *nuteistųjų diferencijavimo pataisos įstaigoje mechanizmai yra pernelyg formalūs*, nesulaukė respondentų palaikymo. Jų nuomone nuteistųjų laisvės atėmimu diferencijavimo teisinis reglamentavimas yra pakankamai aiškus, o šio esamo reglamentavimo įgyvendinimas realiai vykdomas.

Šią hipotezę taip pat patvirtino ir 3 skyriuje atlikti teisės aktų praktinio taikymo tyrimai, todėl darbo metu įrodžius visas tris iškeltas hipotezes pateikčiau tokius nuteistųjų laisvės atėmimu klasifikavimo ir diferencijavimo tobulinimo **pasiūlymus:**

1. Keičiant teisės aktus užtikrinti vieningos skirstymo į grupes sistemos įgyvendinimą, t.y. visų rūšių pataisos įstaigose (tame tarpe kalėjime, nepilnamečių pataisos namuose ir atvirojoje kolonijoje) nustatyti vienodą trijų grupių sistemą. Tai padėtų visose įstaigose taikyti vienodą teisinės padėties pokyčių praktiką.

2. Paskyrimo į drausmės grupę nelaikyti drausmine nuobauda, o tik trumpos nuteistojo pataisos proceso atkarpos įvertinimu. Taip pat suteikti pataisos įstaigos administracijai daugiau laisvės keisti nuteistojo grupę bet kuriuo bausmės atlikimo metu, reaguojant į jo elgesio pokytį, o ne į formalius ir realios naudos neduodančius teisės aktų numatytus terminus.

3. Keičiant teisės aktus būtina ištaisyti Bausmių vykdymo kodekso ir Baudžiamojo kodekso straipsnių, aptariančių pataisos įstaigų rūšis, prieštaravimus išsamiai nurodytus šio darbo 34 – 35 psl., kaip nesuderintas ir netgi tiek savo prasme, tiek taikymo logika prieštaraujančias viena kitai.

4. Reiktų tiksliau apibrėžti pirmą kartą teistų asmenų sąvoką skirstant juos į pataisos namus, arba geriausia ją iš viso pakeisti į anksčiau atlikinėjusių laisvės atėmimo bausmę ir neatlikinėjusių šios bausmės sąvokas. Taip būtų aiškiai išvengiama situacijos ir galimybės, kad keletą kartų teistas, bet niekada laisvės atėmimo bausmės neatlikęs asmuo klasifikuojamas kartu su jau kalėjusiais asmenimis.

5. Kalėjimų departamento direktoriaus įsakymo dėl nuteistųjų priskyrimo konkrečioms grupėms 13.6. punktas yra praktikoje neįgyvendinamas (žr. 51 psl.), todėl turėtų būti pašalintas iš teisės akto.

6. Būtina teisės aktais nustatyti tvarką, kaip pataisos įstaigoje diferencijuoti asmenį, kuriam jau atliekant bausmę pataisos įstaigoje teismas skiria naują bausmę subendrindamas abu nuosprendžius ir paskirdamas naują bausmės pradžią (žr. 51 psl.).

7. Pakeisti drausminių nuobaudų galiojimo ir galiojančios nuobaudos panaikinimo prieš laiką galimybės terminų skaičiavimą (žr. 52 psl.), juos skaičiuoti pradedant ne nuo nuobaudos įvykdymo pabaigos, o nuo pažeidimo išaiškinimo dienos, arba iš viso atsisakyti tokių terminų skaičiavimo, arba nustatyti juos tik kaip rekomendacinio pobūdžio.

8. Tikslinga įgyvendinti lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų instituto reformą, šio sprendimo priėmimo teisę perkeliant pataisos namų administracijai, teismams paliekant vykdyti tik teisminę kontrolę t.y. tirti nuteistųjų arba prokuroro skundus tokių sprendimų atžvilgiu. Tai padėtų realiai įgyvendinti teisės aktų nuostatas, kurios lygtinio paleidimo institutą iš esmės tapatina su nuteistojo elgesiu bausmės atlikimo metu, jo pasitaisymu ir resocializacija (žr. 54 psl.).

IŠVADOS

Apibendrinant šiame darbe atliktus teorinius ir praktinius tyrimus, darbe *iškeltų uždavinių įgyvendinimą*, literatūros šaltinių ir empirinių duomenų analizę, bausmes vykdančių institucijų patirtį bei veiklos aspektus, galima daryti tokias išvadas:

1. Bausmių vykdymo teisės literatūra nepakankamai išsamiai nagrinėja ir aprašo nuteistųjų laisvės atėmimu klasifikavimo ir diferenciacijos procesus. Dėl to ši tema išlieka labai aktuali, nes ji liečia kiekvieną laisvės atėmimu nuteistą asmenį, visą jo bausmės atlikimo laiką. Darbe tyrinėti šaltiniai minėtus procesus iš esmės analizuoja tik teoriniu lygmeniu. Daugelis šaltinių plačiau aptaria klasifikavimo procesą, kuris yra labiau apibrėžtas ir aiškus, tuo tarpu diferenciacijos procesas, kuris yra daug platesnis ir sudėtingesnis, mano manymu, nepagrįstai susiaurinamas tik iki nuteistųjų skirstymo į paprastąją, lengvąją ir drausmės grupes, ir aptariamas itin glaustai.

2. Nuteistųjų laisvės atėmimu klasifikavimas, pagal Bausmių vykdymo teisės normas, apibrėžiamas kaip nuteistųjų skirstymas į gimininges kategorijas priklausomai nuo lyties, amžiaus, teistumų skaičiaus, nusikalstamos veikos charakterio, pavojingumo visuomenei laipsnio ir kitų asmens ypatybių siekiant sudaryti palankias sąlygas efektyviai siekti bausmės tikslų. Nuteistųjų laisvės atėmimu diferenciacija – tai bausmės vykdymo sąlygų skirtingoms nuteistųjų laisvės atėmimu grupėms sudarymas, atsižvelgiant į kiekvieno nuteistojo asmenybę, elgesį bausmės atlikimo metu, nustatytų pareigų ir draudimų laikymąsi, požiūrį į darbą ir mokymąsi, reagavimą į psichologinį poveikį ir socialinės reabilitacijos priemones, siekiant individualizuoti bausmės atlikimą.

Klasifikavimas yra neatsiejamas nuo diferenciacijos ir sudaro vieningą nuteistųjų laisvės atėmimu skirstymo į grupes procesą. Klasifikavimas užtikrina galimybę toliau diferencijuoti nuteistuosius pataisos įstaigose, sudaryti diferencijuotas bausmės atlikimo sąlygas skirtingoms nuteistųjų grupėms.

3. Tarptautiniuose teisės aktuose pateikiami pagrindiniai nuteistųjų skirstymo standartai, principai, kuriais vadovaujantis turi būti organizuotas nuteistųjų klasifikavimas ir diferenciacija. Pagrindiniai tarptautinių aktų reikalavimai dėl atskiro nuteistųjų laikymo yra šie:

1) vyrai ir moterys turi būti laikomi atskirose įstaigose;
2) nepilnamečiai turi būti laikomi atskirai nuo suaugusiųjų;
3) nenuteisti kaliniai turi būti laikomi atskirai nuo nuteistų.

Klasifikavimo ir diferenciacijos tikslas turi būti:

1) atskirti nuo kitų tuos kalinius, kurie dėl savo nusikaltimų pobūdžio ar asmeninių savybių galėtų pasinaudoti kitais arba daryti jiems neigiamą įtaką;

2) padėti paskirstyti kalinius, siekiant palengvinti jų priežiūrą ir socialinę adaptaciją atsižvelgiant į valdymo bei saugumo reikalavimus.

Nemažai tarptautinių teisės aktų nuostatų, įvertinus realią situaciją valstybėje, joje susiklosčiusias bausmės vykdymo tradicijas bei atsižvelgiant į visuomenės interesus, yra integruota į nacionalinės teisės aktus. Lietuvos Respublikos teisės aktuose yra įtvirtinti klasifikavimo tikslai, nustatyti uždaviniai, numatyta jų įgyvendinimo tvarka.

4. Nuteistųjų laisvės atėmimu klasifikavimo subjektai yra teismai, Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos, tardymo izoliatoriai, o diferenciacijos – pataisos įstaigos. Teismai, atsižvelgdami į kaltininko asmenybę, padaryto nusikaltimo pobūdį ir pavojingumą, paskiria bausmę ir nustato pataisos įstaigos rūšį. Kalėjimų departamentas nustato nuteistųjų siuntimo į konkrečią pataisos įstaigą tvarką. Tardymo izoliatoriai, atsižvelgdami į nuteistojo asmenybės pavojingumą, visuomenės saugumą, padarytos nusikalstamos veikos pavojingumą ir pobūdį, nuteistojo sveikatą, psichologines savybes, amžių, darbingumą, turimą specialybę ir požiūrį į darbą bei papildomus praktikoje susiformuojančius kriterijus, siunčia nuteistą asmenį į konkrečią pataisos įstaigą. Pataisos įstaigos administracija užtikrina izoliuotą arba atskirą nuteistųjų laikymą pataisos įstaigoje bei diferencijuotą bausmės vykdymą skirtingoms nuteistųjų kategorijoms. Bausmės vykdymo sąlygų diferencijavimą pataisos įstaigų administracija vykdo nuolat, reaguojant į nuteistojo elgesio pokyčius viso bausmės atlikimo metu.

5. Praktiškai įgyvendinant klasifikavimo ir diferenciacijos teisės aktus, atsiranda daug dviprasmybių ir keblumų. Tyrimo metu nustatyta, kad kai kurių skirtingų, bet tą pačią sritį reglamentuojančių teisės aktų normos, prieštarauja viena kitai, o kai kurios normos iš viso yra neįgyvendinamos. Taikant tokius teisės aktus didėja jų pažeidimo tikimybė, be to praktikoje išryškėjus tokiems trūkumams metamas neigiamas šešėlis visai teisinei sistemai. Todėl tokias normas būtina skubiai taisyti.

Atliekant nuteistųjų laisvės atėmimu bei pataisos įstaigų pareigūnų apklausą (anketavimą) atkreiptas dėmesys, kad abi respondentų grupės nuteistųjų diferenciacijos sritį vertina kaip labai svarbią. Didžioji respondentų dalis išreiškė nuomonę, kad diferenciacijos procesą tikslinga keisti, suteikiant platesnį diferencijavimo kriterijų ir veiksmų galimybių spektrą pagrindiniam diferenciacijos subjektui – pataisos įstaigos administracijai.

Siekiant tobulinti klasifikavimo ir diferencijavimo procesus, tikslinga įgyvendinti 4 skyriaus pabaigoje pateiktus siūlymus ir apibendrinimus, ne tik keičiant teisės aktus ir jų taikymo praktiką, bet minėtus procesus vis labiau orientuojant ne vien į žmogaus teisių, saugumo ir režimo užtikrinimą, bet į pagrindinį tiek klasifikavimo, tiek diferenciacijos tikslą – nuteistojo pataisą.

LITERATŪRA

SPECIALIOJI LITERATŪRA

1. **Blaževičius J., Dermontas J., Stalioraitis P., Usik D.** Penitencinė (bausmių vykdymo) teisė: vadovėlis – Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004.
2. **Blaževičius J., Usik D., Švedas G.**, "Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso komentaras". Teisinės informacijos centras. Vilnius, 2004.
3. **Švedas G.** Laisvės atėmimo bausmė: baudžiamosios politikos, baudžiamieji teisiniai ir vykdymo aspektai. – Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003.
4. **Švedas G.** Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje. – Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2006.
5. **Stalioraitis P.** Laisvės atėmimo bausmės reguliavimas tarptautiniuose teisės aktuose: mokomasis metodinis leidinys / red. S.Simutytė. – Vilnius: LTA, 1999.
6. **V.Vadapalas.** Tarptautinė teisė. Pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija. – Vilnius: Eugrimas, 2003.
7. **K.Kardelis.** Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. (2-asis patais. ir papild. leid.) – Kaunas: Technologija, 2002.
8. **A.Vaišvila.** Teisės teorija : vadovėlis. Vilnius: Justitia, 2000.

TEISĖS AKTAI

9. **Lietuvos Respublikos Konstitucija** //Valstybės žinios. 1992, Nr. 33 – 1014.
10. **Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas** // Valstybės žinios. 2000, Nr. 89 – 2741.
11. **Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas** // Valstybės žinios. 2002, Nr. 37 – 1341.
12. **Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas** // Valstybės žinios. 2002, Nr. 73 – 3084.
13. **Lietuvos Respublikos kardomojo kalinimo įstatymas** // Valstybės žinios. Žin., 1996, Nr. 12-313
14. **Lietuvos Respublikos Seimo** 1998 m. birželio 25 d. nutarimas Nr. VIII-810 „Dėl teisinės sistemos reformos metmenų (nauja redakcija) ir jų įgyvendinimo"// Valstybės žinios. 1998, Nr. 61-1736.
15. **Teisingumo ministro** 2003 m. liepos 2 d. įsakymas Nr. 194 „Dėl Pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklių patvirtinimo" // Valstybės žinios. 2003, Nr. 76 – 3498
16. **Teisingumo ministro ir sveikatos apsaugos ministro** 2003 m. balandžio 22 d. įsakymas Nr. 115/V – 231 „Dėl Nėščių moterų ir vaikų iki trejų metų turinčių motinų siuntimo ir perkėlimo į pataisos namus, turinčius vaikų (kūdikių) namus, tvarkos patvirtinimo" // Valstybės žinios. 2003, Nr. 39 – 1798.

17. **Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus** 2003 m. balandžio 18 d. įsakymas Nr. 4/07-71 „Dėl nuteistųjų, kuriems įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu paskirta arešto, terminuoto laisvės atėmimo ir laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė, paskyrimo į konkrečią pataisos įstaigą ar areštinę tvarkos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2003, Nr. 39-1804
18. **Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus** 2003 m. balandžio 18 d. įsakymas Nr. 4/07-68 „Dėl laisvės atėmimo bausmę atliekančių nuteistųjų priskyrimo pataisos įstaigų paprastajai, lengvajai ir drausmės grupėms kriterijų patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2003, Nr. 38-1758
19. **Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus** 2008m. rugpjūčio 4d. raštas Nr. 1S-2458 „Dėl nuteistųjų skyrimo į pataisos namus“.
20. **Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus** įsakymo „Dėl nuteistųjų subkultūros reiškinio laisvės atėmimo vietose įveikos programos patvirtinimo“ PROJEKTAS. 2008 m.

UŽSIENIO AUTORIŲ IR TARPTAUTINIAI ŠALTINIAI

21. **Europos Konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą bei jos pirmasis ir antrasis protokolai** // Valstybės žinios. 1998, Nr. 86 – 2393.
22. **Europos Tarybos Ministrų Komiteto** 2006 m. sausio 11 d. rekomendacija Nr. R. (2006) 2 „Dėl Europos kalėjimų taisyklių“.
23. **Konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą** // Stalioraitis P. Laisvės atėmimo bausmės reguliavimas tarptautiniuose teisės aktuose: mokomasis metodinis leidinys / red. S. Simutytė. – Vilnius: LTA, 1999.
24. **Tipinės minimalios elgesio su kaliniais taisyklės** // Stalioraitis P. Laisvės atėmimo bausmės reguliavimas tarptautiniuose teisės aktuose: mokomasis metodinis leidinys / red. S. Simutytė. – Vilnius: LTA, 1999.
25. **В.И. Селиверстов.** Уголовно – исполнительное право России. – Москва, Юрист, 2000.
26. **Bekarija Č.** Apie nusikaltimus ir bausmes. – Vilnius: Mintis, 1992.

KITI ŠALTINIAI

27. **Suslavičius A., Valickas G.** Socialinė psichologija teisėtvarkos darbuotojams: vadovėlis – Vilnius: LTA, 1999.
28. **Internetinis dabartinės Lietuvių kalbos žodynas.** http://www.autoinfa.lt/webdic

Stankevičius A. Nuteistųjų laisvės atėmimu klasifikavimas ir diferencijavimas / Teisės ir valdymo magistro baigiamasis darbas. Vadovas lekt. K.Šerkšnas, konsultantas dr. D.Usik. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Socialinės politikos fakultetas, 2009.

ANOTACIJA

Šiame magistro baigiamajame darbe analizuotas nuteistųjų laisvės atėmimu klasifikavimo ir diferencijavimo procesas. Teorinėje darbo dalyje (1 – 2 skyriai) nagrinėta klasifikavimo ir diferencijavimo sąvokų prasmė ir paskirtis, jų vieta teisės aktų sistemoje, klasifikavimo ir diferencijavimo proceso reikšmė tarptautinėje erdvėje. Antrojoje praktinėje-metodologinėje dalyje (3 – 4 skyriai) analizuojamos praktinės teisės aktų taikymo problemos nuteistųjų klasifikavimo ir diferencijavimo srityje, šių procesų praktinė svarba nuteistųjų pataisai, pateikiami pasiūlymai. Taip pat atlikta respondentų apklausa, siekiant išsiaiškinti ar pakankamas yra nuteistųjų diferencijavimo proceso teisinis reglamentavimas, kokios jo tobulinimo galimybės. Apklaustos dvi respondentų grupės – nuteistieji laisvės atėmimu bei pataisos namuose dirbantys pareigūnai. Darbo pabaigoje pateikiamos išvados ir pasiūlymai.

Pagrindiniai žodžiai: nuteistųjų laisvės atėmimas, klasifikacija, diferenciacija, pataisa.

Stankevičius A. The classification and differentiation of imprisonment convicts / Master's Work in law and management. Supervisor assoc. lect. K.Šerkšnas, consultant dr. D.Usik. – Vilnius: Faculty of Social Politics, Mykolas Romeris University, 2009.

ANOTATION

The author in this Master's work analyzing the process of the classification and differentiation of imprisonment convicts. At the first half of this work (1 – 2 sections) author is researching the meaning and purpose of classification and differentiation notions, their place in the system of enactments and law, the significance of classification and differentiation process at the international level of law. At the second, practical – methodological part of the work (2 – 4 sections) author analyzing practical problems in use of classification and differentiation enactments, researching the practical importance of these processes reaching the correction of convicts, giving the suggestions and solutions. Also author is giving the material of the survey accomplished by him, on purpose to find out the problems of differentiation process enactment, also to find out what are the possibilities of the refinement of this process. At the end of the work author is taking the conclusions and suggestions.

Key Words: imprisonment of convicts, classification, differentiation, correction.

SANTRAUKA

Nuteistųjų laisvės atėmimu klasifikavimas ir diferenciacija yra reikšminga laisvės atėmimo bausmės vykdymo prielaida, tiesiogiai įtakojanti ir galutinį rezultatą – nuteistųjų pataisą. Nuteistųjų laisvės atėmimu klasifikavimas - tai nuteistųjų skirstymas į gimininigas kategorijas priklausomai nuo lyties, amžiaus, teistumų skaičiaus, nusikalstamos veikos charakterio, pavojingumo visuomenei laipsnio ir kitų asmens ypatybių (kriterijų) stengiantis sudaryti palankias sąlygas efektyviai siekti bausmės tikslų. Diferenciacija – tai klasifikavimo tęsinys, kuris atliekamas pataisos įstaigoje, atsižvelgiant į bausmių vykdymo įstatyme numatytus kriterijus ir asmenybės bruožus.

Nuteistųjų laisvės atėmimu klasifikavimas ir diferenciacija nėra plačiai ir išsamiai išnagrinėti bei aprašyti mokslinėje literatūroje. Nuteistųjų klasifikacija iš esmės literatūroje nagrinėjama tik teoriniame lygmenyje. Todėl šio darbo tikslas yra ne tik teoriškai pagrįsti teisės aktų, susijusių su nuteistųjų laisvės atėmimo bausme klasifikavimu ir diferencijavimu, nuostatas, bet ir apibrėžti šių nuostatų taikymo praktikoje mechanizmą bei įvertinti jų realizavimo efektyvumą, išskiriant ne tik realijas, bet ir tendencijas.

Šiame darbe analizuota bei apibendrinta literatūra bausmių vykdymo, o ypač nuteistųjų laisvės atėmimu klasifikavimo, klausimais, atskleista nuteistųjų laisvės atėmimu klasifikavimo ir bausmės atlikimo sąlygų diferenciacijos samprata ir nustatytas santykis tarp jų, išskirti klasifikavimo kriterijai ir palyginti su baudžiamajame įstatyme nustatytais kriterijais. Taip pat išskirti klasifikavimą vykdantys subjektai bei nustatyta jų kompetencija kiekviename klasifikavimo proceso etape, išnagrinėta kai kurių užsienio valstybių, kurios galėtų būti Lietuvai pavyzdys, laisvės atėmimo bausmės vykdymo praktika. Išanalizavus klasifikavimo ir diferenciacijos procesus, numatytos tobulinimo perspektyvos bei pateiktas autoriaus vertinimas.

SUMMARY

The classification and differentiation of imprisonment convicts is the significant supposition of punishment realization, which make dependent on final result – the correction of inmates. The classification of imprisonment convicts means allocation to kindred categories depending on sex, age, amount of previous convictions, character of criminal action, extent of danger in society and other personal features. And in this way try to create favorable conditions for achieving effective punishment purposes. The differentiation is the sequel of classification, which takes place in penitentiaries taking into account person's traits and the low providing criteria for punishment realization.

The classification and differentiation of imprisonment convicts isn't observed widely and exhaustively and described in scientific literature. The classification of convicts is investigated only at a theoretical level. Therefore the aim of this work is – to base theoretically rules (statute) of punishment realization code and other low acts that are connected with the classification of convicts, to determine and put it into practice the mechanism of these rules and evaluate the efficiency of their realization.

Literature of punishment realization is analyzed and generalized at this work. Especially it is directed attention to the classification of imprisonment convicts. The conception of the classification of imprisonment convicts and differentiation of punishment serving conditions is explained and the relation between them is established. Criteria of classification are defined and compared to definite criteria of criminal low, the subjects that realize the classification are picked up and their competence is established in each stage of the classification process. Experiences of imprisonment realization in different countries (that can be used as examples for Lithuania) are analyzed. The processes of classification and differentiation are analyzed, perspectives of improvement are provided and estimation is presented.

Magistro baigiamojo darbo autorius

_____
(vardas ir pavardė)

_____
(darbo baigimo data)

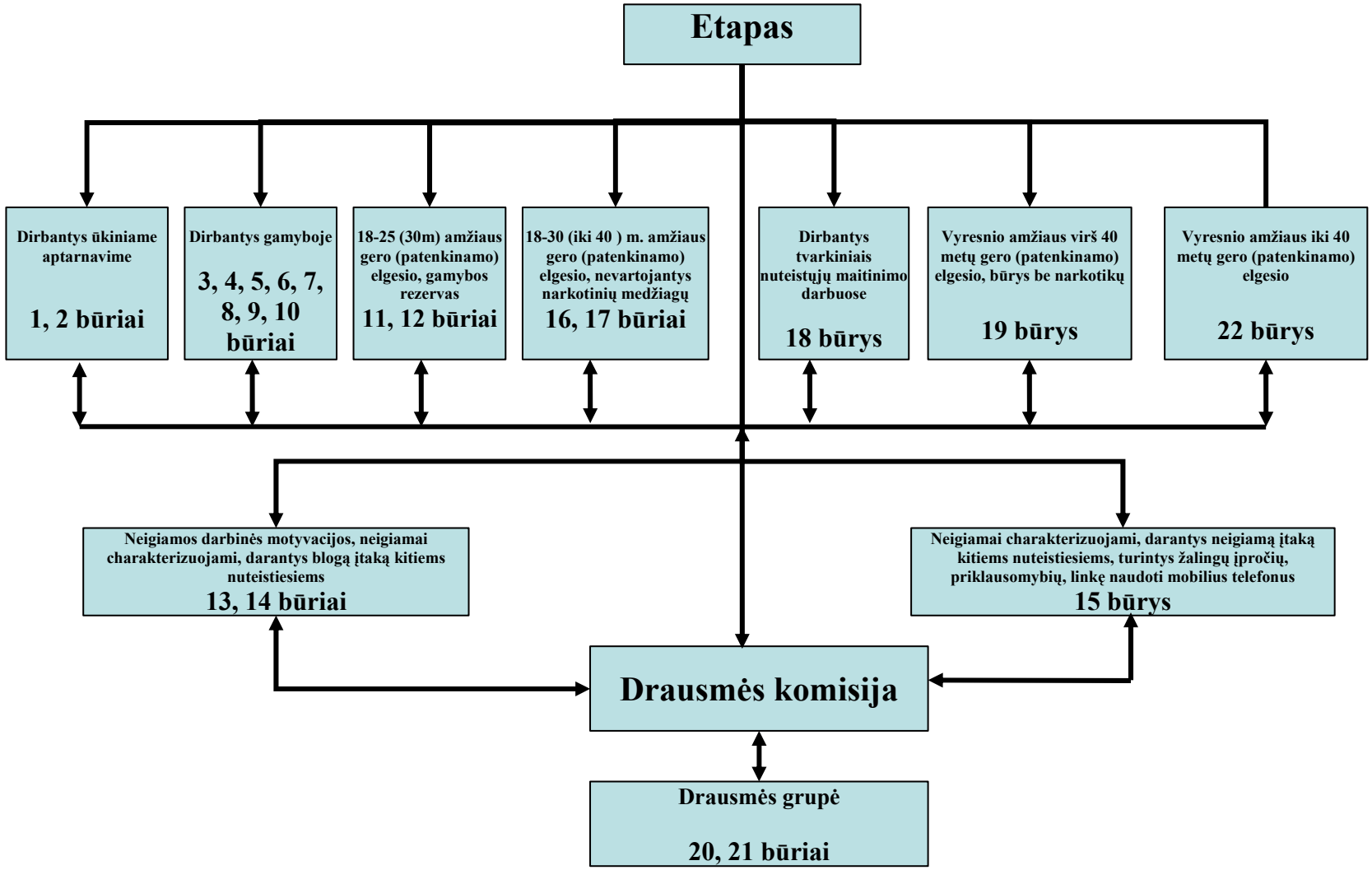
_____
(autoriaus parašas)

Tel.: +370 656 72300
el. p.: arvydasstankevicius@gmail.com

PRIEDAI

PATVIRTINTA
Marijampolės pataisos namų direktoriaus
2007 m. rugpjūčio d. įsakymu Nr.

Nuteistųjų diferencijuoto paskirstymo pataisos namuose schema

1 priedas

APKLAUSOS ANKETA

2 priedas

Gerbiamas respondente, šia apklausa siekiama išsiaiškinti nuteistųjų laisvės atėmimu diferencijavimo pataisos įstaigoje (skirstymo į grupes, taip pat lokalinius sektorius ir būrius) teisinio reglamentavimo pakankamumą, normų lankstumą ir įstaigos administracijos veiksmų laisvės apimtis ir poreikį. Anketa visiškai anoniminė, todėl Jums tereikia atvirai pareikšti savo nuomonę apie žemiau pateiktus teiginius. Prie kiekvieno teiginio rasite 5 atsakymų variantus. Pasirinkite atsakymą, kuris Jūsų nuomone yra tiksliausias, užpildydami reikiamą langelį užbraukiant taip **X**. Pabaigoje pateikiamas vienas atviras klausimas, kur galite trumpai įrašyti savo pasiūlymus ar pastabas dėl nuteistųjų laisvės atėmimu diferencijavimo tobulinimo. Ačiū už Jūsų sugaištą laiką.

Nr.	Teiginys	Visiškai nesutinku	Labiau nesutinku	Nesu tikras	Labiau sutinku	Visiškai sutinku
1.	*Bausmių vykdymo kodeksas numato nuteistųjų skirstymą į grupes. Šių skirtingų grupių kiekis Jūsų manymu yra pakankamas.*	☐	☐	☐	☐	☐
2.	*Skirtinguose būriuose turėtų skirtis bausmės atlikimo sąlygos ir dėl to nuteistojo buvimas konkrečiame būryje dažniau peržiūrimas.*	☐	☐	☐	☐	☐
3.	*Teisinga, kad teisės aktai, paskyrus nuteistąjį į drausmės grupę metų laikotarpiui, nenumato šio laikotarpio peržiūrėjimo galimybės tų vienerių metų eigoje, atsižvelgiant į elgesį.*	☐	☐	☐	☐	☐
4.	*Nuteistojo paskyrimo į lengvąją grupę tvarka yra aiškiai ir tiksliai reglamentuota.*	☐	☐	☐	☐	☐
5.	*Tai, kada ir į kokią grupę bus perkeltas nuteistasis nulemia tik jo elgesys bausmės atlikimo metu.*	☐	☐	☐	☐	☐
6.	*Trumpai atlikdamas bausmę nuteistasis net gerai besielgdamas negali tikėtis patekti į lengvąją grupę.*	☐	☐	☐	☐	☐
7.	*Lengvojoje grupėje bausmę atliekantys nuteistieji yra skatinami gerokai dažniau nei atliekantys paprastojoje grupėje.*	☐	☐	☐	☐	☐
8.	*Skiriant nuteistąjį į konkretų būrį visada atsižvelgiama į jo asmenybės savybes.*	☐	☐	☐	☐	☐
9.	*Įstatymo numatytų lengvatų ir apribojimų kiekis skirtingose grupėse skiriasi labai smarkiai.*	☐	☐	☐	☐	☐
10.	*Jūsų asmenine nuomone nuteistieji, kurie atlieka bausmę lengvojoje grupėje, išėję į laisvę naujus nusikaltimus daro ženkliai rečiau.*	☐	☐	☐	☐	☐
11.	*Administracijos galimybė pagal nuteistojo elgesį keisti jo grupę bet kuriuo bausmės atlikimo metu būtų naudinga nuteistojo pataisai.*	☐	☐	☐	☐	☐
12.	*Jeigu dėl drausmės grupėje bausmę atliekančio nuteistojo pasimatymų suteikimo galėtų spręsti įstaigos administracija, tai nepridėtų nuteistiesiems motyvacijos geriau elgtis.*	☐	☐	☐	☐	☐
13.	*Nuteistųjų skirstymą į būrius ir grupes labiau reikšmingai įtakoja geriausiai nuteistąjį pažįstantys pareigūnai – jų būrių viršininkai, o ne drausmės pažeidimų įvykdymas ir kiekis.*	☐	☐	☐	☐	☐
14.	*Nuteistojo priskyrimas vienokiam ar kitokiam būriui, ar lokaliniam sektoriui gali būti papildomas kriterijus teismui apsisprendžiant dėl lygtinio paleidimo nuteistajam taikymo.*	☐	☐	☐	☐	☐
15.	*Nuteistąjį, kuriam likusi ilga bausmės dalis (pvz.:2-3m.), pristatant teismui dėl lygtinio paleidimo, teismui svarbesnė aplinkybė yra neatlikta bausmės dalis, o ne grupė, į kurią jis tuo metu paskirtas.*	☐	☐	☐	☐	☐
16.	Trumpai pateikite savo pasiūlymus ar pastabas dėl nuteistųjų diferencijavimo (skirstymo) pataisos įstaigoje tobulinimo:					

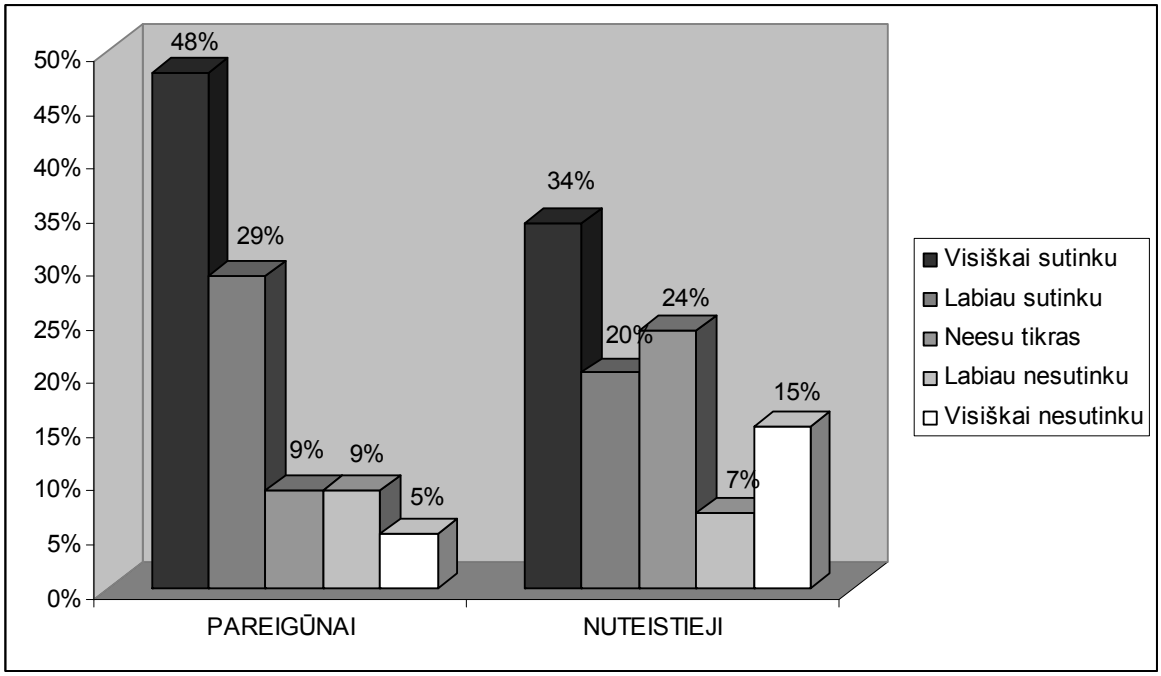
Dėkui už nuoširdžius atsakymus!

3 priedas

APKLAUSOS (ANKETAVIMO) STATISTINIŲ DUOMENŲ GRAFINĖ ANALIZĖ

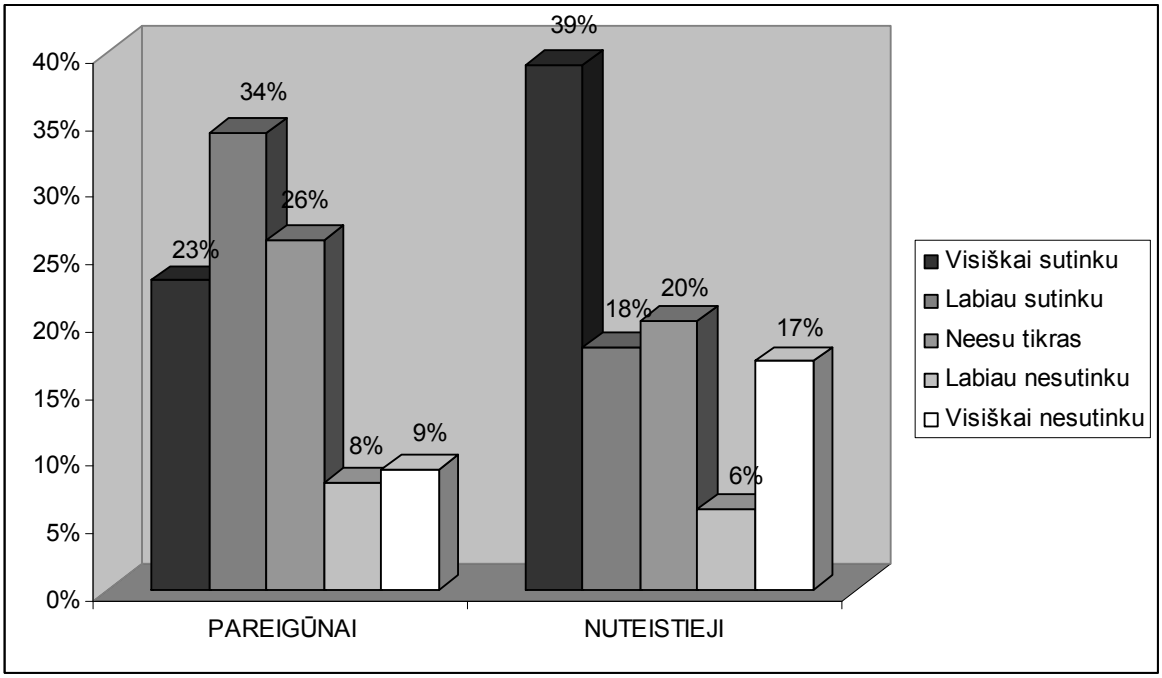
TEIGINYS Nr. **1**

Bausmių vykdymo kodeksas numato nuteistųjų skirstymą į grupes. Šių skirtingų grupių kiekis Jūsų manymu yra pakankamas.

TEIGINYS Nr.**2**

Skirtinguose būriuose turėtų skirtis bausmės atlikimo sąlygos ir dėl to nuteistojo buvimas konkrečiame būryje dažniau peržiūrimas.

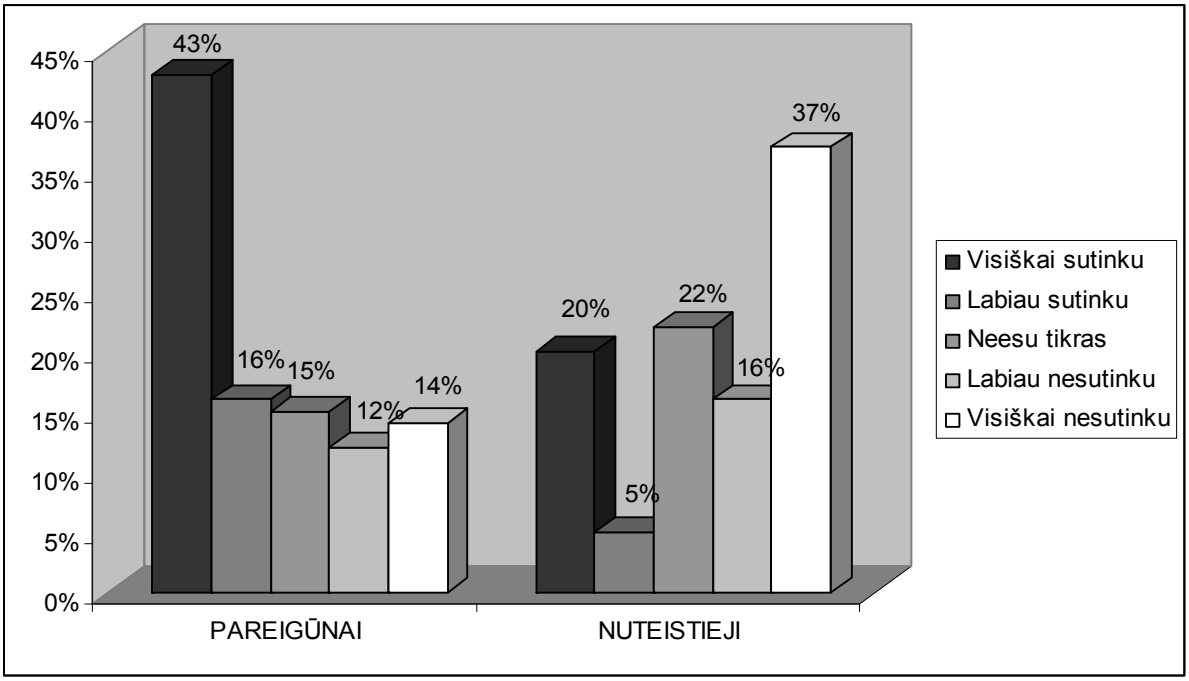

4 priedas

APKLAUSOS (ANKETAVIMO) STATISTINIŲ DUOMENŲ GRAFINĖ ANALIZĖ

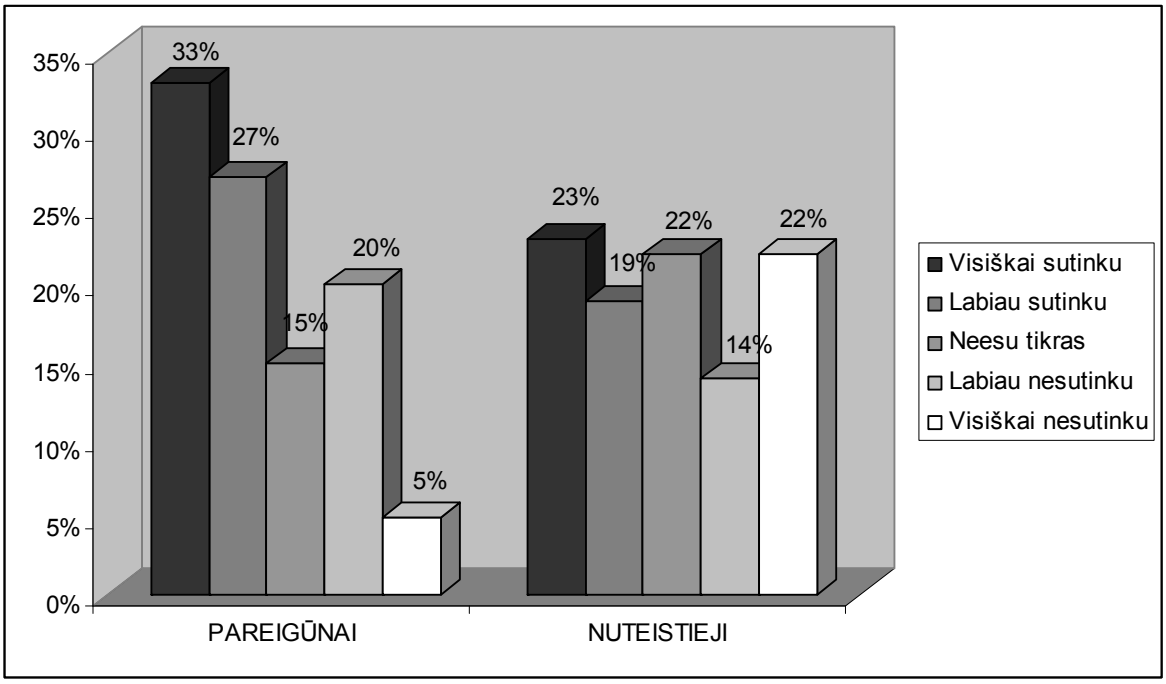
TEIGINYS Nr. **3**

Teisinga, kad teisės aktai, paskyrus nuteistąjį į drausmės grupę metų laikotarpiui, nenumato šio laikotarpio peržiūrėjimo galimybės tų vienerių metų eigoje, atsižvelgiant elgesį.

TEIGINYS Nr.**4**

Nuteistojo paskyrimo į lengvąją grupę tvarka yra aiškiai ir tiksliai reglamentuota.

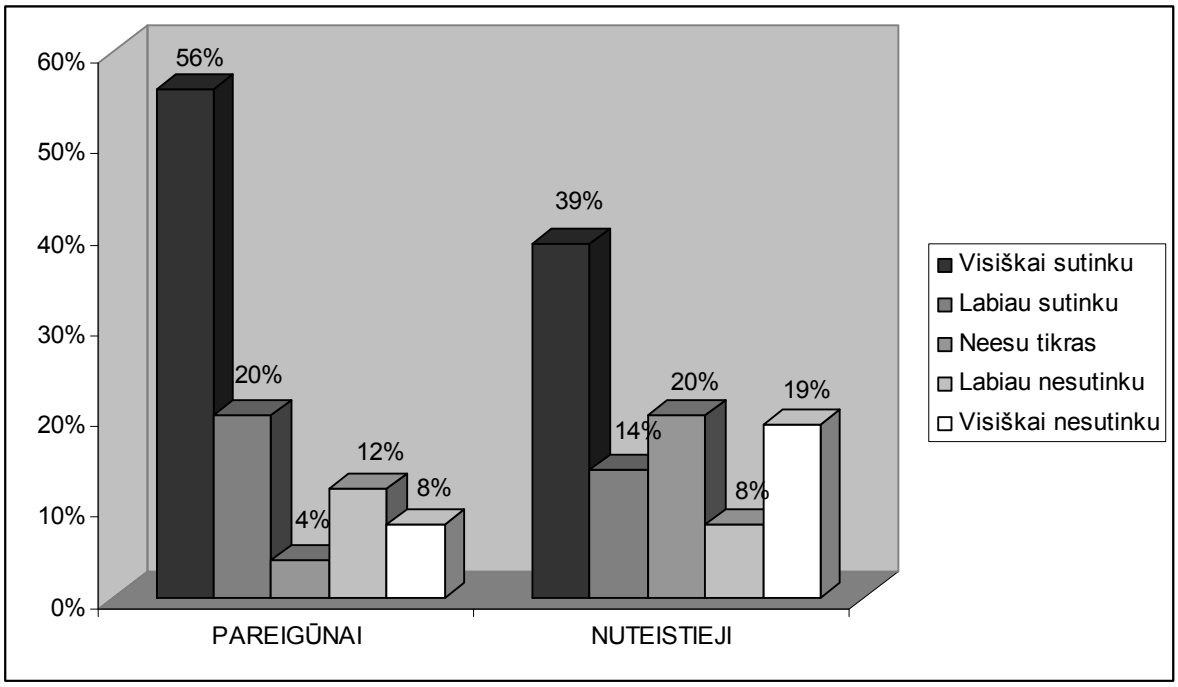

5 priedas

APKLAUSOS (ANKETAVIMO) STATISTINIŲ DUOMENŲ GRAFINĖ ANALIZĖ

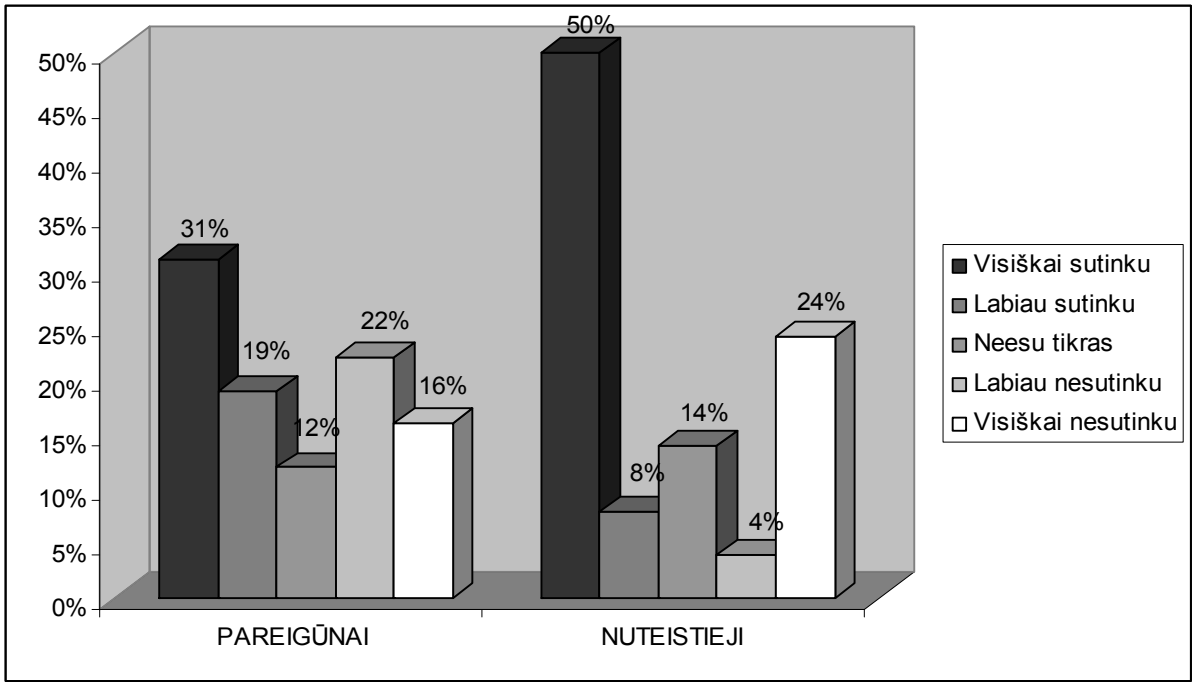
TEIGINYS Nr. **5**

Tai, kada ir į kokią grupę bus perkeltas nuteistasis nulemia tik jo elgesys bausmės atlikimo metu.

TEIGINYS Nr.**6**

Trumpai atlikdamas bausmę nuteistasis net gerai besielgdamas negali tikėtis patekti į lengvąją grupę.

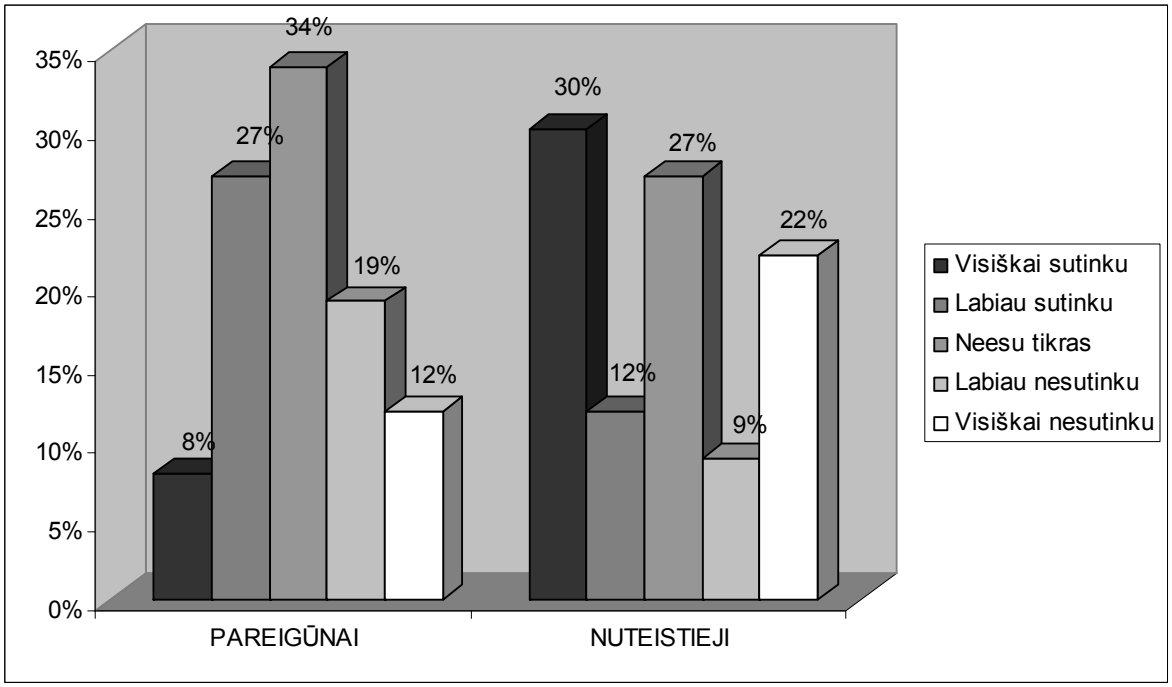

6 priedas

APKLAUSOS (ANKETAVIMO) STATISTINIŲ DUOMENŲ GRAFINĖ ANALIZĖ

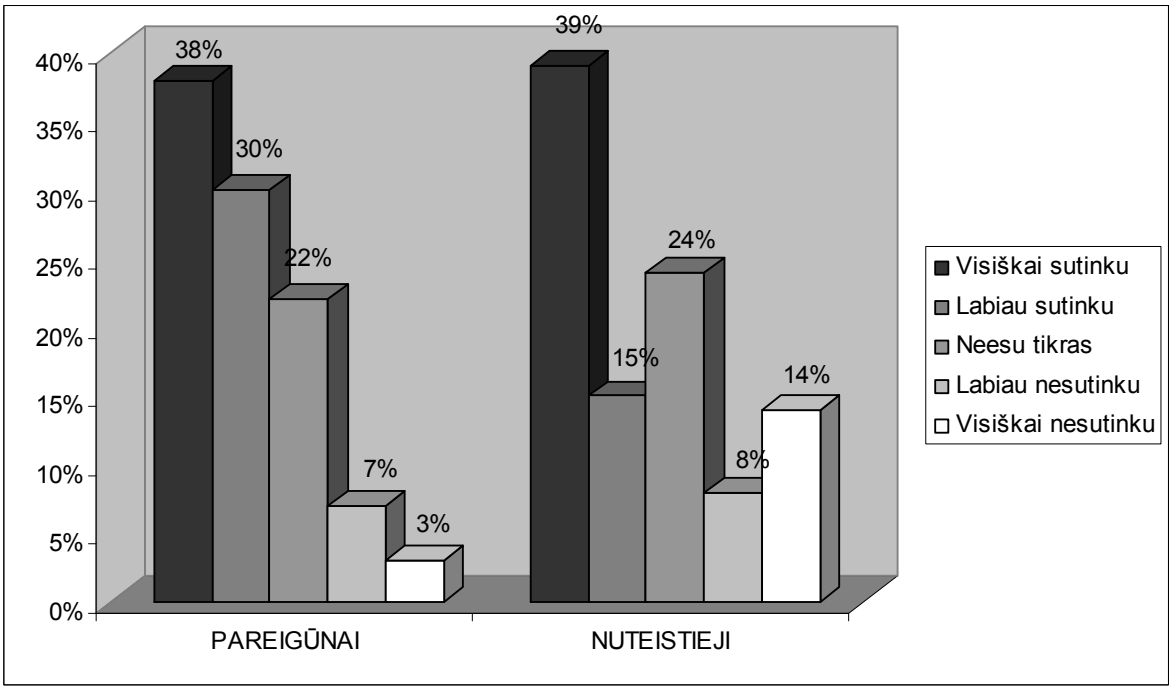
TEIGINYS Nr. **7**

Lengvojoje grupėje bausmę atliekantys nuteistieji yra skatinami gerokai dažniau nei atliekantys paprastojoje grupėje.

TEIGINYS Nr.**8**

Skiriant nuteistąjį į konkretų būrį visada atsižvelgiama į jo asmenybės savybes.

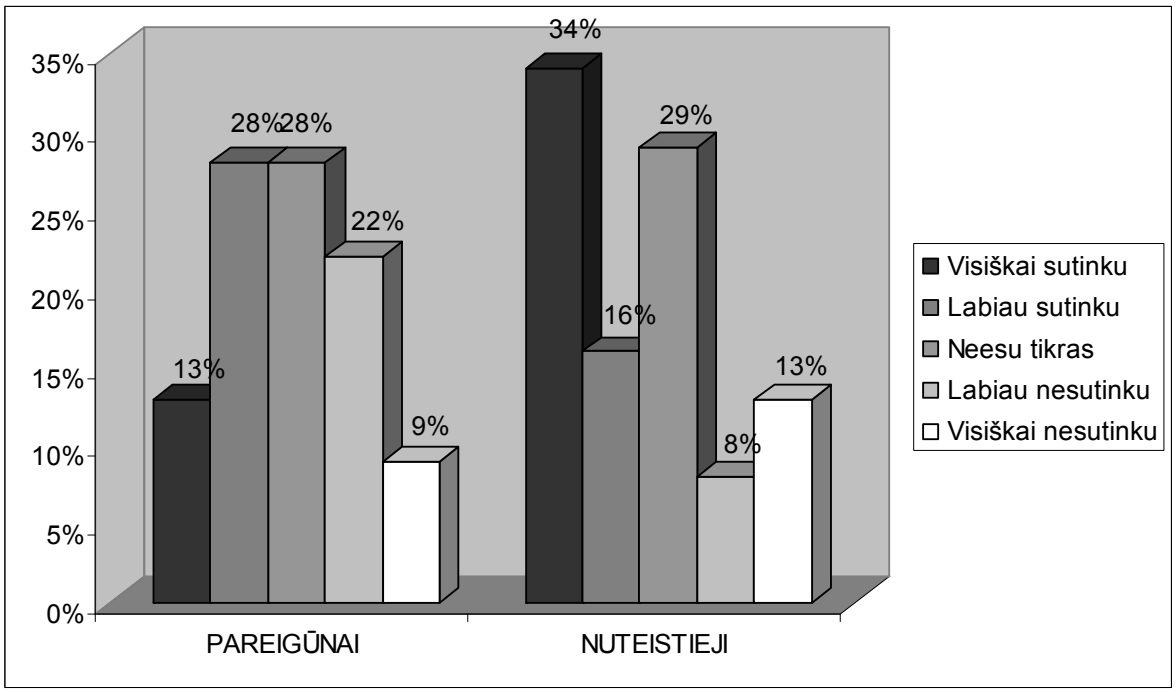

7 priedas

APKLAUSOS (ANKETAVIMO) STATISTINIŲ DUOMENŲ GRAFINĖ ANALIZĖ

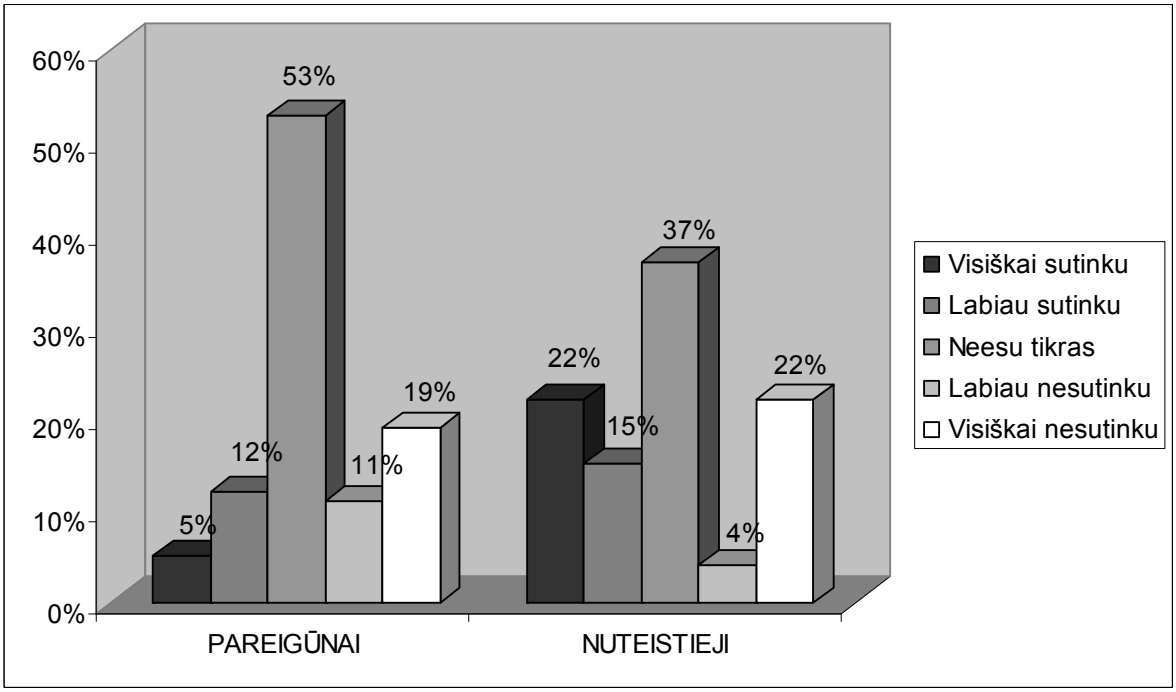
TEIGINYS Nr. **9**

Įstatymo numatytų lengvatų ir apribojimų kiekis skirtingose grupėse skiriasi labai smarkiai.

TEIGINYS Nr.**10**

Jūsų asmenine nuomone nuteistieji, kurie atlieka bausmę lengvojoje grupėje, išėję į laisvę naujus nusikaltimus daro ženkliai rečiau.

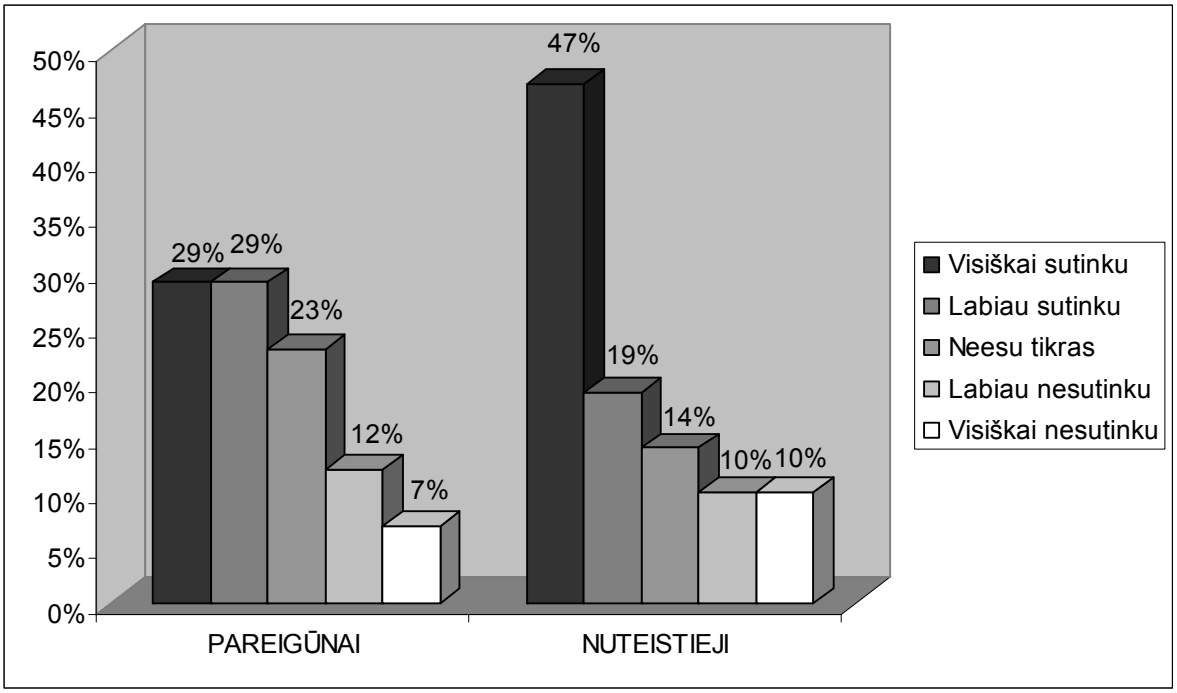

8 priedas

APKLAUSOS (ANKETAVIMO) STATISTINIŲ DUOMENŲ GRAFINĖ ANALIZĖ

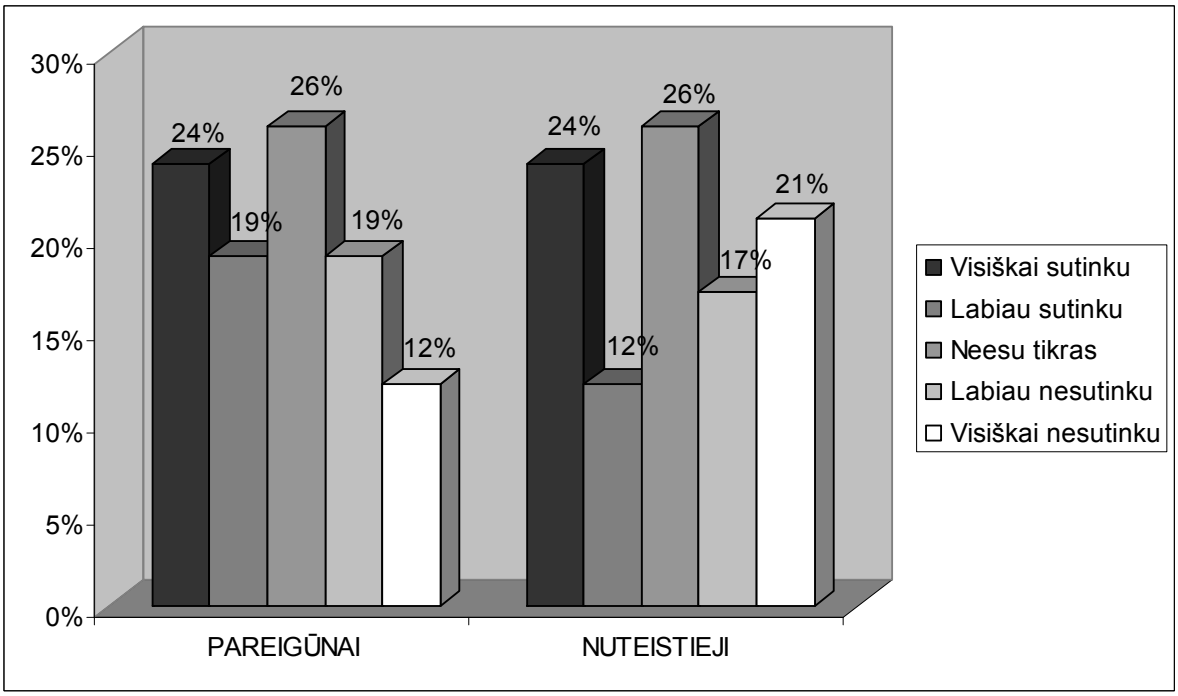
TEIGINYS Nr. **11**

Administracijos galimybė pagal nuteistojo elgesį keisti jo grupę bet kuriuo bausmės atlikimo metu būtų naudinga nuteistojo pataisai.

TEIGINYS Nr.**12**

Jeigu dėl drausmės grupėje bausmę atliekančio nuteistojo pasimatymų suteikimo galėtų spręsti įstaigos administracija, tai nepridėtų nuteistiesiems motyvacijos geriau elgtis.

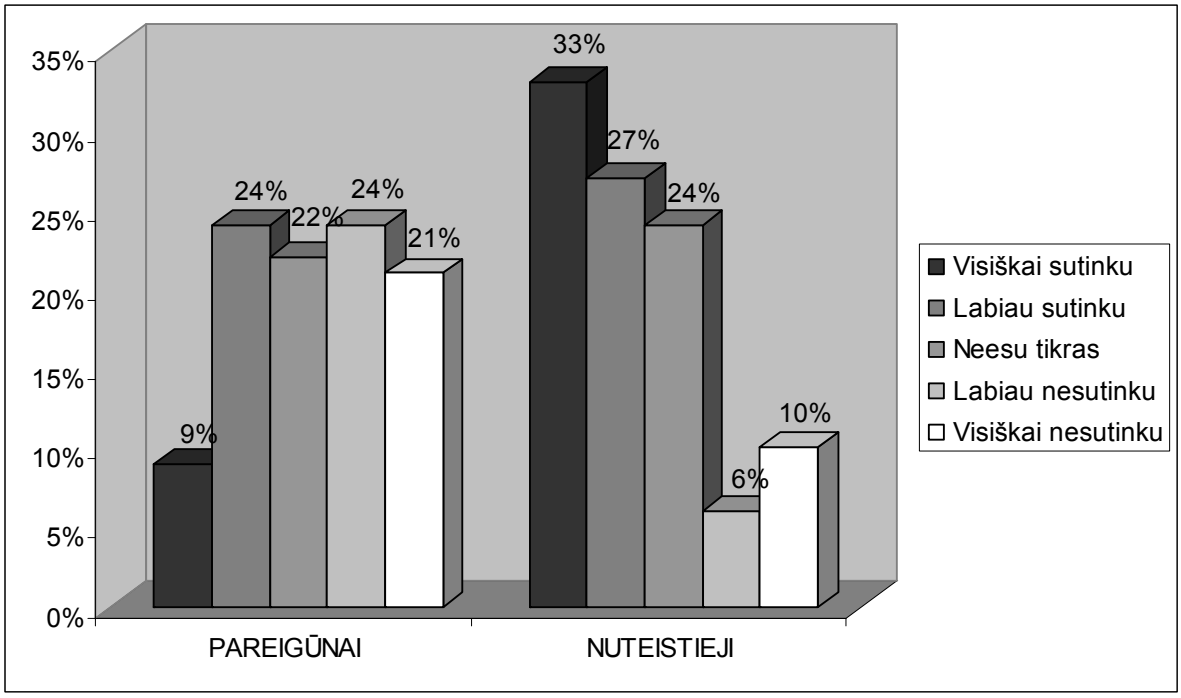

9 priedas

APKLAUSOS (ANKETAVIMO) STATISTINIŲ DUOMENŲ GRAFINĖ ANALIZĖ

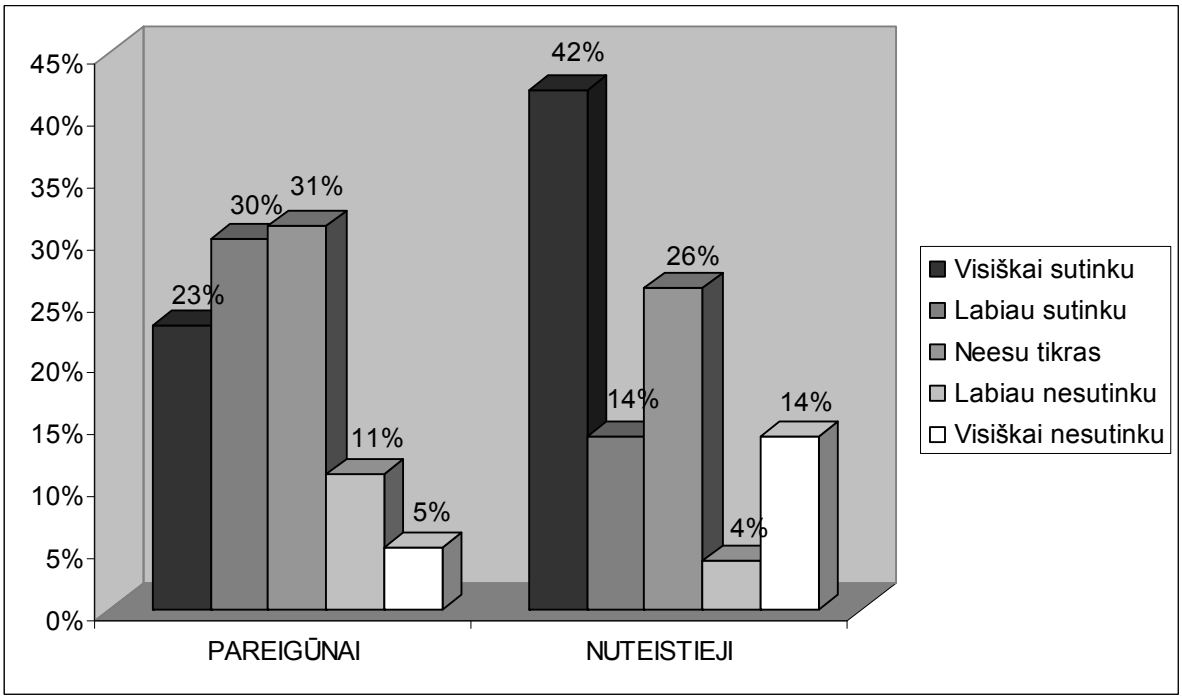
TEIGINYS Nr. **13**

Nuteistųjų skirstymą į būrius ir grupes labiau reikšmingai įtakoja geriausiai nuteistąjį pažįstantys pareigūnai – jų būrių viršininkai, o ne drausmės pažeidimų įvykdymas ir kiekis.

TEIGINYS Nr.**14**

Nuteistojo priskyrimas vienokiam ar kitokiam būriui, ar lokaliniam sektoriui gali būti papildomas kriterijus teismui apsisprendžiant dėl lygtinio paleidimo nuteistajam taikymo.

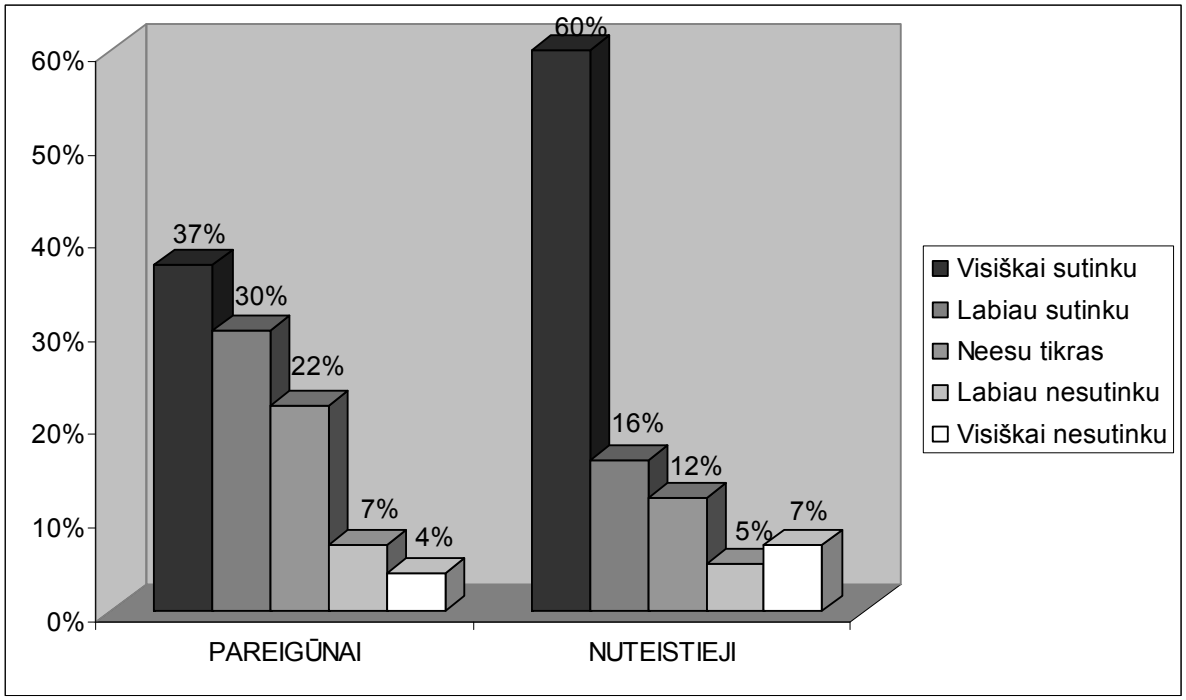

10 priedas

APKLAUSOS (ANKETAVIMO) STATISTINIŲ DUOMENŲ GRAFINĖ ANALIZĖ

TEIGINYS Nr. **15**

Nuteistąjį, kuriam likusi ilga bausmės dalis (pvz.:2-3m.), pristatant teismui dėl lygtinio paleidimo, teismui svarbesnė aplinkybė yra neatlikta bausmės dalis, o ne grupė, į kurią jis tuo metu paskirtas.

KAI KURIE NUTEISTŲJŲ IR PAREIGŪNŲ PATEIKTI PASIŪLYMAI NUTEISTŲJŲ DIFERENCIACIJOS SRITYJE

* Skirtingo pobūdžio būriuose dirbantys būrių viršininkai galėtų būti rengiami (mokomi) pagal skirtingas programas dirbti su tam tikromis nuteistųjų tikslinėmis grupėmis. Tai padėtų gauti geresnius diferenciacijos rezultatus.

* Esant lėšų didinti lokalinių sektorių uždarumą vieniems nuo kitų, tai padėtų įgyvendinti geresnį atskirą izoliuotą nuteistųjų laikymą.

* Nustatyti drausmės grupės termino priklausomybę nuo nuteistojo elgesio tenai t.y. gerai elgiasi, terminas nuolat trumpinamas, blogai elgiasi – tęsiamas.

* Diferencijuojant nuteistuosius žymiai daugiau atsižvelgti į psichologinės tarnybos kiekvieno nuteistojo psichikos ištyrimą ir tinkamumą tam būriui.

* Neatimti iš dideles bausmes turinčių nuteistųjų galimybės būti atrenkamiems eiti dirbti be sargybos, tai būtų papildoma motyvacija nuteistajam pasitaisyti.

* Subkultūrų ir tradicijų atvirai nesilaikantys nuteistieji turėtų būti paskiriami į lengvąją grupę, tai padėtų išgyvendinti „kastas“ pataisos įstaigose.

* Geriausia diferenciacija būtų suskirsčius nuteistuosius į kameras po 2!